

Zover je keek was er niks

Zover je keek was er niks

*Ooggetuigen over de geschiedenis
van het Flevolandse landschap*

Lenie Hanse

Colofon

Landschapsbeheer Flevoland staat voor actieve zorg voor het landschap. Samen met vele honderden enthousiaste vrijwilligers levert zij een actieve bijdrage aan het behoud, beheer en de ontwikkeling van het Flevolandse landschap.

Foto omslag: De pont bij Ramspol in oorlogstijd (maker onbekend)

Tekst: Lenie Hanse Tekst & Onderzoek, www.leniehanse.nl

Uitgever: Landschapsbeheer Flevoland

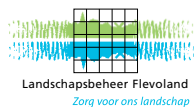
Vormgeving en opmaak: Ruitervorm, www.ruitervorm.nl

Drukwerk: Drukkerij van der Eems, Heerenveen

Foto's: Nieuw Land Erfgoedcentrum, Lelystad

1e druk: augustus 2013

Oplage: 750

Landschapsbeheer Flevoland

tel. (0320) 294939

www.landschapsbeheer.net

Dit boek is tot stand gekomen met een financiële bijdrage van:

*Dit project ontvangt een bijdrage uit het Europees
Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling.
Europa investeert in zijn platteland.*

© Landschapsbeheer Flevoland

Alle rechten voorbehouden.

ISBN 978-90-821042-0-2

NUR 680

Voorwoord

Wat we landschap noemen is het gebied tussen ons en de horizon, door mensenogen gezien. Je zou kunnen zeggen: landschap is de combinatie van ecologie, geologie, cultuurhistorie en overig menselijk handelen in een omlijnd gebied. Het landschap van Flevoland is op de tekentafel bedacht en gezien door de ogen van de ontginners en de eerste bewoners. Nooit eerder waren hun verhalen over het landschap vastgelegd. Deze mondelinge overlevering vormt een belangrijke aanvulling op de officiële geschiedschrijving. Landschapsbeheer Flevoland heeft daarom een bijzonder vrijwilligersproject opgezet, waarmee uit de herinnering van ontginners en eerste bewoners waardevolle informatie is vastgelegd over de groene geschiedenis van Flevoland.

Dit boek is één van de resultaten van het *oral history*-project dat in 2006 startte. Bijzonder aan dit project is dat het is uitgevoerd door een groep zeer gemotiveerde en hardwerkende vrijwilligers die hiermee een waardevolle bijdrage aan de geschiedschrijving van Flevoland hebben geleverd. Mijn dank gaat uit naar alle vrijwilligers die met hun doorzettingsvermogen dit project mogelijk hebben gemaakt. Jullie zijn met teveel om met naam en toenaam te kunnen bedanken. Een speciaal woord van dank voor Gerard Aalbersberg. Als redactievrijwilliger heeft hij zich onvermoeibaar door alle transcripties én aanverwante zaken gewerkt om de fragmenten te selecteren die nu te lezen zijn op de website www.flevolandsgeheugen.nl en deels in dit boek.

De geschiedenis van de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland is uniek. Dat blijkt uit de verhalen in dit boek. De hoop is dat dit boek bijdraagt aan de bekendheid van en de waardering voor dit bijzondere landschap.

Landschapsbeheer Flevoland
Lodewijk van Kemenade
Projectleider Cultuurhistorie

Zorg voor ons landschap

De twaalf provinciale organisaties voor landschapsbeheer vormen samen Landschapsbeheer Nederland. Dit samenwerkingsverband streeft naar behoud, beheer en ontwikkeling van een ecologisch en mooi cultuurlandschap met een streekeigen karakter. Landschapsbeheer werkt nauw samen met particulieren, boeren en overheden, die eigenaar zijn van 80 procent van het Nederlandse buitengebied. Met haar expertise en duizenden enthousiaste vrijwilligers levert Landschapsbeheer een bijdrage aan de verdere ontwikkeling van ons levende landschap. Belangrijk einddoel is dat mensen zelf aan de slag gaan met de zorg voor het landschap bij hen in de buurt.

De activiteiten van Landschapsbeheer zijn ondergebracht in vier kernprogramma's.

Zorg voor ons landschap
DAT DOEN WE SAMEN

Landschapsbeheer is een professionele vrijwilligersorganisatie. Samen met grondeigenaren werken duizenden vrijwilligers aan beheer, herstellen en ontwikkeling van ons landschap. Zij doen dat met kennis van de bijzondere landschappen die Nederland heeft, zoals de Drentse hei, de Brabantse vennen en de Noord-Hollandse polders. Landschapsbeheer zorgt voor opleiding, begeleiding, gereedschap en veilige werkomstandigheden.

Zorg voor ons landschap
MAAK JE ERF GOED

Met inzet van kennis en middelen stimuleert Landschapsbeheer de ecologische ontwikkeling van de grond waarop wij wonen en werken. Zij doet dat met oog voor de regionale verscheidenheid die onze provincies elk een eigen karakter geeft. Natuurlijk groen rond huis en bedrijf betekent meer dan een ideale woon- en werkomgeving. Het zorgt voor evenwicht tussen mens en natuur. Zo'n omgeving is een erf, in de ruimste zin van het woord.

Zorg voor ons landschap
RUIMTE VOOR PLANT EN DIER

Landschapsbeheer streeft naar integrale landschapszorg met speciale aandacht voor het verbeteren van leefgebieden voor bedreigde en/of streekeigen plant- en diersoorten. De provinciale organisaties beschikken over de specifieke kennis die nodig is om de regionaal sterk verschillende leefgebieden ook op kleine schaal in stand te houden, zoals in boomgaarden en groenstroken. Dat verzekert een levend landschap voor de toekomst.

Zorg voor ons landschap
BAKENS IN DE TIJD

De natuur en de mens laten sporen na in het landschap. En er komen voortdurend nieuwe sporen bij: van pingorunes uit de ijstijd en grafheuvels uit de prehistorie, tot houtwallen, knotbomen en zelfs de begroeide vuilnisheuvels van nu. Die natuurlijke en culturele landschapselementen vertellen verhalen over ons landschap. Landschapsbeheer leert ons die verhalen lezen en stimuleert daarmee het beheer van landschapselementen zodat zij ook in de toekomst een eigen plaats hebben.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inleiding	8
De grote leegte	11
De eerste begroeiing	21
Nieuw land in kaart	29
Met de hand aan de schop	39
Schatten in de bodem	49
Dieren in pioniersnatuur	59
Het boerenerf	73
Poldererfgoed	83
Bossen	93
Boeren op nieuw land	103
Terugblik op een pioniersleven	113
Begrippenlijst	120
Toelichting bij de geïnterviewden	121
Lijst vrijwilligers	128

Inleiding

‘Je zag een vlakte. Zover je keek was er niks. In de verte ging het over in riet en moerasandijvie [...]. Je keek van Ramspol zo in de woestijn. Je stapte met je laarzen vanaf de dijk de prut in. Het graven ging niet zo hard, mechanisatie was er niet. Het was allemaal die zweetlepel.’*

Polderpionier Rocus van de Griend (1919)

Rocus was één van de velen. Duizenden jonge mannen trokken naar de nieuwe Noordoostpolder in de hoop op een toekomst, een boerderij. Sommigen waren ronduit verbijsterd toen ze bij aankomst ontdekten dat de polder niets anders was dan een kale vlakte. In de onafzienbare leegte van de Noordoostpolder groeven ze vijftig uur per week greppels. Met de ‘zweetlepel’ zoals ze hun schop noemden. Die lange werkweken waren heel gewoon.

Het Zuiderzeeproject was een project met ongekennde ambitie: een deel van de Zuiderzee droogleggen om vruchtbare landbouwgrond te maken. Na jaren van plannen maken werd in 1927 begonnen met de aanleg van de Afsluitdijk, een vijf jaar durend project. In de jaren dertig volgde de aanleg van de Wieringermeer, in de jaren veertig de Noordoostpolder, in de jaren vijftig Oostelijk Flevoland en als laatste Zuidelijk Flevoland in de jaren zestig. Het principe van het inpolderen was even simpel als geniaal. Eerst werden dijken in het water gelegd, waarna gemalen het water binnen de dijken wegpompten. Wat overbleef was drooggevalen zeebodem, het begin van nieuwe landbouwgrond. Want dat was het belangrijkste doel van de Nederlandse overheid: nieuwe landbouwgrond creëren en daarmee werkgelegenheid en voedsel voor de Nederlandse bevolking.

Nog nooit eerder was op zo’n grote schaal nieuw land ‘gemaakt’. Zo’n 165.000 hectare water werd in ruim veertig jaar tijd drooggelegd. Een fascinerende en ontzagwekkende prestatie. Stel je eens voor: de gemalen draaiden na het sluiten van de dijken ongeveer een jaar lang dag en nacht. Het waterpeil in de polder zakte steeds verder. Voor de inpoldering

* zie begrippenlijst

bevonden zich in dit gebied visrijke gronden. Waar bleven al die vissen? Het Zuiderzeeproject roept meer interessante vragen op: Hoe zag de zeebodem eruit toen deze droogviel? Wat ging er als eerste groeien? Wanneer kwamen de landdieren? Hoe ging het er op zo'n boerenbedrijf aan toe als er voor het eerst gewassen werden verbouwd op voormalige zeebodem? Hoewel weinig projecten zo uitgebreid onderzocht en gedocumenteerd zijn als het Zuiderzeeproject, is het lastig om in de officiële overheidsarchieven duidelijk antwoord te krijgen op deze vragen. Het antwoord is te vinden bij de mensen die er zelf bij waren: de karteerders en de landmeters, de polderpioniers en de eerste boeren en hun vrouwen.

Bij *oral history* (mondelinge geschiedschrijving) worden interviews gebruikt om herinneringen van betrokkenen vast te leggen. Flevoland verkeert in de unieke positie dat er nog mensen zijn die over de beginperiode kunnen vertellen. In de vele *oral history*-projecten die door de jaren heen in Flevoland zijn gehouden, was het landschap echter nooit onderwerp van onderzoek. Dertig vrijwilligers van Landschapsbeheer interviewden daarom zeventig mensen van het eerste uur over hun herinneringen aan de natuur en het landschap in de eerste jaren van de Noord-oostpolder en Oostelijk Flevoland. De meeste geïnterviewden waren tachtig jaar of ouder. Enkel van hen kwamen als kind in de polder of werden in die eerste jaren op het nieuwe land geboren.

De interviews geven een inkijk in de beleving van de mensen die de polders eigenhandig hebben ontgonnen, bewerkt en in kaart hebben gebracht. Hun eerste blik op de polder, het ontginningswerk, de pioniersnatuur, de eerste dieren en het boeren op nieuw land. De verhalen nemen ons mee naar die bijzondere eerste jaren, waarin de natuur enorme ontwikkelingen doormaakte en bijzondere explosies kende. Wat zag je om je heen? Welke geluiden hoorde je? Welke dieren zag je? Hoe ontwikkelden de bossen en de polderbeplanting zich?

Als je deze dingen vraagt aan mensen die daarbij aanwezig waren, hoor je bijzondere verhalen. Een brugwachter die op een nacht de eerste groep hazen de polder in zag rennen. De boer die als kleine jongen bij zijn vader achterop de brommer over de boompjes van het pas aangeplante Kuinderbos keek. De polderpionier die de leegheid van de polder wilde omarmen, omdat hij in gedachten zijn toekomstige boerderij zag staan. De verhalen laten op een unieke manier zien hoe de landschapsontwikkeling in de eerste jaren van de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland verliep. Hoewel we weten dat het menselijk geheugen subjectief en soms onbetrouwbaar is, leveren de zeventig interviews samen een mooi, algemeen beeld op van die eerste jaren in de polder. En niet geheel onbelangrijk: de verhalen vertellen ons details en anekdotes die nooit ergens opgetekend zijn.

Voor de vrijwilligers was het interviewen een feest. Ze hoorden de verhalen en zagen soms weer de twinkeling of het verdriet in de ogen van de geïnterviewden. Ze voelden tijdens de gesprekken iets van die pioniersgeest die in de eerste jaren de sfeer in de polders zo bepaalde.

Zeventig gesprekken van gemiddeld anderhalf uur leveren ontzettend veel interessante verhalen op. Teveel om allemaal in een boek te verwerken. In dit boek zijn de mooiste verhalen samengebracht. Wie nog meer wil lezen, kan zijn hart ophalen op www.flevolandsgeheugen.nl. Op deze Flevolandse verhalenwebsite zijn alle interviews gepubliceerd, samen met honderden andere verhalen van Flevolandse over het ontstaan en de geschiedenis van hun provincie. In *Zover je keek was er niks* vindt u unieke landschapsverhalen over de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland in die eerste jaren. Stuk voor stuk boeiende verhalen, die ons met de ogen van toen naar het Flevolandse landschap laten kijken.

Aankomst van arbeiders en onderduikers bij Ramspol. ↑

Op de achtergrond de leegte van de Noordoostpolder, 1941 (RIJP, Nieuwenhuis)

Kruiend ijs op de Knardijk, maart 1956 (RIJP, Potuyt) ↓

De grote leegte

Wie in het voorjaar in Flevoland komt, ziet een polder vol bloeiende akkers en wuivende bomen. Het is onvoorstelbaar dat nog maar zestig of zeventig jaar geleden het nieuwe land een heel andere indruk maakte. De Noordoostpolder viel in 1942 droog, Oostelijk Flevoland volgde in 1957 en Zuidelijk Flevoland in 1968. De randgebieden van de polders waren al eerder begaambaar. Wie de polder inkwam, stapte letterlijk op drooggevalle zeebodem. Een bijzondere gewaarwording. Wat was de eerste indruk van de mensen die in de nieuwe polders kwamen?

Polderwerkers op nieuwe bodem

De eerste mensen die de nieuwe polders in kwamen, waren de polderwerkers. Duizenden trokken in de Tweede Wereldoorlog naar de Noordoostpolder om met de hand aan de schop de polder te ontginnen. Deze pioniers verbleven in arbeiderskampen en konden wekelijks of om de week een weekend naar huis. Geen makkelijk leven. Ze werkten hard om de drooggevalle zeebodem in cultuur te brengen en hoopten op een toekomst in de nieuwe polder.

‘Je keek van Ramspol zo de woestijn in’

Rocus van de Griend (1919) was één van die duizenden jonge mannen die tijdens de oorlog naar de Noordoostpolder togen om de polder te ontginnen.

Hij stapte in 1941 op de fiets vanuit de Wieringermeer.

We kwamen aan bij Ramspol* en moesten twee pontjes nemen, anders kwam je de polder niet in. We werden ingekwartierd in kamp Ramspol, bovenaan de dijk. Een strozak met een paar oude dekens en je redt je er maar mee. Het kamp liep langzaam vol met meer van die boerenjongens die hopelijk wat in de polder zagen.

Maar er verdwenen ook de nodigen. Ik kan me nog herinneren, toen we nog aan de kant van Kampereiland stonden, dat er wat arbeiders waren die ook in de polder wilden gaan werken. Die stonden daar met hun fiets en die zeiden, echt waar: ‘Moeten we daarin?! Geen haar op mijn hoofd!’ en die keerden zo weer om. Als je toen vanaf Ramspol de polder inkeek, zag je een vlakte. Zover je keek was er niks. In de verte ging het over in

* zie begrippenlijst

riet en moerasandijvie en meer van die rommel. Je keek van Ramspol zo de woestijn in.

‘Ik wou het wel omarmen, hoe kaal het ook was’

Lucas Huizinga (1917) kwam net als Rocus in 1941 naar de Noordoostpolder. Om te ontginnen, in de hoop op een boerderij en een toekomst. Die hoop kleurde de blik waarmee hij ’s avonds, na het werk, naar de polder keek.

De weidsheid, prachtig mooi. En de grond. Mijn gevoel is eigenlijk: ik wou het wel omarmen, hoe kaal het ook was. Ik had die gevoelens van die polder. Het zat in me, en in mijn broer ook. Eerst was het niet leuk. Maar de grond hield ons vast. We hebben elk een boerderij gekregen. Dat is zo mooi, hè, als je die grond voor je ziet en er zal alles op gebouwd worden wat je je niet voor kan stellen, maar wat er nu toch staat. Prachtig is dat. Die weidsheid, zo ver kunt zien. Je ziet de lucht en je ziet de zon ondergaan en je gaat ’s nachts op je blote benen naar de wc toe in dat kamp en je ziet de maan. Oh, kostelijk, kostelijk.

‘Bij Ramspol had je weiden met al die witte, bloeiende klaverbloemen’

Albertus Lokhorst (1917) was enthousiast over die nieuwe polder en het idee om met z’n allen te bouwen aan een nieuwe samenleving. Hij zag de schoonheid van het nieuwe land.

Het land is helemaal kaal, hè. Woest en ledig. In de tijd van de Directie* begon de koolzaad en de luzerne te bloeien. Dat was een mooi landschap natuurlijk. De polder is van oost naar west drooggevalen. In het oosten van de polder had je veel eerder een landschap als verder de polder in. Bij Ramspol had je weiden met al die witte, bloeiende klaverbloemen. Mensen die bij Ramspol de brug overkwamen, zeiden: ‘Tjonge, wat een mooi landschap hebben we hier.’ Zo praatte men. En daar lag Schokland. Hoog en droog. Dat paste mooi in zo’n landschap. Niet iedereen zag dat. Maar goed, ik vond dat gewoon mooi en vele anderen ook. We stonden samen in die greppel en we kletsten en we jankten met mekaar. We zijn het lang niet altijd met mekaar eens geweest, maar jonge, het was een mooie gemeenschap. Zo zijn we begonnen en het is wat geworden.

* zie begrippenlijst

Bijzondere indrukken

Nadat delen van de polder waren ontgonnen, kwamen de boerderijen. De eerste boeren konden in de polder gaan wonen. Nog steeds voelde het landschap voor veel mensen kaal en nieuw. Maar waar de natuur de kans kreeg, groeiden riet en uitgestrekte lupinevelden. Een uniek gezicht voor wie de polder inkwam.

‘Je kon je neus niet buiten de deur steken of je woei haast weg’

Het verschil met het landschap van het oude land was groot. Riek Colenbrander (1924) moest er erg aan wennen.

Ik kwam uit Overijssel, uit een coulisselandschap. Houtwallen, bossen, alles. En hier was het zo kaal en zo recht en zo vlak. En die wind...

Je kon je neus niet buiten de deur steken of je woei haast weg. Zo heb ik dat ervaren. Op het oude land had je altijd wel ergens luwte. We konden een heel eind van ons af kijken. In de verte kwamen er nog zeilschepen over het Zwartemeer, dus je zag die bruine zeilen nog wel eens voorbij gaan. Hoge torens waren er nog niet. Er stonden noodkerkjes en noodgebouwen, maar je kon wel een dorp zien liggen in de verte. Dan dacht je: dat is nog een heel eind fietsen.

Of ik het mooi vond? Wij waren natuurlijk heel enthousiast dat we hier konden beginnen, maar dat ik nou zeg: tjonge, wat mooi dat ik zo’n eind van me af kan kijken... nee. Toen niet. Maar toen alle gewassen op het land stonden, was het natuurlijk alweer een stuk mooier. De eerste jaren haalden wij de visite op met de trekker van Ramspol. Met de landbouw-wagen erachter. Op de eerste verjaardag haalde mijn man zijn familie met de trekker van Ramspol Echt waar.

‘Dan had je aan beide kanten lupines, roze en blauwe’

Anton Roorda (1939) was zes jaar toen hij in 1945 met zijn ouders naar de Noordoostpolder verhuisde. Zijn eerste indruk van het polderlandschap was er één van bloei, niet van kaalheid. Het staat hem nog altijd bij.

Ik vond het heel mooi als kind, die grote lupinevelden bij het voormalig arbeiderskamp De Voorst. Over een smal weggetje reden wij naar het kamp. En dan had je aan beide kanten lupines. Roze en blauwe.

Het maakte altijd indruk op mij, omdat het zo kleurig was. Ik vond het heel mooi. Het is nu allemaal bos geworden. Heel jammer dat die lupines allemaal verdwenen zijn.

Ja, en dan verder in de polder: de enorme hoeveelheden riet. Meters hoog. Als mijn vader van Schokland naar Nagele moest, dan moest er gebeld worden als wij op Schokland waren, of er iemand vanaf Nagele vertrokken was. Want de weg was zo smal dat je elkaar niet kon passeren en een uitwijkhaven was er niet.

‘Het riet stond zo hoog, daar kon je niet overheen kijken’

Gerrit de Boer (1929) had als chauffeur soms grote moeite om zijn weg te vinden in de polder. Metershoog riet en geen overzicht maakten de weg vinden tot een hele uitdaging.

Ik reed voor de Noord Nederlandse Kunstmesthandel, de NKK. In de polder moest ik dan stro halen, bij Schoterbrug met de pont. Allemaal zandwegen. En maar tellen: eerste, tweede, derde of vierde weg links of rechts, want daar stond dan een strobult. Als we één weg te weinig telden, was je verdwaald. Het riet was zo hoog, daar kon je niet overheen kijken, dus dan moest je weer terug. Helemaal naar die pont en weer de wegen tellen. Als je dan bij het strokenplan kwam, en je stond er bovenop, dan keek je rond en was de polder hartstikke mooi. Woest en ledig, alleen op de uiteinden stonden cultuurboerderijen*. Ik genoot altijd van het uitzicht als ik door de polder reed. En nog steeds. In het voorjaar komt alles op en begint het te bloeien en te groeien. 's Zomers zie je dat rijpen en in het najaar wordt er geoogst. Als je daar oog voor hebt, dan zie je dat.

Eenzaam en weids

Wie een toekomst wilde opbouwen in de polder, zag schoonheid in de weidsheid en de leegte. Niet altijd beseften mensen hoe bijzonder en uniek hun woonomgeving was. Dat gevoel kwam pas later.

‘Ik zag de vuurtoren van Urk, zo weids was het landschap’

Debora de Visser (1930) was een jonge kraamverpleegster. Ze kwam in 1952 haar ouders achterna, naar de Noordoostpolder. Een hele andere werkomgeving.

* zie begrippenlijst

Ik was bij het Groene Kruis. Ze waren heel blij dat er weer een hulp bij kwam. Het eerste gezin was aan de Karel Doormanweg. Een cultuurboerderij. En ik had heimwee, want ik kwam uit een beschermde omgeving, het land van Heusden en Altena. En nu kwam ik in die weidse polder. Ik zag vanuit het raam een toren en dacht dat ik naar de Poldertoren van Emmeloord zat te kijken. Maar ze vertelden me dat ik de vuurtoren van Urk zag. Zo weids was het landschap. Alles was nog in het beginstadium, het was gewoonweg kaal. Ik was dat helemaal niet gewend.

‘Dat zijn de leuke dingen van de eenzaamheid’

Jan Olieman (1935) kwam in 1955 met zijn kersverse vrouw Annie in een keet bij Roggebotsluis wonen. Oostelijk Flevoland was nog niet geheel drooggevallen.

Eigenlijk was dat hele kale, dat monotone, wat sommige mensen misschien eentonig vinden, dat vonden wij juist niet. Maar dan moet je natuurlijk wel het kale schilderij gaan aankleden. Uiteraard. Hetzij door beplanting, hetzij door andere landschapsvormen. En dat zie je groeien. Wat wij het eerst gingen missen was dat verre Amsterdam. We konden Amsterdam zien liggen, qua lichtschijn. Maar op een gegeven moment zie je dat niet meer, want dan komt er ergens een huis met verlichting en een straat met verlichting. Je hoort ook niet meer dat er in Muiden iets ontploft. Dat hoorden wij dus wel. Er is geen aarden wal, geen bomenrij, dus wij hoorden in het achterland van Biddinghuizen een knal. En je weet niet wat het is totdat je de andere dag de radio hoort dat het kruithuis in Muiden ontploft was. Dat zijn de leuke dingen van de eenzaamheid.

Als ik naar mijn zuster in Australië ga, op een hele verre outbackboerderij, zie je bij wijze van spreken geen auto. Dan heb ik weer hetzelfde gevoel als toen wij in het begin in de polder kwamen: ja, zo schiep God de aarde.

‘De waterpartij ging met de wind op en neer’

Rein Koopstra (1931) werkte als karteerder in Oostelijk Flevoland. Hij was getuige van het droogvallen van de polder.

Bij het malen gebeurde het wel, als de polder bijna droog was, dat de waterpartij met de wind op en neer ging. Dan gingen wij 's avonds terug naar Kampen en dan was de polder helemaal droog op het gedeelte waar

we geweest waren. Kwamen we de andere morgen terug, dan was er een flinke noordwestenwind en dan stond er weer een halve meter water. Die bel water zwiepte met de wind heen en weer. Die was dan door de noordwestenwind weer tegen de kust bij Roggebot gekomen. Wat wij voor het eerst zagen, was een zandbodem. Verder naar het zuiden of richting Kamperhoek, kwam je op de echte blubberbodem. Daar kon je niet op lopen. Het duurde een tijdje voordat het water eraf was.

Nog voordat Lelystad bestond...

Door de ontwerpers was op de grote kaart van het Zuiderzeeproject een punt geprikt: dáár zou Lelystad gebouwd worden. Wie begin jaren zestig met de auto naar die plek reed, vond geen stad in aanbouw, maar een bijzonder landschap van riet, koolzaad en luzerne. Nog voor Oostelijk Flevoland droogviel, was midden in het IJsselmeer een werkeiland gemaakt: Lelystad Haven. Het eiland was bedoeld als bouwput voor het gemaal Wortman. Vanaf 1952 woonden op Lelystad Haven enkele tientallen gezinnen, die midden in het IJsselmeer soms bijzondere natuurelementen moesten trotseren.

‘Lelystad was nog één grote rietvlakte’

Wim Meuleman (1929) was machinist op het gemaal Wortman in Lelystad.

Het gezin Meuleman kwam in 1962 op Lelystad Haven wonen.

Het was hier erg kaal. Je had geen beschutting tegen de wind. De koude oostenwind kwam over de kale vlakte. Lelystad was nog één grote rietvlakte. Een schitterend gezicht, vooral in de herfst als de rietpluimen paars werden en de zon opkwam boven het riet. Mijn vrouw had er nog niks van gezien. Die kwam hier helemaal nieuw binnen. De eerste dag was het helemaal mistig en was er niets te zien. Een paar dagen later, toen de mist was opgetrokken, trok ik 's morgens de gordijnen van de slaapkamer open en zei: ‘Moet je nou 's zien!’ Héél in de verte stak de punt van een boerenschuur boven het riet uit. Ik zei: ‘Dat is onze overbuurman, daar moet je geen ruzie mee maken. Voor de rest hebben we hier alle vrijheid.’ En van lieverlee hebben we de hele ontginning van de polder gezien.

‘Soms zaten we enkele dagen geïsoleerd vanwege kruierend ijs’

Lelystad Haven was de eerste jaren alleen bereikbaar over water; later ook via de Knardijk. Maar af en toe was Lelystad Haven helemaal niet bereikbaar.

Wim Meuleman maakte dat mee.

We hebben weleens gehad dat er zoveel sneeuw lag, dat we een dag of wat helemaal zonder melk kwamen te zitten. Op een gegeven moment kwam er een strook water vrij, helemaal langs de dijk. Toen zijn ze met de politieboot op zaterdagmiddag naar Harderwijk gevaren om melk op te halen. De melk werd bij terugkomst verdeeld al naargelang de grootte van het gezin.

Soms zaten we enkele dagen geïsoleerd vanwege kruierend ijs. Hele ijs-massa's schoven over elkaar heen. Mijn baas heeft toen nog geluk gehad. Hij ging ter plekke foto's nemen en reed met zijn autootje de Knardijk op. Stond hij daar te fotograferen, hoort hij achter zich 'rutterutterut' en ziet een berg ijs schuiven. Via de berm kon hij nog net de dijk af komen, anders had hij tussen twee bergen ijs gezeten. Van de grote krachten in kruierend ijs kun je je geen voorstelling maken. Dat het zulke bergen op de dijk worden. Eén keer hebben die bergen daar tot maart gezeten.

‘Het was helemaal geel voor ons huis’

De vader van Wout Uithoven (1950) was viskweker. Wout kwam in 1964 met zijn ouders bij de viskwekerij in Lelystad wonen. Lelystad was nog niet gebouwd.

Ik vond het bij de viskwekerij een paradijs. Vrijheid. Je woonde niet zoals in een dorp. Riet had je alleen maar. Riet, riet, riet. Er waren verder geen voorzieningen. De vuilnisman kwam niet langs. We hadden een kolenkachel. Mijn moeder moest er rekening mee houden dat de winkels niet in de buurt waren. Waar wij woonden was het helemaal kaal. Richting Dronten was de grasdrogerij met die hoge schoorsteen, die nu net afgebroken is. Dat was een baken voor ons. En bij Ketelhaven stond er ook een. Het land werd in ontginning gebracht. Toen kwam er ook koolzaad en luzerne. Het was helemaal geel voor ons huis, een mooi gezicht. Er stonden bij de viskwekerij maar twee huizen, de Flevocentrale was er nog niet. Dat was een kale vlakte. Als ik eraan terugdenk vind ik het bijzonder, ik was het me niet bewust. Het was een onderdeel van mijn leven.

Riet zaaien boven Oostelijk Flevoland met een Kolibri-helicopter (Rijksvoorlichtingsdienst) ↑
Bijenkasten in het bloeiende koolzaad in Zuidelijk Flevoland, 1977 (RIJP, Potuyt) ↓

De eerste begroeiing

Na het droogvallen bleven de polders niet lang kaal en leeg. Pioniersnatuur kwam spontaan op. Op veel plekken groeiden planten, zoals klein hoefblad, heen of zeebies, en perzikkruid. De pioniersnatuur heeft maar enkele jaren bestaan. Bij het in cultuur brengen van de polders werden deze planten als onkruid behandeld. Ontginningsgewassen kwamen er voor in de plaats.

Pioniersnatuur

Die eerste jaren vormden de grote velden met moerasandijvie, zee-aster, distels en heen of zeebies (driekant) een prachtig gezicht. Ten westen van Emmeloord groeide het riet spontaan meer dan manshoog. Polderwerkers kregen opdracht om de pioniersnatuur te ontginnen.

‘Hoefblad, het was vergeven van mooie gele bloempjes’

Albertus Lokhorst (1917) moest als polderwerker in de Noordoostpolder de pioniersnatuur ‘bestrijden’. De ontwikkeling van bestrijdingsmiddelen stond echter nog in de kinderschoenen.

Wij begonnen aan de kant van Vollenhove, Kadoelen, Blokzijl. We mochten nooit alleen de polder inlopen. Het was wel droog, maar levensgevaarlijk. De aarde was woest en ledig, staat in de Bijbel, en dat zagen we hier ook. Op een gegeven moment komen er plantjes tevoorschijn: driekant [heen of zeebies], een zeldzaam onkruid. Bolletjes, het lijkt iets op bloembollen, heel klein en het is compleet onkruid. En hoefblad, het was vergeven van mooie gele bloempjes.

Op een gegeven moment moest dat bestreden worden. Daar hadden ze bestrijdingsmiddelen voor. Paardeplant heette dat. Dat moesten we strooien. Op plekken waar wat meer stond, strooiden we gewoon wat meer. En wat bleek later: daar wou jarenlang niks meer groeien! Toen zeiden ze: ‘Wacht even, jongens, dat moeten we niet hebben, dat kan niet.’ Dus hoefblad en driekant waren de eerste onkruiden. En distels en riet natuurlijk. Het was woest en ledig, dat riet groeide zomaar. Een hele mooie tijd.

↑ *Riet wordt in brand gestoken in Zuidelijk Flevoland, 1972 (RIJP, Potuyt)*

↓ *Karteerders aan het werk in het hoge riet in de Noordoostpolder, 1943 (RIJP, Hiemstra)*

‘Hele vlaktes waren rood van de roodbeen’

Rein Koopstra (1931) werkte als karteerder en opzichter bodemkunde in de polders toen de pioniersnatuur volop bloeide.

Tegen de dijk van Oostelijk Flevoland aan liggen allemaal wilgenmatten, griendmatten, die de dijk beschermen tegen afslag. Wilgen zijn erg gewillig wat de groei betreft, dus dan krijg je aan de randen bloeiende wilgen-takken, griend. Die zaaien dus al die wilgen in de polder. Moerasandijvie kom je ook wel tegen. Toen wij in Oostelijk Flevoland begonnen, waren tussen de Hoge Vaart richting Dronten hele vlaktes rood van de *roodbeen* [perzikkruid]. Ik zag ook wel hoefblad en andere, maar vooral riet, wilgen en *roodbeen* vielen op.

Enorme rietvelden

De spontaan opgekomen rietvelden in het westen van de Noordoostpolder bleken perfect geschikt voor de ontwatering van de polderbodem. Vandaar dat in Oostelijk en Zuidelijk Flevoland niet gewacht werd tot het spontaan riet opkwam. Vliegtuigjes zaaiden het meteen in. In je eentje het riet ingaan was niet aan te raden. Je kon makkelijk verdwalen en in geval van brand was je in groot gevaar. Nadat het riet voor de eerste stap in de ontwatering had gezorgd, werd het gecontroleerd afgebrand.

‘We hadden een kompas bij ons, want je kon door dat hoge riet eigenlijk niks zien’

Auke Attema (1922) werkte bij de Bodemkundige Afdeling van de Rijkdienst voor de IJsselmeerpolders. Voor de zoutkartering trok hij met zijn collega's de rietvelden in.

Ieder jaar moesten wij monsters nemen in die rietvelden ten westen van Emmeloord. We onderzochten de zoutconcentratie in de bodem. Als er nog teveel zout in zat, had het geen zin om de grond in cultuur te brengen. Daar kunnen gewassen slecht tegen. Je ging minimaal met zijn tweeën het riet in, want alleen was toch even te slim. We hadden een kompas bij ons, want je kon door dat hoge riet eigenlijk niks zien. Je kon je aan de zonnestand en het kompas oriënteren.

Je moest zorgen dat je lucifers of een aansteker bij je had. Want stel je voor dat iemand zo gek was om het riet in brand te steken, dan moest je zelf ook een brand steken anders kon je er achteraan lopen. Het gebeurde niet alle dagen dat er brand werd gemaakt, maar je moest er wel goed rekening mee houden. We hadden natuurlijk het nodige materiaal bij ons om grondmonsters te nemen, met rugzakken enzo. Het was vrij zwaar door dat riet heen, maar je had voldoende frisse lucht. Jonge kerels geven daar niks om.

‘We gingen met branders, echt levensgevaarlijk achteraf, het veld in’

Jan Olieman (1935) was één van de mannen die in de jaren vijftig in Oostelijk Flevoland zorgde voor het afbranden van het riet.

Het was een schitterende aangelegenheid. Waar we gingen ontginnen moest eerst dat riet weer weg. Dan gingen we met branders, echt levensgevaarlijk achteraf, het veld in. Aansteken met een beetje petroleum in een vatje op je rug. Als je het goed deed en de wind was goed, hoefde je het maar op een paar plekken aan te steken en dan was het één zee van lage vlammen. Alles werd verbrand en steeg de lucht in. Totdat op een gegeven moment het roet in Amsterdam op het wasgoed terecht kwam. Toen werd er natuurlijk direct aan de bel getrokken.

We deden het heel vroeg in de winter, dus je had nog geen nesten van eenden of andere vogels. Er was ook nog geen evenwicht tussen bomen, struiken, vogels, roofvogels en kleine vogels, dus je deed ook niet veel schade met het rietbranden.

‘Je rijdt door een gebied waar nog nooit iemand is geweest’

De overlast van het riet verbranden moest in Zuidelijk Flevoland worden beperkt. Het werd daarom anders aangepakt. Wim Dekker (1934) werkte in die tijd bij de Landmeetkundige Afdeling.

Het riet werd meestal in het weekend in brand gestoken. Met de wind richting IJsselmeer. Maar dan kwamen de klachten uit Marken, Volendam en Noord-Holland. De was werd zo smerig. Dus we moesten het riet in vakken gaan verbranden. Onze afdeling kreeg de opdracht om brandgangen door het riet te maken van minstens 10 tot 15 meter breed.

We werkten met de Bamse*, open trekkers met een toren erop. Achterop hadden we een doek gespannen, zodat de modder niet bij ons terecht kwam. De chauffeur zat achter de stuurknuppels, de ploegchef zat rechts op de accubak en de assistent stond bovenin de koepel om ons de weg te wijzen. Zo hebben we tussen de Larserweg en de Knardijk allemaal brandgangen ingemeten. Dat riet is dus in vakken aangestoken, zodat men geen last meer had van roetdeeltjes. Je rijdt door een gebied waar nog nooit iemand is geweest. En dan stuit je in een keer op allerlei kleine zuigputjes, die zijn ontstaan omdat men daar ooit zand heeft weggezogen in de tijd dat er nog water in de polder stond. Er zat veel slib in. Je moest zorgen dat je er niet in kwam, want dan zat je vast.

Bloeiende ontginningsgewassen

Nadat het riet was afgebrand, werden de eerste gewassen gezaaid. Deze gewassen droegen bij aan het gereedmaken van de grond voor landbouw. In die tijd zag je in de polders uitgestrekte velden vol bloeiend koolzaad, wuivende tarwe en luzerne. Dit unieke landschap trok dagjesmensen uit het hele land.

‘Honderden bijenvolken kwamen er’

Albertus Lokhorst (1917) werkte in de ontginning. Het doel was om de grond cultuurrijp te maken voor de boeren. De pioniersnatuur moest verdwijnen.

We ploegden rietstengels zo dik als een pink. Zo kregen we een zaaibed en daar werd koolzaad op gezaaid. Dat koolzaad ontwikkelt zich enorm. Omdat koolzaad zo vroeg groeide, onderdrukt het alle onkruiden die nog in de grond zitten. Zeeaster was ook een bekend gewas. Op een gegeven moment zagen we er toch bloemetjes komen. Jonge, dat waren zulke grote bloemen. En bijen, bijen erop! Imkers konden bijen plaatsen in die tijd. Honderden bijenvolken kwamen er, honderden bijenvolken, goh, lieve tied.

‘Je zag ontzettend veel gele kwikstaarten bij de koolzaadvelden’

’s Zondags trok Henk Veringa (1944) met zijn ouders, broers en zussen op de fiets de Noordoostpolder in. Het bloeiende koolzaad was een belevens.

* zie begrippenlijst

Het kind zijn was mooi. Die overweldigende natuur om je heen. 's Zondags gingen we fietsen. En dan kwam je een koolzaadveld tegen. Ja, dan moest je een zakdoek voor je gezicht binden, want je kon je ogen niet schoonhouden van de insecten. Dat was geen plaag hoor, het was een belevenis. En ontzettend veel gele kwikstaarten. Als je nu een koolzaadveld ziet, heb je dat niet meer. Dat insectenleven is voor een groot gedeelte weg. En daaraan verbonden is natuurlijk het vogelleven. Een vogel zonder voedsel blijft hier niet zitten. Dus heb je geen insecten, heb je ook geen vogels. Dat is een beetje jammer van de hedendaagse landbouw, dat daar weinig meer van over is.

Oude pioniersnatuur weer hersteld

In de beginjaren van de polder werd het bijzondere van de planten niet altijd erkend. Economische belangen stonden bij het in cultuur brengen van de grond voorop. Tegenwoordig ontplooit Landschapsbeheer Flevoland verschillende initiatieven om iets van de oude natuur weer te herstellen. En met succes. De soortenrijkdom aan planten in de polders neemt weer toe.

‘Als je vertelt dat hier geelhartjes staan en stijve ogentroost en fraai duizendguldenkruid en echt duizendguldenkruid, dat geloven ze niet’
Evert de Boer (1945) boert aan de oostrand van de Noordoostpolder. De duinvegetatie uit de eerste jaren is daar in de bermen hersteld. Met veel bijzondere planten tot gevolg.

De bodem van die bermen was zo ontzettend rijk. Er stonden zoveel zeldzame dingen in. Dat bleek achteraf duinvegetatie, relictten van de oude Zuiderzee. Die planten gedijen hier goed. Maar de gemeente heeft de bermen opgehoogd met zavelgronden uit andere gebieden. De originele, schrale zandbodem van Blokzijlzand en Kuinrezand werd bedekt met een rijke laag. Dan verruigt het met grassen. Allerhande mooie plantjes op die subtiele bodem verdwenen.

De bermen waren min of meer verpest, dus daar wil je wat mee doen. Er is toen door Landschapsbeheer een pilotproject opgestart aan de Blankenhammerweg om een stuk berm af te graven. De nuloptie was

achtenzeventig of negenenzeventig hogere plantensoorten, maar we zaten al gauw op een dikke honderd verschillende plantensoorten. Dat was natuurlijk geweldig. In eerste instantie waren er veel pioniersplanten. De omgeving zal weleens geprutteld hebben, want heel veel meldesoorten zijn eigenlijk een beetje een vloek in de landbouw. Ze willen heel graag in suikerbieten en uien staan. Maar wij waren daar niet bang voor, want als het pionierstadium eenmaal voorbij is, krijg je toch langzamerhand een stabilisatie van hetgeen er zou moeten staan.

Als je tijdens een lezing vertelt dat hier geelhartjes staan en stijve ogen-troost en fraai duizendguldenkruid en echt duizendguldenkruid, dat geloven ze niet, want waar staat dat? Aan de Noorzeekust. Ja, maar hier staat het ook. Het is heel erg leuk dat je dit soort dingen na al die jaren ziet ontstaan. De berm stabiliseert zich nu. Een aantal van deze soorten verdwijnen. Je krijgt toch een wat dichtere vegetatie zonder dat de biomassa enorm toeneemt. Als de biomassa groot is, loopt de soortenrijkdom terug. Maar als de biomassa laag is, kun je heel veel soorten hebben. En dat was hier ook het geval.

Nieuw land in kaart

Strakke wegen en kaarsrechte kanalen bepalen het polderlandschap. Het voorbereidende werk voor deze inrichting werd al gedaan voordat de polders droogvielen. Zo werden de kanalen al onder water gebaggerd. Ze fungeerden bij het droogmalen als afwateringskanaal. Karteerders brachten met behulp van grondboringen de bodem in kaart. Landmeters hadden daarvoor al coördinaten uitgezet. Dit werk gebeurde eerst nog vanaf boten op het water, maar na het droogvallen met rupsvoertuigen en trippen onder de laarzen. Niemand maakte het droogvallen van het nieuwe land van zó dichtbij mee als de landmeters en karteerders van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Dijken uitzetten

De eerste stap was het uitzetten van de dijktracés. Dat gebeurde onder water. Met behulp van boringen bekeken de karteerders of de bodem geschikt was om de dijken te dragen. Waar dat niet zo was, werd de slappe grond weggebaggerd en stevig zand en keileem gestort. Zo werd de zeebodem voorbereid op de dijkbouw.

‘Als het mooi, stil weer was, gingen we de dijken uitzetten’

Geert de Vries (1924) werkte als karteerder mee aan het uitzetten van de dijken van Oostelijk Flevoland.

Als het mooi, stil weer was, gingen we dijken uitzetten. We gingen dan boren om te zien waar de dijken moesten komen. Op sommige plekken moest er veertig meter uitgebaggerd worden en zand worden opgespoten met keileem. Andere plekken konden veel minder. Daar kwamen we pas achter toen we boorden. We boorden vanaf Urker kotters. Nu zou het primitief zijn, maar toen was het al vrij professioneel.

‘Met bakens werd aangegeven waar de tracés van de dijken moesten liggen’

Wim Dekker (1934) controleerde als landmeter vanaf het vasteland of de coördinaten van de boringen op het water klopten.

↑ Een spar plaatsen op de plek waar waarschijnlijk de eerste boerderij in Oostelijk Flevoland werd gebouwd, 1957 (RIJP, Van der Laan)

↓ De boorden van de kanalen in Zuidelijk Flevoland worden zichtbaar, 1968 (RIJP, Potuyt)

Met bakens werd aangegeven waar de tracés van de dijken moesten liggen. Mensen van Zuiderzeewerken zorgden ervoor dat via sextantmetingen de knikpunten van de dijk werden uitgezet. Die knikpunten werden door ons vanaf de vaste wal met de T3 weer ingemeten. Op kantoor werden de gegevens uitgerekend. Onze coördinaten moesten overeenstemmen met de coördinaten van Zuiderzeewerken. Zat er verschil in dan werden de bakens zo verzet dat ze op de goeie plek terechtkwamen. Daarna begon men met de aanleg van de dijk.

Voorkartering

Voor het droogvallen werd de bodem al in kaart gebracht, de zogenaamde voorkartering. Zo kreeg men al vroeg inzicht in de bodemgesteldheid en kon de polder optimaal ingericht worden: landbouw waar dat mogelijk was, bos en recreatie op de grond die niet geschikt was voor landbouw. Ook plaatste men meetstoelen voor de eerste landmetingen.

‘Over Oostelijk Flevoland werd een netwerk van vijfhonderd bij vijfhonderd meter gelegd’

Rein Koopstra (1931) was betrokken bij de onderwaterkartering.

Als het dijkplan er ligt, worden er binnen dat dijkplan onderwaterboringen gedaan. Zuiderzeewerken stelde het boorvaartuig beschikbaar met de mensen die daarop werkten. En één of twee man van ons ging mee om de boringen te doen. Over Oostelijk Flevoland werd een netwerk van vijfhonderd bij vijfhonderd meter gelegd, waar dan boringen werden gedaan tot een meter of anderhalve meter diepte. Daar kon je de bodemlagen uit halen en de kwaliteit en zwaarte van de bodem beoordelen. Dat werd beschreven en later de bodemkaart van getekend.

‘Die meetstoelen waren uitermate geschikt voor de T3’

Op een paar plekken in de polder vind je meetstoelen. Landmeter Wim Dekker (1934) gebruikte deze ijkpunten om metingen te doen.

Voordat de polders droogvielen, hebben ze met een boot meetstoelen in de polder geplaatst. Een meetstoel is een signaal met een peiler op zo’n

zeven à acht meter hoogte vanaf de later drooggevalle bodem. Op een bepaalde plek in het water werd een paal in de grond geslagen. In de buurt werd nog zo'n paal de grond ingeslagen. Dat was de peiler. Die peiler kreeg rondom een soort plankier en bovenop een bronzen bout waarop het hoekmeetinstrument kon worden gezet en gecentreerd. Die meetstoelen waren uitermate geschikt voor de T3. De peilers zijn vanaf de vaste wal in coördinaten bepaald door de Rijksdriehoeksmeting. Daar had je overal kerktorens (triangulatiepunten) en daar deden ze dan metingen op. Op de dijk waren op bepaalde punten stenen palen geslagen. Zo hadden we ook op de dijk een aantal hoofdpunten die in coördinaten bekend werden. Vanuit die punten werd dus de polder ingemeten. In Zuidelijk Flevoland hadden ze ook meetstoelen gezet, maar daar is vlak voor het droogvallen ijsgang geweest. Die heeft de meetstoelen vernietigd of uit het lood geslagen. Daar hebben we dus geen gebruik kunnen maken van de meetstoelen.

Droogmalen

Toen de dijken klaar waren, werden de polders leeggepompt met behulp van speciaal gebouwde gemalen. Er stond wel vijf tot zes meter water in een polder. Beetje bij beetje zakte het waterpeil. Het duurde bijna een jaar voordat een polder leeggemalen was.

‘En even kwamen die boorden van de kanalen voor de dag’

Wim Meuleman (1929) was machinist op de gemalen. Hij was één van de eersten die een glimp van het drooggevalle Zuidelijk Flevoland opving.

Het leegdraaien van Zuidelijk Flevoland is een gigantisch karwei geweest. Negen maanden hebben de gemalen aangestaan. Dag en nacht, 's zondags en door de week. Eindelijk was de polder zowat leeg. Ik had de hele dag op het gemaal gewerkt. Ik zei tegen mijn vrouw: ‘We gaan vanavond vroeg naar bed.’ Ik had het nog niet gezegd of de telefoon gaat: ‘Er is eentje ziek geworden, je moet vannacht naar De Blocq.’ Dus in plaats van de pyama krijg je de overall aan, een pakkie brood onder de arm en dan ga je. Ik kwam daar aan en ik zeg tegen mijn collega: ‘Het is net of je al een branding ziet lopen waar de kanalen moeten komen.’ Er was net iets

schuim. Toen hebben we de hele nacht gedraaid. 's Morgens kwam er een stevige bries die het laatste water helemaal naar de andere kant van de polder blies. En even kwamen die boorden van de kanalen voor de dag. Nou, daar heb ik mijn petje voor afgenomen. Hoe recht die kanalen door het landschap liepen. Zo mooi recht. Na ongeveer twintig minuten ging de wind liggen en kwam het water weer terug. Drie dagen later stond in de krant 'Flevoland heeft zijn boorden vrijgegeven', maar ik had het al eerder gezien.

Bodemkartering

Zodra de polderbodem enigszins begaanbaar was, trokken karteerders de polder in om de echte bodemkartering te doen. Tot anderhalve meter diepte werd geboord en de bodemlagen in kaart gebracht.

'De kraanmachinist bevelde mij over'

Jan Muller (1926) trok in z'n eentje Oostelijk Flevoland in om de bodem in kaart te brengen.

Op de fiets, de boor aan de fiets geknoopt. En dan was je in die onmetelijke vlakte die dan voor je lag. Hier en daar een kraan. Ik vergeet nooit: ik moest ergens naartoe, raaien uitzetten. Op een dijk lopend, zodat je wist waar je geweest was. Ik kwam bij een onder water gegraven watergang die volgeslibd was, bij een soortement kraan die de watergang leeg moest scheppen. Ik stond aan de ene kant en moest naar de andere kant. Ik ging in die bak en de kraanmachinist hevelde mij over. Dan moest ik zorgen dat ik op de goede tijd weer terug was, want anders stond je daar. Meestal liepen we met z'n tweeën, maar de grootste tijd alleen, zonder telefoon. Een linke boel was dat. Maar niemand die daaraan dacht. Het was eigenlijk te gek om los te lopen.

'Met trippen onder je laarzen de polder in'

Rein Koopstra (1931) werkte als karteerder in Oostelijk Flevoland.

Zo gauw je er kon lopen, met trippen onder je laarzen, konden we beginnen met de bodemkartering, de echte kartering. Later ging je langs alle sloten die gegraven werden en werd het profiel opgenomen. En dat

kon meestal tot het pleistoceen. Als dat te diep zat, werd er om de zoveel meter een diepe boring gedaan. Van boven naar beneden had je dan de IJsselmeerafzetting, de Almere-afzetting en de Flevomeer-afzettingen, oude zeelei.

In het veld ging je dus de boring beschrijven, het profiel van de slootwand opnemen en voelen hoeveel slib en lutum in de bodem zat. Het was een kwestie van ervaring in het voelen. Sommigen gingen proeven. Het slib en de lutum werd getaxeerd en op kantoor ging je de zaak uitwerken.

‘De spar viel altijd scheef, dus dat werkte niet’

Wim Dekker (1934) weet nog van het experiment dat in Oostelijk Flevoland werd gedaan, om helikopters in te zetten bij het land meten.

Met een sextant werden de knikpunten van wegen en tochten uitgezet. Op dat punt werd een lange spar gezet als signaal, ontdaan van al zijn takken. Een spar, omdat het meestal mooie, rechte stammen zijn met een lengte van een meter of zes à zeven. Omdat het terrein zo moeilijk begaanbaar was, is helemaal in het begin in Oostelijk Flevoland geprobeerd te werken met een helikopter. Die helikopter had een spar onder zich hangen. Op de dijk stonden twee landmeters. Via portofoons werd de piloot naar de plek gestuurd. Als de ene landmeter zag dat hij in zijn lijn was en de andere ook, zeiden we ‘vallen’, hopende dat de spar door de zwaartekracht in de modder zou wegzakken. Dat ging natuurlijk nooit goed. De spar viel altijd scheef, dus dat werkte niet. Toen is nog even geprobeerd om met de helikopter zo’n spar de grond in te drukken, maar dat was te gevaarlijk.

Drainage

Nadat de polder was ingemeten, kon een begin worden gemaakt met de drainage, het ontwateren van de bodem. Dat was nodig om landbouw mogelijk te maken. Drainage vond op verschillende manieren plaats. Maar eerst werden alle greppels en sloten uitgezet door ‘uitzetters’.

‘Veel leerlingen van de Landbouwwinterschool zijn naar de A1 gegaan om te leren uitzetten’

De vader van Jan de Visser (1947) was boerenzoon en één van de uitzetters. Hij had zijn opleiding al voor de oorlog gekregen bij de aanleg van de rijksweg A1.

Mijn vader was naar de Noordoostpolder gekomen. In Blokzijl stond hij met zijn vrienden op de dijk. Ze zagen alleen maar water. Ze keken elkander aan en zeiden nog: ‘Wanneer zullen wij hier ooit boer worden?’ Ze waren jong en hadden nooit verwacht dat er nog zoveel water in de Noordoostpolder zou staan. En door de oorlog ging alles vertraagd en werd uitgesteld.

Voor de oorlog was begonnen met de aanleg van de A1 van Amsterdam naar Arnhem. De heren van de Landbouwwinterschool uit Zevenbergen hadden toen een heleboel leerlingen die daar zijn heengegaan om te leren uitzetten. Uitzetten van gronden en toestanden en dieptebepaling en noem maar op. Alles wat nodig is voor greppels, sloten en drainage enzo. Daar konden ze dan in de Noordoostpolder mee aan de gang gaan.

‘Als we dat riet op bossen doen, zouden we daar dan mee kunnen draineren?’

Na de oorlog was er een tekort aan drainagebuizen. Gelukkig bleek riet ook geschikt om de grond te draineren. Auke Attema (1922) werkte als bodemonderzoeker.

In de jaren na de oorlog was alles bijzonder schaars. Om te draineren moet je dreineerbuizen hebben. Toen kwam iemand op het idee: we hebben hier riet genoeg staan. Als we dat riet op bossen doen, zouden we daar dan mee kunnen draineren? Men heeft toen in de Noordoostpolder een vrij groot gebied eerst gedraineerd met rietbossen. Er is naderhand wel een keer hergedraineerd, maar er was een groot tekort aan alles, dus je ging van alles uitvinden om toch die grond in cultuur te brengen. Temeer omdat in die tijd de productie van landbouwproducten op nummer één stond. En dan keek je natuurlijk totaal anders tegen de wereld aan dan als veel mensen nu doen.

‘Greppelgrond lag zo een paar jaar en dan werd het gedraineerd’

Grond die droogviel, was niet direct klaar om bebouwd te worden. De grond moest eerst rijpen. En dat kon soms wel vijf jaar duren, aldus Mintje van der Kooi (1931).

In 1959 gingen we naar Oostelijk Flevoland. Daar hebben wij alle greppels getrokken. De greppels in de Noordoostpolder lagen om de acht meter, hier lagen ze al om de twaalf meter. Daar waren de kavels achthonderd bij driehonderd, maar hier waren ze al vierhonderd bij duizend. We konden precies een kavel per dag doen. Greppelgrond lag zo een paar jaar en dan werd het gedraineerd. Een bulldozer schoof alles weer dicht en het land werd helemaal vlak gemaakt. Die grond bleef nog een jaar bij de Rijksdienst en dan werd het voor pacht uitgegeven. Dan kwamen de boeren er pas aan te pas.

‘Die romantiek hebben we in die tijd wel gevoeld’

De polders die steeds verder droogvielen, leverden een prachtig gezicht op. Wim Dekker (1934) en zijn collega's voelden de romantiek die het gebied in die tijd uitstraalde.

Ketelhaven was in het begin het eerste van waaruit je kon gaan werken. Daar had de Rijksdienst z'n werkplaats en daar stond een kantine. We moesten al vrij vroeg in Ketelhaven zijn, meestal rond een uur of acht al. Het was een schitterend gezicht, dat meer aan de rechterkant met al zijn rietkragen tegen de dijk aan. Vooral in het najaar als de zaak zo mooi kleurde en de zon opkwam. En 's avonds als we naar huis gingen. Die romantiek hebben we in die tijd wel gevoeld.

De drooggevalle haven van Kuinre, 1941 (RIJP, Nieuwenhuis) ↑
Greppels graven met de 'zweetlepel', 1942 (Roel Winters) ↓

De Noordoostpolder viel droog tijdens de Tweede Wereldoorlog, in 1942. Door de Duitse bezetting was het moeilijk om genoeg machines naar de polder te halen voor de ontginning. Het alternatief was: ontginnen met de schop. En dat werkte. Duizenden jonge mannen trokken naar de Noordoostpolder om mee te werken aan de ontginning. Deels in de hoop op een boerderij, deels om aan de Arbeitseinsatz te ontkomen. Pioniers werden deze mannen genoemd. Ze trokken vanuit werkkampen met een schop de polder in om deze meter voor meter te ontginnen. Niet bepaald werk voor watjes.

Terugtrekkend water

Er werd al aan de Noordoostpolder gewerkt, toen de polder nog niet helemaal drooggefallen was. De ontginningswerkers van het eerste uur waren daardoor getuige van bijzondere momenten.

‘Dat water zakte elke dag verder weg’

Hendrik Grootentraast (1919) ging in 1941 ’s avonds na het werk de polder in. Met de broekspijpen omhoog.

Als ’s avonds het werk klaar was, gingen we de polder in. Een heel klein stukje was droog, maar verder moest je de broekspijpen opstropen want dan liep je in het water. Dat water zakte elke dag verder weg. Soms zag je dat niet, maar als je dan een paar dagen later kwam kon je zien dat je weer iets verder kon lopen. Die oude strekdam stond nog voor de haven van Kuinre. Helemaal verzand. Daaraan kon je zien dat het water elke dag wat verder zakte.

‘Wel een duizend dooie vissen op de bodem’

Het droogvallen van de polder bracht natuurlijk ook het einde van de vissen met zich mee. Lucas Huizinga (1917) berinnert zich dat nog.

Weet je wat ik zag toen de polder droogviel? Dat er wel, ja, het aantal kan ik nooit weten, maar wel een duizend dooie vissen op de bodem lagen. Die vissen zwemmen altijd bij zwermen, hè, en zo zijn ze ook gestrand. Dat zag je meer in de polder. Dat was goed voedsel voor de meeuwen.

↑ Een werkploeg uit kamp Kadoelen rust uit bij een schafteket, 1943-1944 (J. Eijkman)

↓ Het arbeiderskamp in Nagele, jaren veertig (A. Pol)

‘Toen we terugkwamen, stond er weer water waar het droog was geweest’

Het gebeurde ook wel eens dat het water weer terugkwam. Hendrik Grooten-taast maakte dat mee op een natte en winderige dag.

Het was op een zaterdagmorgen en het regende verschrikkelijk. Het bleef regenen en waaien dat het deed. De *draglines* stonden altijd op balken van zo’n tien centimeter breed, tegen het wegzakken. Toen we terugkwamen, stond er weer water waar het droog was geweest. Door die wind was dat uit het midden van de polder opgewaaid. Alle balken die niet onder de dragline zaten, waren gewoon weggespoeld, die lagen overal. Die moesten ze die maandagmorgen eerst bij mekaar zoeken.

Hard werken

De pioniers trokken ’s ochtends vroeg met een schop de polder in. Ze werkten de hele dag, in weer en wind. Hun enige beschutting was een keet die ze zelf konden verplaatsen. Hun belangrijkste taak: greppels graven. En hun uitzicht? Een onafzienbare vlakte.

‘Je stapte met je laarzen de dijk af, de prut in, om greppels te graven’

Het viel nog niet mee voor Rocus van de Griend (1919), die eerste maanden als ontginningswerker in de polder.

Wij lagen in kamp Ramspol. Er was een kampbeheerder en een keuken, maar nog geen keukenhulp. De eerste maanden moesten we ’s avonds onze eigen aardappelen schillen, anders kreeg je geen warm eten. Er was niks anders te doen dan graven. Je stapte met je laarzen de dijk af, de prut in, om greppels te graven. Ploegjes van tien of twaalf man groeven met een houten mal greppels, als voorloper van de sloten die later kwamen. Het uurloon was ongeveer veertig cent. Het was bijna allemaal accoordwerk, dus als je goed aanpootte kon je een paar kwartjes per uur verdienen. Zo ging dat. Je werkte negen uur per dag. ’s Zaterdags ook een uur of vijf, dus de werkweek was heel gewoon vijftig uur. Elke dag kreeg je een kuchie met weinig of niks erop, en zo gingen de maanden door. Al gravende kwam we natuurlijk verder die polder in. Niet zo hard, mechanisatie was er niet. Het was allemaal die zweetlepel.

‘We zaten met de benen in het water’

Met slecht weer mochten de polderwerkers in de keet gaan zitten. Maar niet zonder toestemming. Lucas Huizinga (1917) en zijn broer Huite maakten daar eens een staaltje van mee.

Ongeveer een kilometer de polder in waren we aan het greppels graven en egaliseren. Het werd 's morgens puur slecht weer. Harde wind en regen. De bal ging halfstok en dan mocht je in de keet. Dus we gingen in de keet zitten. Met een man of acht negen, boven op mekaar, want anders zat je in de regen. Maar dat oppervlaktewater kwam opzetten door die harde wind, dus we zaten met de benen in het water. Tjonge jonge, en die bal ging maar niet zakken. Want als de bal aan de grond lag mocht je weg, eerder niet. Dat was een soort discipline. Op het laatst zeiden mijn broer en ik: ‘Het is hier toch niet te harden?’ Hij zegt: ‘Weet je wat? We gaan naar het kamp, bal naar beneden of niet.’ We passeerden de directiekeet op de Uiterdijkenweg. ‘En waar gaat dat naartoe?’, zei Van Sliedrecht, de uitvoerder. We zeiden: ‘We gaan naar het kamp, het is niet meer te harden.’ Hij zei: ‘Terug.’ Wij zeiden: ‘We gaan niet terug.’ Daar trok die Van Sliedrecht een streep en zei: ‘Als je daar overheen gaat, ben je morgen in Duitsland.’ Ik zei: ‘Ik krijg liever in Duitsland een bom op m’n harsens dan dat ik hier weer terugga, want dan ga ik ook kapot.’ En we gingen eroverheen. Zijn we twee dagen geschorst. Je zat in een soort van discipline, net als in een gevangenis! Zo was de sfeer in de beginjaren in de polder. En toch vond ik het een mooie tijd.

‘Dan moest ik achteraan fietsen. Zo’n honger had ik dan alweer’

Mintje van der Kooi (1931) meldde zich in 1950 samen met zijn broers aan voor het ontginningswerk in de Noordoostpolder.

We moesten veel met de schop werken. We waren jonge jongens, dus we gingen 's morgens met een grote zak met brood op weg. Het was drie keer schaft op een dag. De schaften waren twintig minuten, maar ik kreeg mijn acht sneden brood zo gauw niet door mijn keel. Dus dan liepen we alweer naar het werk toe en dan moest ik het laatste stuk brood nog opeten. Drie keer schaft. 's Avonds had ik vierentwintig sneden brood op en dan moest ik achter de mensen aan fietsen. Zo'n honger had ik dan alweer.

Het kampleven

De polderwerkers waren de hele week van huis. Overal in de Noord-oostpolder waren barakkenkampen gebouwd. Daar sliepen ze doorde-weeks met tien mannen op een kamer.

‘Je kwam tot de ontdekking dat je levensopvatting niet zo verschillend was’

Piet de Zeeuw (1921-2012) kijkt positief terug op het kampleven.

Ik ben eerst drie jaar in Blokzijl geweest. Daarna een poosje thuis om mijn vader te helpen en toen kwam ik weer terug. Toen heb ik een tijdje als werknemer in kamp Ramspol gelegen. Ik heb het kampleven nooit als negatief ervaren. Achteraf zelfs positief. In die werkkampen lag je met tien personen op zo’n kamer. Mensen van allerlei gezindten. Er waren gereformeerden bij, hervormden, vrijzinnigen, katholieken, noem maar op. Je leefde met elkaar en dan kwam je toch tot de ontdekking dat je levensopvatting niet zo verschillend was. Je zat hele dagen bij mekaar. Overdag werk je wel, maar ’s avonds at je met mekaar en dan werd er ook gediscuteerd met mekaar. Dat heeft toch zijn invloed gehad op de sociale opbouw van de Noordoostpolder, is mijn mening altijd nog.

‘Tien kilometer heen en tien kilometer terug om onder de douche te staan’

Piet de Zeeuw zat met driehonderd andere mannen in een kamp. Zonder warm water om te douchen.

Om te scheren moest je warm water in de kantine of de keuken gaan halen. Maar je kon nooit van zijn leven douchen, dat ging niet. In de zomer ging ik altijd ’s avonds zwemmen in de Ramspol, om te wassen. Maar je wilde je toch wel een keer douchen, hè. Dus dan fietsten we naar het badhuis in Kampen toe. Tien kilometer heen en tien kilometer terug om onder de douche te staan. Het kostte een kwartje om een kwartier te douchen, inclusief aan- en uitkleden. Dan maakte je je eigen zo klaar dat je de kleren direct uit had, maar je stond nog maar net onder de douche en dan schopte die vent tegen die deur dat je je kleren weer aan moest doen. Dan fietsten we terug en er werd niet gemopperd. Men was

hartstikke dankbaar dat je even een paar minuten onder de douche had kunnen staan. Dat was gewoon een verademing.

Oorlog

De Noordoostpolder kreeg tijdens de oorlog een bijnaam: Nederlands Onderduikers Paradijs. De polderwerkers waren relatief veilig, omdat de bezetter belang had bij de ontginning van de polder. Boven Urk en de Noordoostpolder liep een belangrijke geallieerde aanvliegroute richting Duitsland. Veel geallieerde vliegtuigen hebben in de polder geprobeerd een noodlanding te maken.

‘De polder kon helemaal worden afgesloten en had praktisch geen uitgangen’

Rinus van der Weele (1922) vluchtte in 1943 naar de Noordoostpolder vanwege zijn verzetswerk in Zeeland. De polder kon benauwen, ondanks de weidsheid.

Dan kom je die polder in en dan zie je die hele grote vlakte. Ik werd gestationeerd in kamp Zwolsevaart, middenin de polder. Dus je moest een heel eind door die polder heen, door die vlakte, naar het kamp toe. Onderweg zag ik mensen uit andere kampen en dan hoor je dat er diverse kampen waren. In kamp Zwolsevaart ging ik de boel een beetje verkennen. Een hele vlakte en een heleboel rietontwikkeling. Het riet was vrij hoog, en ook wat ongelijk. Maar goed, één vlakte. De polder kon helemaal worden afgesloten en had praktisch geen uitgangen. Je kon niet vluchten of wat ook. Dan krijg je een angstgevoel.

‘Ik zie ze nog aankomen, die vier piloten’

Lucas Huizinga (1917) was bij kamp Luttelgeest aan het werk toen vlakbij een geallieerd vliegtuig een noodlanding maakte.

Het was ongeveer honderdvijftig meter bij het werkkamp vandaan. Vier man kwam er levend uit. De vijfde brak zijn been, die konden we niet helpen. Die is in moffenhanden terechtgekomen. Ik was als ploegbaas vlakbij dat kamp bezig met volk. We waren aan het egaliseren en aan het greppelgraven. Toen komt die kampbeheerder bij mij en zegt: ‘Die vier Engelsen zitten bij mij in het kamp. Kan jij die er bij je volk tussen

drukken?’ Ik zeg: ‘Moet je vlug zijn, want het zal niet zo lang duren, dan zijn die moffen er ook.’ Dus heeft ie gauw die vier mensen een overal aan laten doen, de schop onder de arm. Ik zie ze nog aankomen, die vier piloten. Die schoven bij mij in. Ik zeg: ‘Ga maar gewoon tussen die ploeg werken, het lijkt net of er niks aan de hand is.’ En dat deden ze. En na ongeveer een kwartier waren de Duitsers daar ook. En verdomme, ze bleven bij mijn ploeg volk staan. En even goed kijken, maar ze ontdekten ze niet. Dat is goed afgelopen. Dat zijn de gevaren en de moeilijkheden die wij toen getrotseerd hebben.

‘Rood haar had hij, een echte Engelsman’

In het voorjaar van 1942 stond Piet de Zeeuw (1921-2012) voor het eerst oog in oog met de verschrikking van de oorlog.

Op een zondagmiddag, in het voorjaar van 1942, was er een luchtgevecht gaande tussen Kuinre en Blokzijl. Er werd een vliegtuig neergeschoten. Die plofte neer in de Noordoostpolder. Maar 's maandag, dan gaat er zo een praatje van ‘die is daar of daar gevallen’. Ik dacht: dat wil ik ook wel eens gaan kijken. Dus ik ben naar die plaats toe geweest en daar lag inderdaad een Engelse jager. Ik zie die piloot nog liggen. Jong, een jaar of achttien, negentien. Die lag daar dood in dat vliegtuig. Rood haar had hij, dat weet ik nog wel, een echte Engelsman. Toen drong de verschrikking van de oorlog tot me door. Dat is eigenlijk altijd in mijn geheugen blijven zitten.

‘Hij had dat vliegtuigwrak [onrechtmatig] gekocht van een Urker’

Wat gebeurde er eigenlijk met de vliegtuigwrakken? Sommige werden, geheel tegen de regels in, handelswaar. Een collega van Frits Muller (1929) kreeg daar eens mee te maken.

In het begin van de polderjaartelling zat een ambtenaar van de burgerlijke stand, Winkel, 's morgens op kantoor. Hij was ook de man die vergunningen uit moest geven. Hij hoorde over de Baileybrug bij het politiebureau gerammel. Enfin, wat ambtenaren, althans volgens menigeen, wel eens meer doen: hij keek even uit het raam en zag daar een vrachtauto met vliegtuigonderdelen rijden over het Harmen Visserplein. Na de bevrijding

moest voor transporten een vergunning gegeven worden. De benzine was schaars. Hij zag hem rijden en belt de adjudant van de rijkspolitie die we hier toen nog hadden en die ook op het Harmen Visserplein in het gebouw van DK 6* zat: 'Adjudant, er rijdt een grote vrachtwagen met vliegtuigonderdelen de brug over. Weet jij daarvan?' Nee, hij wist er niets van. De adjudant er achteraan in een jeep, richting Ens meen ik, en die heeft die man aangehouden en hem gevraagd waar hij dat spul weg had. Nou, dat had hij gekocht van een Urker. Hij was op een zondag de polder ingetrokken en richting Urk gelopen en daar lag een vliegtuigwrak. De man, die waarschijnlijk koopman was, zei tegen die Urker: 'Van wie is dat ding?' Die Urker zegt: 'Dat is van mij.' De koop werd gesloten en vraag me niet naar de bedragen, maar men werd akkoord, en het vliegtuig werd van hem.

Later heeft men nog geprobeerd die Urker te achterhalen. Maar toen liepen de meeste Urkers in een wijde broek en ze leken allemaal op elkaar. De verkoper heeft hem nooit kunnen achterhalen. En wat er verder met de koop en de koper is gebeurd weet ik niet. Ik weet wel dat mijn collega Winkel actie heeft gevoerd om dat spul weer op de goede plaats te krijgen.

Pionieren

Wanneer ben je een pionier? Als je de eerste man bent die voet zet op drooggevalen land? Als je één van de eerste ontginningswerkers was die zijn schop in de grond stak? Of als je als boer met je gezin op een boerderij komt, terwijl het nabije dorp nog gebouwd moet worden?

'Dat pioniergevoel zit in je'

Frits Muller (1929) kwam als tiener met zijn ouders naar de polder en werkte later als administratief medewerker bij de Directie.

Dat pioniergevoel zit in je. Een pionier is volgens mij iemand die onder alle omstandigheden probeert er het beste van te maken. Als je die karaktertrek hebt, tot het uiterste wil gaan om iets goed te doen, dan heb je dat pioniersgevoel in je. De werkers in de Noordoostpolder hebben dat gevoel zeker gehad. Hadden ze dat niet, dan waren ze al gauw afgehaakt. Dan ging men weer terug naar het oude stekje, naar de vertrouwde om-

* zie begrippenlijst

geving. Niet dat je een streber moest zijn, maar je moest er aardigheid in hebben te doen wat er gedaan moet worden en dat zo goed mogelijk te doen. Dan ben je een pionier.

Schatten in de bodem

Na het droogvallen van de polders, gaf de zeebodem veel geheimen prijs. Men vond ruim 400 scheepswrakken en tientallen vliegtuigwrakken uit de Tweede Wereldoorlog. Maar dat niet alleen. Sporen van landschappen en overblijfselen uit vroeger tijden maakten duidelijk dat deze grond al eerder bewoond was geweest.

Schokland

In de Noordoostpolder gebeurde iets unieks: het eiland Schokland kwam midden in de polder droog te liggen. Het eiland was sinds 1859 onbewoond, nadat de Schokkers eeuwenlang een intensieve strijd tegen het water hadden gevoerd. De grond op en rond Schokland werd net als de rest van de polder in cultuur gebracht. Het uitgangspunt was namelijk: zoveel mogelijk vierkante meters voor de landbouw.

‘Van alles hebben we in de grond gevonden’

Chris en Coby Bulk (1930) boerden op een kavel bij Schokland. De grond gaf veel geheimen prijs in de vorm van scherven en munten.

Wij zitten op een boerderij vlakbij Schokland. Schokland was vroeger veel groter. Maar op een gegeven moment is alles overspoeld. Maar ja, die dijken bleven liggen. Een jaar of wat hebben we erop geboerd. Ik had twee dijken, op 300 meter afstand van elkaar. Dat is allemaal geëgaliseerd. Nu zie je er hoegenaamd niks meer van. Er zit een hoog humusgehalte in de grond. Als we aan het sorteren waren vonden we allerlei scherven enzo. Ik heb Van der Heide* weleens opgebeld: ‘Man, man, zet het hier toch eens af.’ Want er liepen zoveel mensen met detectors alles af te struinen. Studenten kwamen kijken naar de grondlagen. Van alles hebben we in de grond gevonden: schaatsen, munten. Ze denken dat het niet van boeren afkomstig is, maar van de schepen die tegen Schokland aankwamen. Op en rondom Schokland zijn in de loop der jaren verschillende opgravingen gedaan. Ze hebben informatie opgeleverd over het leven van de bewoners. Bij het ontginnen van de Noordoostpolder werd de noodzaak om landbouwgrond te creëren echter belangrijker gevonden dan de

* zie begrippenlijst

↑ *Het stobbenbos dat werd gevonden tussen Roggebot en Elburg (maker onbekend)*

↓ *Geallieerd vliegtuig na een noodlanding in de Noordoostpolder (Roel Winters)*

noodzaak om cultureel erfgoed te bewaren. Schokland moest gedeeltelijk landbouwgrond worden. Bij het omploegen van Schokland is daardoor een deel van het Schokker erfgoed vernietigd.

‘Ik zal nooit vergeten wat er allemaal bovenkwam’

Piet de Zeeuw (1921-2012) kreeg als ploegbaas de opdracht om de zuidpunt van Schokland in cultuur te brengen. Dat had een enorme impact op de archeologische resten van bewoning die rondom Schokland volop aanwezig waren.

Het was allemaal grasland en het was er nat en drassig. Aan de westkant van het eiland lag een dijk die werd afgegraven. Er zaten allemaal stenen in, die werden gebruikt voor verharding en voor de wegen. De rest moest in cultuur gebracht worden, want de mening van de heer Smeding was dat elke vierkante meter van de polder benut moest worden.

Een loonwerker uit Groningen had een rupstrekker en een ploeg en die kreeg de klus toegezegd. Toen moest Schokland omgeploegd worden. Ik zal nooit vergeten wat er allemaal bovenkwam. Moet je je toch voorstellen in de tijdgeest van tijd toen, dat dat gebeurd is. Daar moet ik nog vaak over nadenken. Dat gebeurde gewoonweg. Onvoorstelbaar. Alles moest economisch opbrengen toen.

Vliegtuigwrakken

Na het droogvallen van Oostelijk en Zuidelijk Flevoland ontdekte men vliegtuigwrakken uit de Tweede Wereldoorlog op de polderbodem. Niet zelden bevonden zich daarin nog stoffelijke resten.

Een gevonden propeller van een geallieerde bommenwerper werd het oorlogsmonument van Dronten. Al bijna vijftig jaar lang komen elk jaar geallieerde oud-vliegeniers naar Dronten om de omgekomen vliegtuigbemanningen te herdenken, samen met de bewoners van Dronten.

‘In de cockpit zat ook een schijf met allemaal lijnen en verstelbare wijzers’

Rutger Kuiper (1942) en zijn ploeg vonden in 1959 tijdens hun werk het wrak van een Amerikaanse bommenwerper.

We kwamen het riet maaien, ergens in de zomer. Toen kwamen we een vliegtuig tegen, in riet van twee meter hoog. We vonden stoffelijke resten bij het bergen van dat wrak, dus we hebben de zaak stilgelegd en de instanties gewaarschuwd. Twee mensen van de identificatiedienst kregen toen het toezicht over de graafploeg.

Uit de cockpit kwam een plastic zak, iets groter dan een enveloppe, waterdicht en met een codenaam: SPD 21. Vol West-Europese bankbiljetten die tijdens de bezetting in omloop waren. Als ze aangeschoten werden en moesten springen, verdeelde de captain dat onder de crew en dan konden ze zich even redden. In de cockpit zat ook een schijf met allemaal lijnen en verstelbare wijzers. Dat bleek de automatische piloot te zijn. Aan de ene kant stond Home en aan de andere kant stond Target. Zulk soort dingen heb ik toen opgestoken bij de opgraving van dat vliegtuigwrak. We hadden toen vier of vijf man aan het werk bij dat vliegtuig. Een kwam 's morgens voor zeven uur bij me. Hij zegt: 'Heb je ook ander werk voor me?' Ik zeg: 'Hoezo?', want het was een ongewone vraag. 'Nou', zegt hij, 'ik heb er niet van kunnen slapen.' Dat hij menselijke resten aan het opgraven was enzo. Nou ja, dan proberen we te wisselen met een ander. Later bleek dat zijn ouders zwaar fout waren geweest in de oorlog. Toen kon ik begrijpen dat de hele oorlog weer over hem heenkwam. Dat is me altijd bijgebleven.

Scheepswrakken

De Zuiderzee was eeuwenlang een druk bevaren binnenzee. Toen de polders droogvielen werden 435 scheepswrakken aangetroffen. Flevoland is één van de grootste droge scheepskerkhoven ter wereld. Polderbewoners vonden van alles dat eraan herinnerde dat Flevoland eerst zeebodem was.

'Hier en daar zat er nog een bankje of een balkje in'

Timus Klasens (1950) was zes jaar toen hij met zijn ouders als één van de eerste inwoners in Nagele aankwam. Hij beleefde er een geweldige jeugd.

Eén van de eerste dingen die we te zien kregen op onze eerste strooptochties, was een oud schip bij de familie Buizerd in het land. Een boot

van pak 'm beet een meter of twintig, dertig lang, waar de zijkanten nog van stonden. De boeg lag eraf, de achterkant lag er nog in. Het dek lag er helemaal af. Er was verder helemaal niets meer te vinden. Hier en daar zat er nog een bankje of een balkje in. Dat ding stond halfvol water en dat was de moeite waard om te zien. Dat was gewoon leuk! Daar liep je te spelen, daar liep je schelpen te zoeken, daar vond je pijpenkoppen, daar vond je van alles.

‘In het veld kom je al die dingen tegen die vissers verloren hebben’

Rutger Kuiper (1942) vond overal in de nieuwe polders sporen van het verleden. De musea op Schokland en in Lelystad waren er blij mee.

Alles wat overboord was gemikt, kom je tegen. De mooiste dingen. Ik heb thuis nog een fluitje uit 1700 ofzo. Dat is een losse vondst die je zo tegenkomt. In het veld kom je al die dingen tegen die vissers verloren hebben. Ik heb nog wel pijpenkoppen en ik had een hele verzameling netverzwaarders. Verschillende steensoorten en verschillende typen: met een ijzeren beugel, met een gat erin geboord of met gat en dan een ijzeren beugel en een oog eraan. Er zijn tientallen soorten, heb ik ontdekt.

Bijzondere vondsten

Af en toe deed iemand een bijzondere vondst. Soms gebeurde dat al vlak na de drooglegging, soms vond men een bijzonder object pas bij de ontginning.

‘Zo hebben wij heel veel zeep binnengebaald’

Tijdens de oorlog viel de polder bij Lemmer droog. Een visserman wist nog van een schip dat eens vlakbij gezonken was. Samen met de vader van Jetske Muller (1930) ging hij op zoek naar het wrak.

Je mocht na acht uur 's avonds niet meer buiten zijn. Op een avond zijn ze met jutezakken het prikkeldraad over gegaan en die donkere polder ingetrokken. Ze waren bang dat ze gesnapt zouden worden, dus dat moest allemaal heel stiekem. Op een gegeven moment zagen ze allemaal bultjes op de grond liggen. Het was allemaal slik en drassig. Met een schop gingen ze de grond in. Maar die vaatjes waren min of meer doorgeroest, dus

de zeep blubberde eruit. Toen hebben ze bij die visserman thuis zeildoeken zakken opgehaald. Daar hebben ze de vaatjes in geladen, voor zover dat mogelijk was. Maar de zak werd zo zwaar, die moesten ze met z'n tweeën slepen. Tot overmaat van ramp zagen ze bijna thuis dat ze een heel zeep-spoor achter zich hadden. De zak was doorgeslepen op de schelpen die er nog lagen. Dus weer terug om die zeepsporen uit te wissen, om zichzelf niet te verraden. En zo hebben wij dus heel veel zeep binnengehaald. Emmers en teilen vol. Daarmee gingen we de boer op. Nou, toen konden we van alles krijgen: kaas en eieren en melk. Dat was toen geen probleem meer.

‘Die T-Ford is door het ijs gegaan’

Een wel heel bijzondere vondst was die van een T-Fordje bij Biddinghuizen.

Rutger Kuiper (1942) weet nog dat deze vondst de kranten haalde.

Er is in het fruitteeltgebied bij Biddinghuizen een oud T-Fordje uit de winter van 1928-1929 gevonden. Dat was een heel strenge winter en toen moet dat vehikel daar door het ijs gezakt zijn. Er was in het IJsselmeer een hele serie schepen ingevroren die onbewoond waren op dat moment. De mensen waren van boord gehaald en naar de havens gegaan. De T-Ford had allemaal gestolen voorwerpen uit schepen aan boord. Ze waren op rooftocht geweest. Hij was erg zwaar en er zaten ook geen nummerborden meer op. Anders hadden ze het nog kunnen achterhalen, maar die hadden ze mooi thuis gelaten. Die is door het ijs gegaan. Eind jaren zeventig is die auto gevonden. Het heeft toen nog uitgebreid in de kranten gestaan. Dat was wel iets apart natuurlijk.

Bossen uit vroeger tijden

Het Nederlandse landschap veranderde in de loop van duizenden jaren voortdurend. Zo ook het Flevolandse gebied. Vele duizenden jaren voordat de Zuiderzee ontstond, maakten enorme bossen het gebied aantrekkelijk voor de prehistorische mens die hier jaagde en zijn voedsel verzamelde. Bij het droogvallen van de polder vonden polderwerkers en boeren resten van deze indrukwekkende prehistorische bossen.

‘Daar kwam een complete boom uit de grond van een halve meter diepte’

Cees Blom (1953) hielp als kind zijn vader mee op de boerderij. Hij vond van alles in de grond.

Tijdens het aardappels rooien stuitten we op een grote boom. Het was een hele graafpartij voordat we die eruit hadden. Er kwam een complete boom uit de grond van een halve meter diepte. Daar had vroeger een bos gestaan. We hadden een knecht, die betrokken was geweest bij het opgraven van een van de Kuinder burchten. Daar hadden ze koeienbotten in de voormalige gracht gevonden. Ik stond dat met oren op steeltjes aan te horen. Dat vond ik als kind fantastisch om te horen en om te weten.

‘Toen bleek dat dat eik en grove den was en dat ze inderdaad uit de prehistorie stammen’

In Oostelijk Flevoland troffen Job Vis (1940) en zijn collega's stobben van 2000 jaar oud in de grond: een prehistorisch bos. Op die plaats staat nu het Reve-Abbertbos.

Toen de polder droogviel, ontdekten we bij Elburg een stobbenveld. Dat is toen bij elkaar geschoven op een grote bult van drie of vier meter hoog. Die stobbenbult was vanaf de weg te zien. Later heb ik samen met de universiteit van Groningen een keer gekeken: wat is dat nou? Toen bleek dat het eik en grove den was en dat ze inderdaad uit de prehistorie stammen. Dus op de plek waar nu het Reve-Abbertbos staat, heeft vroeger ook een bos gestaan. Maar er is niks meer van over. Want hoe moet je dat conserveren als dat een keer aan de lucht blootstaat? Onder water blijft dat wel goed, maar met de inwerking van de lucht krijg je gewoon een verteringsproces en dat is ook gebeurd.

‘Als het breekhout brak wisten ze: daar zit een stobbe in de grond’

Bij de Oude Bosweg, oostelijk van Dronten, stuitten Rutger Kuiper (1942) en zijn collega's op de stobben van een prehistorisch bos.

Die stobben aan de Oude Bosweg waren een ramp omdat er gedraineerd moest worden. De graafketting van de draineermachine brak op zo'n stobbe. Stobben zijn keihard zolang ze onder de grond zitten. Toen

moest er een Bamse* komen, met kettingen over de wielen en een groot mes. Die trok tot drainagediepte een scherpe voor in de grond. Als een breekbout brak wisten ze: daar zit een stobbe in de grond. Die werd dan met een kraan uitgegraven. Bij de Oude Bosweg zaten allemaal stobben, een paar honderd hectare oud bos. Het heeft een hele hoop geld en veel moeite gekost om daar de grond te draineren en verder te egaliseren.

De geheimen van de grondlagen

De polderbodem is opgebouwd uit verschillende grondlagen. Elke laag vertelt een verhaal over de geschiedenis van het landschap.

‘Wat je nu als bodem ziet is materiaal uit het westen, uit de Noordzee’

Rein Koopstra (1931) werkte aan de kartering van het IJsselmeergebied. Hij had volop te maken met de ondergrond van het landschap.

In Oostelijk Flevoland ligt het oude mondingsgebied van de IJssel, het gebied rond Swifterbant. Het kleipakket in Oostelijk Flevoland, het Holoceen, rust op een pakket zand van wel honderd tot tweehonderd meter dik. Dat zand is dus de vaste bodem. Daar komen de heipalen op. Alle rivieren die bij elkaar komen in het dal van de IJssel en de Vecht stroomden daarin.

En dan kom je dus in de periode dat de zeespiegel vrij snel gaat stijgen. De Noordzee komt dichterbij en voert op een gegeven moment materiaal aan. Er komt klei en zand naar binnen. Daar komt dan een moerasachtig milieu met stroomdraden en geulen met oeverwallen daarnaast.

Maar dan gaat de zeespiegel weer omhoog en die blijft omhoog gaan.

Dan komt er weer een kleilaag bovenop. En op een gegeven moment is de zeespiegelrijzing bijna op het eind. Dan heb je een opbouw van het hele kleipakket van de zandbodem tot de rivierbodem. Wat je nu als bodem ziet, waar je op loopt, dat is al het materiaal dat uit het westen, uit de Noordzee, gekomen is. Dat is een fijne zandlaag, wel pleistoceen van oorsprong, maar verplaatst. Het zand dat de Noordzee naar binnen brengt is in aanleg pleistoceen zand, of nog ouder.

* zie begrippenlijst

‘Rond Kraggenburg lagen stenen van een halve meter doorsnee’

Op sommige plekken lagen in de Noordoostpolder na het droogvallen veel zwerfkeien. Oorsprong: de IJstijd. Leo van Boheemen (1922) moest ze samen met zijn collega's wegwerken.

Rond Kraggenburg lagen van die hele grote stenen op het land. Van zo'n halve meter doorsnee. Toen kregen we de opdracht om die stenen te begraven. We moesten zo'n gat graven dat als de steen erin lag, er weer een meter grond op die steen kwam. Dat hebben we gedaan.

‘Als er een sloot gegraven was, waren die taluds mooi scherp afgesneden en kon je die lagen zo lezen’

Auke Attema (1922) deed bodemonderzoek in de Noordoostpolder.

De bodemkundige afdeling van de Rijksdienst IJsselmeerpolders bracht de grondsoorten in kaart. Dat werd heel secuur gedaan, tot ongeveer één meter diep. Als er een sloot gegraven was, waren die taluds mooi scherp afgesneden en kon je die lagen zo lezen. Van boven had je de Zu 1, Zu 2 en Zu 3. Zu 1 waren de jongste afzettingen, afgezet toen het IJsselmeer ontstaan is. Dan had je Zu 2, een vrij dikke kleilaag. En daaronder Zu 3, een soort grof zand met een laagje schelpen erin. Dat kon soms enkele centimeters dik zijn en dat had grote invloed op de beworteling van de gewassen die daar moesten groeien. Aan dat grondonderzoek kon je ook de kwaliteit van de grond aflezen.

‘Elke hectare heeft zijn eigen verhaal’

De vader van Rutger Kuiper (1942) boerde aan de Schansweg, vlakbij Kuinre. Het Middeleeuwse landschap was op die plek nog goed herkenbaar.

Een eind achter de kavel van mijn vader, stond het eerste kasteel van de heren van Kuinre. Je kwam op de kavel van mijn vader ook dingen tegen die daarmee te maken hadden. Kanonskogels, aardewerkscherven en noem maar op. Toen we de eerste keer gingen ploegen, zag ik aan het verschil in de grond waar die rivier de Kuinre heeft gelopen. Het was een bonte kavel. Dat soort dingen valt je op als je er belangstelling voor hebt. Elke hectare heeft eigenlijk zijn eigen verhaal.

*Sporen van een haas en watervogels op de drooggevalle polderbodem van Zuidelijk Flevoland, ↑
1967 (RIJP, Potuyt)*

Een sprong reeën in een rietveld in de Noordoostpolder, 1952 (RIJP, Bakker) ↓

Dieren in pioniersnatuur

De komst van dieren naar het nieuwe land verliep niet bepaald geleidelijk. In de eerste jaren waren er soms opvallende pieken in dierenaantallen. Door de ideale omstandigheden die de pioniersnatuur bood of door een gebrek aan natuurlijke vijanden. Zo zag je enorm veel hazen, patrijzen en fazanten. De polders kenden een grote rijkdom aan vogelsoorten. Door de komst van de landbouw veranderde de natuur in de polders. Veel vogel- en diersoorten die je in de beginjaren volop zag, zijn nu zeldzaam geworden.

Volop hazen

‘In het begin brak je als het ware de benen over het wild wat er toen was’

Lucas Vredeveld (1939) kwam in 1947 als achtjarige naar de Noordoostpolder. Ik weet nog dat ik als klein kind een keer achterop de fiets zat bij mijn vader. We reden richting de Voorst. Toen stopten we en telden het hazenbestand: op één kavel vierenveertig hazen. In het begin brak je als het ware de benen over het wild wat er was. Toen we in 1956 op de boerderij kwamen, waren er volop patrijzen, fazanten en vooral hazen. Als je met de auto rondreed moest je gewoon oppassen dat je ze niet onder de auto kreeg. Zo erg was het.

‘Dan lagen er misschien wel honderdvijftig fazanten in de auto’

Tinus Klasens (1950) zag als kind hoe de hazen en konijnen door jagers werden afgeschoten bij Nagele.

Soms zag je wel eens een paar mensen aan de kant van het kanaal liggen. Dat heette dan ‘jager’. Mensen liepen over de akkers keihard te roepen dat die konijnen moesten schrikken, en dan werden ze gewoon afgeschoten. Echt afgeschoten. Dat had helemaal niks met jagen te maken en de mannen waren er nog trots op ook. Dat kon in die tijd. Dan lagen er misschien wel honderdvijftig fazanten in de auto. Dat was niet meer normaal, er was verschrikkelijk veel wild. Ik denk dat dat een beetje is gekomen

↑ Dode vissen in de droogvallende polder van Zuidelijk Flevoland, 1968 (RIJP, Potuyt)

↓ Het visvijvergebied bij Lelystad vanuit de lucht, 1975 (RIJP, Potuyt)

door het in cultuur brengen van de polder. Natuurlijke vijanden waren er volgens mij toen niet, nooit één vos gezien of gehoord. De grootste vijand was de auto of een trekker van een boer, maar dat was er niet een van: gut, gut...

‘Ik denk dat ik wel acht dagen haas gegeten heb’

Trijn Lourens-Luymes (1931) zat in de jaren vijftig in de kost bij een gezin in Emmeloord.

Die man was vertegenwoordiger in de aardappelbrache of uien en altijd bij de weg. Ik ben daar veertien dagen geweest en ik denk dat ik wel acht dagen haas gegeten heb. Hij reed allemaal hazen aan. De haas kwam mij de strot uit. Alle dagen haas en dan kwam hij weer met een haas binnen.

Reeën in het riet

‘Als we riet aan het verbranden waren, vlogen de hazen en de reeën er allemaal uit’

Mintje van der Kooi (1931) zag regelmatig reeën tijdens zijn werk voor de Directie.

Reeën zaten veel in het rietland. In de zomer zag je ze het land opkomen, in de winter ook wel. In het riet zaten ze mooi beschermd. Als we riet aan het verbranden waren, vlogen de hazen en de reeën er allemaal uit. Die hebben toch een soort instinct dat ze toch wel wegkwamen hoor. Ik kan me niet herinneren dat er ooit reeën of hazen zijn verbrand. Die voelen dat schijnbaar aan.

‘Je zag koppels met reeën lopen van twintig of soms nog meer’

Kees Jonker (1926) zag rond 1970 sprongen reeën op Schokland lopen.

Indertijd waren er ontzettend veel reeën. Je zag koppels met reeën lopen van twintig of soms nog meer. Vooral in de wintertijd. Dan kropen ze bij elkaar en vormden grote roedels. Je zag de populatie groeien. Maar je zag die grote sprongen niet op het veld. In de winter, als er eens een perceel was met extra voer, bijvoorbeeld bietenkoppen die waren blijven liggen, dan kwamen ze daar naartoe.

De komst van de dieren

Veel diersoorten moesten in die eerste jaren hun weg naar de polder vinden. Eerst te water en later over land. Dat leverde soms bijzondere momenten op.

‘Verrek, daar zwemt een mol naar de andere kant’

Rocus van de Griend (1919) zag eind jaren veertig een mol naar de polder overzwemmen.

Ik stond op de brug te kijken en ik zeg: ‘Verrek, daar zwemt een mol via cirkels in het midden naar de andere kant.’ Ik naar huis en ik zeg tegen mijn vrouw: ‘Wat ik nou gezien heb: erg lolliig, ik heb een mol over het kanaal zien zwemmen.’ En vijf jaar later heb ik ze aan alle kanten vervloekt, want er bleef van je gazon niks meer over. Dat zijn van die typische explosies die ook weer verdwijnen.

‘En wat zit er nog meer aan die vork: zo’n ringslang’

Rocus van de Griend reeg tijdens zijn werk op de boerderij onbedoeld een ringslang aan de vork, de eerste die hij in de polder zag.

We hadden op kavel langs de Zwolse Vaart een stuk haver staan. We hadden nog geen combine. Alles werd in hokken op de wagen gezet. Dus ik steek m’n vork in zo’n schoof, en wat zit er nog meer aan die vork: een ringslang. Een volwassen wijfe van bijna een meter lang. Of ze het overleefd heeft, weet ik niet. Ik heb haar weer laten zwemmen in de Zwolse Vaart. Die ringslang kwam natuurlijk uit Noord-West Overijssel.

‘Op een gegeven moment zag een brugwachter in een nacht een heel stel hazen over de brug rennen’

De manier waarop veel dieren het nieuwe land veroverden, verbaast Job Vis (1940) nog steeds. De mol die zich ondergronds verspreidt, hazen die in groepen de brug overstaken. Het was fascinerend.

De verspreiding van dieren op het nieuwe land begon al heel vroeg. De mol kwam in 1966 alleen voor aan de oostkant van Oostelijk Flevoland. En in 1967 dook hij op in Lelystad. Was hij zich onder de grond veertig kilometer gaan verplaatsen. Waarom dat beest dat doet? Joost mag het

weten. We konden het alleen maar constateren.

Hazen, ook zoiets idioots. Op een gegeven moment was er ineens een invasie van hazen over de brug bij Elburg. Een brugwachter zag in een nacht een heel stel hazen over de brug rennen en opeens waren er hazen in de polder. Reeën kwamen overzwemmen over het Drontermeer.

Waarom doen die beesten dat? Maar ze kwamen. En zo hebben we veel spontane ontwikkelingen gezien. We hebben niks uitgezet en niks geïntroduceerd. Opeens was het er. En waarom? Dat weet niemand, maar ze waren er en dat is alleen maar leuk natuurlijk, om dat te constateren.

‘Visotters zijn hier altijd wel geweest’

De visstand in de polder is volgens Henk Veringa (1944) een afspiegeling van wat er in het IJsselmeer aan vissen voorkwam. Naast veel vis, kwam ook de visotter voor.

Regelmatig kon je sporen aantreffen van visotters. Eentje heeft nog de krant gehaald. Een visser was zogenaamd door een visotter aangevallen. Dat was ook in zestiger jaren. Visotters zijn hier altijd wel geweest. Dat was natuurlijk omdat het eerst zeebodem was. Op een gegeven moment werd dat drooggemalen en dan concentreert zich de vis in de kanalen en de tochten. Dus eigenlijk denk ik dat er toentertijd ook een rijk leven was van vissen.

Muizenplaag

Doordat er nog geen evenwicht in de natuur was, had de Noordoostpolder in de jaren te maken met muizenplagen. De plagen werden niet altijd even verantwoord bestreden.

‘Je zag zo twintig à dertig muizen boven komen’

Piet de Zeeuw (1921-2012) herinnert zich nog hoe ze als boeren de muizenplaag in 1951 bestreden.

We woonden aan de Hannie Schaftweg. Als je dan een beetje water op het gazon sprenkelde, zag je zo twintig à dertig muizen boven komen. Dat was echt een plaag toen. Die muizen vraten alles op het land op, dus daar moest je wat aan doen. Toen is er zogenaamde muizentarwe gefabriceerd,

een soort tarwe waar men wat gif op had gedaan. Daarmee trachtte men de muizen te vergeven. Dat was een heel werk. Je mocht die muizentarwe niet zomaar op het land strooien. Dat kon ook niet, want de vogels vraten die ook op en dan gingen de vogels ook dood, hè. Je zag soms hele ploegen mensen lopen met zo'n apparaat. Overal waar ze een muizenholletje zagen, deponeerden ze een paar korreltjes muizentarwe in. Dus die muizentarwe kwam in de grond. De rijksdienst was erop gefocust dat alles zo goedkoop mogelijk moest gebeuren, en al die mensen die in het land liepen om die muizen te bestrijden was een behoorlijke postenpost. Toen was er een landbouwkundig ingenieur die dacht 'dat is toch veel te duur', dus hij zei: 'Neem maar een zuigbakje en strooi er zo maar over.' Dat had tot gevolg dat er heel veel dooie ganzen waren. Dat was wel een zwarte bladzij op die jacht op de muizen. Maar onvoorstelbaar hoeveel muizen er waren toendertijd.

'Die kraaien konden zowat niet meer vliegen, zoveel muizen hadden ze op'

Rocus van de Griend (1919) boerde aan de Marknesserweg toen hij te maken kreeg met een muizenplaag.

Het miegelde van de muizen, duizenden. Bij ons op het bedrijf hebben ze achttien hectare luzerne totaal opgevreten. Je krijgt natuurlijk die natuur-explosies, waar men nu geen weet meer van heeft. Wat en masse op die muizen afkwam, waren meeuwen, kapmeeuwen hoofdzakelijk, een enkele stormmeeuw, een enkele zilvermeeuw en de kraaien. Die konden zowat niet meer vliegen, zoveel muizen hadden ze op. Duizenden, duizenden.

Paling stropen

Jachtopzieners hielden toezicht op het jachtverbod in de polders.

Toch werd hier en daar wel gestroopt. Waren het niet de vele hazen die je makkelijk kon vangen (of per ongeluk aanreed), dan was het wel de paling die nog in de sloten zat.

'Als je een beetje geluk had, had je er elke dag wel een aantal palingen in zitten'

Gees Blom (1953) smulde als kind altijd van de paling die in de fuiken van zijn vader terecht kwam.

Al die boeren hadden altijd wel een of twee fuiken staan. Die maakten ze van fijn kippengaas met trechters erin. Dat legde je in de sloten. In bepaalde delen van het jaar was er altijd een stukje trek van paling. Als je een beetje geluk had, had je er elke dag wel een aantal palingen in zitten. Ik kan me herinneren dat een buurman er wel eens meer als honderd in gehad heeft in een nacht! Die werden in een koekenpannetje gestoofd. Met een beetje boter en een beetje water erbij en dan om en om gebakken en gestoofd en met brood opgegeten. Ik vond het toen een lekkernij. Tegenwoordig gruwel ik wat van paling, sinds ik weet dat ze eigenlijk kadavereters zijn.

Een waar vogelparadijs

De polders waren een echt vogelparadijs. Er was volop water en voedsel te vinden. En rust. De mensen die deze pioniersjaren mee maakten, genoten van de nabijheid van de natuur.

‘Dan kwam er een karekiet of een rietzanger op je bengel zitten’

Henk Veringa (1944) ging als jongen vaak vissen. Hij zag de vogels en insecten overal om zich heen.

Ik hield ontzettend van het buitenleven. We zaten bijna ieder dag aan de waterkant te vissen. Je ving natuurlijk niet altijd wat en dan ging je daar aan de oever liggen. En dan waren daar vogels: kuifleeuweriken, gewone leeuweriken. Bij de koolzaadvelden waren het weer allemaal gele kwikstaarten. De hoeveelheid insecten was het honderdvoudige. Niet voor te stellen hoeveel insecten er bijvoorbeeld in koolzaad zaten.

Als je dan lekker aan de waterkant lag, had je moerasvogels in het riet. Toentertijd zat vanaf de beschoeiing een rand van ongeveer tweeëneenhalve meter riet met hier en daar open plekken. In die open plekken had je waterplanten. Zat je daar te vissen, dan kwam er op een gegeven moment een karekiet of een rietzanger op je hengel zitten. En dan lag jij lekker mooi achterover. Als je beet had, moet je natuurlijk even ophalen. Maar anders liet je hem gewoon zitten.

‘Die uilen waren benaderbaar, niet zo vreselijk schuw’

De bouw van Emmeloord begin jaren vijftig verjoeg de muizen uit hun holen. Uilen kwamen massaal af op dat enorme voedselaanbod. Henk Veringa kon gewoon tussen hen door lopen.

We hadden toen één aannemer en dat was Timmer. Die vrachtwagens of kiepwagens gooiden allemaal bultjes grond neer. Het was grasland met greppels, maar het moest daar vermoedelijk opgehoogd worden. Aan het eind van het jaar, in de trekperiode, hadden we die muizenplaag. En toen zag je daar honderden velduilen en ransuilen. Die kwamen in één keer en ze waren ook in één keer weer weg. Vermoedelijk waren de muizen op. Dat was voor een kind natuurlijk fantastisch. Je zag die uilen zitten. Ze waren benaderbaar, niet zo vreselijk schuw. Dus daar ging je gewoon lekker tussendoor banjeren. En die uilen keken je dan aan met die verbaasde ogen. Dat was een enorm mooie tijd toen. Dat herinner ik me als de dag van gisteren.

‘Eén jaar zaten op het bedrijf patrijzen, de kwartel en de kwartelkoning te broeden’

Toen een windsingel werd aangelegd rond het bedrijf, zag Rocus van de Griend (1919) het aantal vogelsoorten toenemen.

Reeën liepen er in de jaren zestig of zeventig vrij geregeld. Elk jaar had ik een kwartel en patrijzen. Ik heb één jaar meegemaakt dat op het bedrijf patrijzen, de kwartel en de kwartelkoning zaten te broeden. Over de kwartelkoning wordt niet eens meer gepraat en de kwartel is ook een zeldzaamheid. Dan had je die drie verwante vogels bij elkaar.

Er werd een boomsingel aangelegd om het erf. Ik had ook een paar hazelnotenstruiken in die boomsingel gezet. Loop ik op een gegeven ogenblik door die boomsingel heen, ligt daar een stelletje notendoppen op de grond. Wat wil het geval? In een berk vlakbij zat een klein gaatje in de stam. Een grote bonte specht pakte die noten, drukte ze in dat gaatje en haalde ze open. En de doppen lagen op de grond. Op een gegeven moment vond ik bij de voordeur van het huis een dode beflijster, een merel met een witte bef. Die zie je ook niet vaak. Ook hadden we regelmatig ransuilen op het erf, naast de schuur.

‘In het voorjaar stikte het van de kieviten’

Cees Blom (1953) ging als jongen met zijn vriendje elk voorjaar kievitseieren zoeken.

De boeren waren het meest beducht op ganzen, want die konden een enorme schade aanrichten. Ze konden gaan bivakkeren op je land en dan in principe wel een hectare gras kaal houden. Daarnaast had je natuurlijk hazen en fazanten en meerkoeten. En in het voorjaar stikte het van de kieviten. Als kind van een jaar of acht, negen ging ik vaak met mijn vriendje eieren zoeken. Dan struinden we hele percelen bieten en uien af om te kijken of we kievitsnesten konden vinden. Geregeld vond je dan een nestje. En als kind hadden we daar niet zo veel scrupules over, die namen we natuurlijk allemaal mee. Daar kwamen we vol trots mee aanzetten en dan leerde onze moeder ons hoe je een eitje moest bakken. Ja, dan gingen ze de pan in.

‘Je wilt als vogel ook niet altijd te kijk zitten’

Naarmate bomen en struiken groter werden, zag Evert de Boer (1945) ook steeds meer vogelsoorten de polder bevolken. Voldoende reden om die begroeiing in stand te houden en goed te verzorgen.

Toen we nog geen bomen hadden, was er echt geen buizerd hier. Dat is een boombroeder. En zo zijn er nog veel meer: kraaien, eksters, uilen en ransuilen nestelen in bomen. Dat doen ze niet in een struikje. Vroeger waren die bomen er gewoon niet. De struiklaag onder de bomen zorgt voor heel andere beesten dan in die boventop. Je wilt als vogel ook niet altijd te kijk zitten. Er moet begroeiing zijn. In een kale singel komt niks voor. In die bosjes zitten vogels. Als die bosjes er niet zijn, geeft dat verarming. Dat is een van de dingen waar je acht op moet geven.

‘Dat typische kwik-me-dit, kwik-me-dat hoor je heel duidelijk’

Evert de Boer maakt altijd een rondje over zijn erf voor het slapen gaan. De nachteluiden die hij dan hoort vertellen veel over het vogelleven.

Ik mag graag een rondje doen voordat ik naar mijn bed ga. Dan kom je buiten en dan hoor je al die nachteluiden. Een duif die van je schrikt omdat je daar ergens loopt. Of een ander dier dat wegvliegt. Dat geeft een

bepaald gevoel. De ransuil en de kerkuil hebben een heel specifiek geluid, waar je vreselijk van kunt schrikken. Ik schrik nog steeds als ik zo even het land op loop. Ineens de enorme krijs van dat beest. Ik zou er vroeger als kind bang voor geweest zijn. Toentertijd hoorde je wel eens fazanten en kwartels roepen, vooral in de avonduren. Dat typische kwik-me-dit, kwik-me-dat hoor je heel duidelijk. Het leuke van die kwartels is altijd dat je denkt dat ze dààr zitten. Je loopt er naartoe en dan hoor je het geluid dààr. Dat is heel gek. Ik heb een aantal malen in mijn leven kwartels en jongen gezien, maar dat maak je bijna nooit mee. Het zijn beesten van de geheimzinnigheid, zo noem ik het altijd maar. En als je dat geluid een keer gehoord hebt, vergeet je het ook nooit weer.

‘De gele kwikstaart was uiterst zeldzaam, maar komt veel voor in de tulpen’

De tulpenteelt heeft door de bestrijdingsmiddelen nogal wat negatieve gevolgen voor de grond. Maar vogels profiteren enorm van de bollenvelden, ziet Evert de Boer.

Vroeger zag je veel leeuweriken. Dan lag je op je rug en zag je die beesten zo naar boven kwinkeleren en weer naar beneden zakken. Er waren veel grutto's in de buurt en heel veel kieviten en scholeksters. Fazanten ook wel, maar die horen hier uiteindelijk niet thuis. Die werden vaak uitgezet. Patrijzen waren er, en zo kun je nog wel een aantal dieren opnoemen. Kwartels zijn jaren weggeweest en als ik nu aan de rand van de Noord-oostpolder kom, hoor ik ze weer overal. Dan kun je zeggen: heeft dat te maken met de verandering van de natuur? Nee, ik denk het niet. Het heeft te maken met de verandering van de landbouw. We hebben in dit gebied alleen maar grasland gehad, maar je ziet nu veel meer andere producten, zoals de tulpenteelt. Tulpenteelt staat in een kwaad daglicht vanwege het gebruik van veel bestrijdingsmiddelen. Maar een van de dingen is dat die beesten daar graag in wonen. Er komt ook steeds meer graan en dat soort dieren mag daar graag in zitten. De gele kwikstaart is een vogel die uiterst zeldzaam was, maar hier komen heel veel gele kwikstaarten voor. Gewoon omdat die altijd in tulpen zitten. Daar ligt vaak stro in en ze worden nooit verstoord.

‘Joh, ik geloof dat daar wat bijzondere vogeltjes zijn’

Bijzondere dieren en planten ontdekten al gauw mogelijkheden in het maagdelijke gebied. Job Vis (1940) zag in Oostelijk Flevoland dwergsterntjes op een oud zanddepot en paddenstoelen die thuisboren in het hooggebergte.

Op een oud zanddepot hadden we bomen geplant en dat stoof als een gek dus. Afijn, dat was eigenlijk meer een zandverstuiving geworden. Op een gegeven moment kwam die veldopzichter en hij zei: ‘Joh, ik geloof dat daar wat bijzondere vogeltjes zijn.’ Nou, we gaan kijken daar, bleken er dwerg-sterntjes te zitten. Toen een heel zeldzame soort. Nou, dat was de enige plek in heel West-Europa waar die beesten broedden. Waarom kiezen ze dat daar nou uit? Nou, dat kiezen ze uit. Op dat soort dingen zijn we natuurlijk hartstikke zuinig geweest.

Het bleek bijvoorbeeld ook dat de mycoflora, de paddenstoelen, in die polderbossen de meest wonderlijke verschijningen te zien gaf. Op een gegeven moment ontdekte een mycoloog een paddenstoelensort die alleen maar op hooggebergten in Zwitserland voorkwam. Waarom komt die nou hier? God mag het weten, maar hij was hier. Nou, dat zijn natuurlijk leuke vondsten, zeldzaamheden. Maar afgezien van de zeldzame vondsten die op zichzelf leuk waren, vond ik het eigenlijk veel interessanter om te zien dat er zo veel kwam. Enorme ontwikkelingen in de flora, enorme ontwikkelingen in de avifauna.

‘Een koppel jonge patrijzen zat te vechten en te stoeien bij de achterdeur’

Rutger Kuiper (1942) en zijn vrouw maakten in het eerste jaar op hun boerderij in Oostelijk Flevoland de natuur van heel dichtbij mee.

Het was op een zondagmiddag in 1961, het eerste jaar dat wij aan de Haringweg woonden. Mijn vrouw en ik zaten beiden te lezen. Opeens liep er bij de losse schuur naast ons een ree. Die kwam van een of ander zanddepot in de buurt, want die waren zwaar begroeid met riet en zo wat.

En later, dezelfde zomer, zat tegen de avond een hele koppel jonge patrijzen met de oude erbij met elkaar aan het vechten en stoeien bij de achterdeur. We hebben een hele poos zitten kijken. Dat was een prachtig

gezicht. Heel apart, dat je in de stilte en de ruimte zulk soort dingen vlakbij huis had.

‘De natuur was prachtig: eenden, flamingo’s, de ibis heeft er gezeten’

Het visvijvergebied bij Lelystad trok, mede door de rust, veel dieren aan.

Wout Uijthoven (1950) beleefde zijn jeugd in een bijzonder natuurgebied.

Het was een prachtig gebied, 220 hectare en acht kilometer in de rondte. Dat was veel wandelen met de visite. De natuur was prachtig: allerlei soorten eenden, flamingo’s, de ibis heeft er gezeten. Later liepen er ook reeën in de singel. Vossen zaten er nog. Aan deze kant was helemaal geen herrie, want daar was het IJsselmeer. Het was een prachtig gebied.

*Een tractor aan het werk met tarwestro. De windsingel van de boerderij aan de Onderduikersweg ↑
in Emmeloord groeit al aardig, 1960 (Rijksvoorlichtingsdienst, Wagenvoort)*
Een boerderij in de Noordoostpolder met jonge erfbeplanting, 1961 (RIJP, Potuyt) ↓

Het boeren erf

Over de inrichting van de boerenerven was goed nagedacht, net als over de plaatsing van de boerderijen in de polder. De boerderijen werden in groepjes van twee tot vier geplaatst, zodat de boeren elkaar konden helpen en contacten zouden opbouwen. De grote boeren kwamen aan het einde van de weg, want zij zouden sneller een auto kunnen aanschaffen om naar het dorp te rijden. Om elk erf kwam een windsingel van bomen en struiken. Deze erfbeplanting maakte van de boerenerven eilandjes van geborgenheid en beschutting in een polder vol landbouwactiviteiten.

De indeling van het erf

Op het erf bevonden zich een woning, een schuur, een moestuin, een boomgaard en soms een wekje voor de dieren. De oppervlakte varieerde tussen de 0,7 en één hectare. Bij de indeling was rekening gehouden met het manoeuvreren van grote machines. De woning en de moestuin waren gunstig gelegen ten opzichte van de zon. Het achtererf kon vrij gebruikt worden voor allerlei functies. De erfbeplanting hield de wind tegen, waardoor het zo prettig mogelijk toeven was op het erf. Voor het huis lag een siertuin. Die moest overigens zo eenvoudig mogelijk zijn, want het mocht de boer niet teveel tijd kosten.

‘Omdat het helemaal kaal was, wilden we snel een singel hebben’

Jan Olieman (1935) pachtte in 1963 een boerderij aan de Hondweg in Dronten. Een splinternieuwe boerderij op een nog leeg boerenervf.

Op het erf stond een huis en een schuur met de oprit. Dan nog een tegelpaadje naar het huis een klinkerpad naar de twee schuurdeuren. Dat was het. De rest mocht je zelf gaan invullen. Een erf is altijd langwerpig vierkant met de korte kant aan de weg. De bebouwing op het erf werd omgeven door een singel van zes meter breed. Staatsbosbeheer kwam en ging de singel inplanten. Daarna ging het groeien en moest je zelf het onderhoud doen. Staatsbosbeheer gaf aan welke struiken of bomen er het eerst uit moesten om de andere weer levensvatbaarheid te geven. Zodat je een

↑ Een groepje van vier boerderijen in de Noordoostpolder met nieuwe erfbeplanting, 1952 (Aero-Foto NI)

↓ Appelpluk op een fruitteeltbedrijf in de Noordoostpolder: Op de achtergrond de windsingel van populieren, 1958 (RIJP, Potuyt)

kruidlaag had op de bodem, struiken als manshoog en daarna de bomen. En bij de bomen heb je ook nog onderscheid tussen blijvers en wijkers. Omdat het helemaal kaal was, wilden we snel een singel hebben. Dat werden populieren, want die groeien snel. Toen de populieren verwijderd werden, konden andere bomen zoals de es en de eik beter tot ontwikkeling komen.

Moestuin

De meeste boeren hadden in de beginjaren een flinke moestuin. De moestuin was arbeidsintensief, maar leverde wel groente en fruit op. Tegenwoordig zie je op de meeste boerenerven geen moestuinen meer. Die taak is overgenomen door de supermarkt. Hoewel... een nieuwe trend wordt zichtbaar: mensen gaan weer naar de boerderij om hun groente en fruit rechtstreeks bij de boer te kopen. Producten die verbouwd zijn op de akker, niet meer in de moestuin.

‘s Morgens zei ik: ‘Ik ga de tuin in, wat zullen we eten?’

Maria Keur-de Jong (1922) kwam met haar gezin in 1958 naar de Noordoostpolder om een boerderij te pachten. Er werd een moestuin aangelegd, waar ze veel plezier van hadden.

We hadden een vreselijk fijne moestuin. Frambozen, bessen, zwarte bessen, kruisbessen, aardbeien, peren, appels, sla en witlof onder glas. Witte kolen, rooie kolen, ik had alles en maakte ook heel veel in. ‘s Morgens zei ik: ‘Ik ga de tuin in, wat zullen we eten?’

‘Als je bonen pootte en het werd een droge periode, zag je ze liggen in de scheuren’

Bij Bouchien Heukers-van Hemmen (1929) ging het met de moestuin niet zo lekker. Zij boerde namelijk met haar man op Schokland.

We hadden een poos een groentetuin, maar dat was niet te bewerken doordat de grond zo zwaar was. Als je bonen pootte en het werd een droge periode, zag je ze liggen in de scheuren. Dan gaat die liefhebberij wel over. Het wekken gaf ook veel werk. We haalden groenten bij de tuinders in Ens. Dat was wel goede tuinbouwgrond. Toen de diepvriezen kwamen, was dat een uitkomst.

‘Je kwam er als vrouw niet veel uit’

Jannie van der Deen-Koekoek (1919) had veel werk aan de groentetuin. Ze had het sowieso de eerste jaren niet makkelijk op de boerderij.

Het erf mochten we zelf inrichten. In de moestuin hadden we voor de winter boerenkool, rooie kool, witte kool, koolrapen en boontjes. Die weekte je. Kool maakte je zelf en zuurkool deed ik ook zelf. Je kwam er als vrouw niet veel uit. Ik vond het geen gemakkelijke tijd: kleine kinderen, geen contacten. Mijn man vond het heel gewoon dat ik daar als vrouw zat en niemand zag. Dat had hij helemaal niet door. Hij ging naar die vergadering en naar die vergadering en was 's avonds eigenlijk nooit thuis.

Dieren op het erf

Veel boeren hadden natuurlijk allerlei dieren op het erf. Sommige hoorden er, andere kwamen spontaan bivakkeren. Zoals de fazanten, die in het ondergroen van de singels huisden en voedsel konden vinden.

‘Dat varken sjouwde het erf over’

De vader van Cees Blom (1953) had een gemengd bedrijf: vee en akkerbouwgrond. Zijn veestapel bestond uit dertig melkkoeien en net zoveel jongvee.

Mijn vader hield van beesten, was echt een veeboer. Hij had een stuk of zes fokvarkens. Dat was z'n hobby. Varkens is een onderschatte diersoort. Het zijn ontzettend lollige, intelligente beesten. Je kunt er vreselijk mee lachen. Dat ze nu in grote kooien worden gehouden, is eigenlijk een belediging. Ze zijn net zo leuk als een hondje. Eén varken wilde altijd graag op stap. Die brak regelmatig uit het wekje, 's morgens in alle vroegte. Mijn vader wilde hem voor wezen, dus die kwam de volgende dag een kwartier eerder zijn bed uit. Maar de dag daarop was het varken hem alweer voor, want dan was het varken weer een kwartier eerder op stap gegaan. Dus mijn vader weer een kwartier eerder uit bed. Dat was wel een ramp, want dat varken sjouwde het erf over en groef in de groentetuin een paar geweldige gaten waar ie lekker in ging liggen. Die had de wereld ontdekt.

‘Daar liep ik dan als klein jochie met de leidsels achteraan’

Cees Blom vergeet niet meer hoe hij als klein jochie onkruid mocht eggen met het paard.

We hadden twee tractoren toen ik klein was, maar ook nog een paard. Mijn vader vond het leuk om met een paard te werken. Het was een heel mak paard, je kon tussen z’n benen doorlopen. Dat vonden wij fantastisch natuurlijk.

Als jongetje van zes, zeven jaar ging ik met het paard naar het land. Dan moest het tarwe geëgd worden met een grote onkruiddeg. Zo’n eg met van die hele dunne pennetjes. Daar zetten we dan het paard voor. Mijn vader liep een rondje met mij mee en liet me daarna zo een paar hectare tarwe-land eggen. Dan zei ik: ‘Vort!’, en dan begon hij te stappen. Daar liep ik dan als klein jochie met de leidsels achteraan. Als je klaar was, moest je ‘m iets achteruit laten stappen. Dan haakte je de onkruiddeg ervan af en kon je rustig naar huis lopen. Een heel mak paard. Bruun, hij was ook bruin. Bruun stapte zo mee naar huis, zo’n groot beest.

‘Je hoorde zo’n zwerm in de verte aankomen’

Riek Colenbrander-Schieven (1924) weet nog hoe de begroeiing in de singel voedsel was voor de lijsters.

Eerst werden er verschillende populieren in de windsingel geplant. Sommigen hadden eerder blad en sommigen hadden lichter blad. En we hadden lijsterbessen. In het najaar werd boerderij voor boerderij leeggeplunderd door de lijsters. Je hoorde zo’n zwerm in de verte aankomen en dan waren in één of anderhalve dag alle bessen eraf. Echt waar. Vlierbessen stonden er tussen, lijsterbessen, elzen en van dat onderhout en dan die hoge populieren. En meidoorn. Ja, dan hoorde je ze aan komen snateren. Het was een heel mooi gezicht, al die lijsterbessen in het najaar. Dat oranje.

Windsingel***‘Wat is er nou mooier dan een mooie singel om de boerderij’***

Toen de bomen in de windsingels nog niet hoog genoeg waren, waaiden bij storm

de pannen van de daken. Evert de Boer (1945) berinnert zich dat nog goed.

Het begin van die polder was natuurlijk ontzettend kaal. En als er een storm was, dan waren bij vijf van de tien boerderijen de dakpannen eraf. Vooral in die hoeken waar de wind op kwam. Dat blies helemaal schoon, ik heb het naderhand nooit meer zo gezien.

Tijdens de ramp in Zeeland in 1953 waaiden bij ons enige honderden dakpannen van het dak. Ook van het huis hoorde je die dingen kletteren. Zolang ik hier woon, vanaf 1983, is er nog nooit één dakpan afgewaaid. Dat is het voordeel van een windsingel. Een heleboel mensen beseffen dat niet. Ik heb nooit begrepen dat een verzekeringsmaatschappij dat niet als eis stelt. Want wat is er nou mooier dan een mooie singel om de boerderij. En dat hoeft niet aan drie kanten, maar aan twee of drie, ook mooi.

De fruittelers

‘De zangvogeltjes zorgden voor het bestrijden van de insecten’

Piet Kelder (1922) ontwierp als landschapsarchitect de erfbeplanting van bedrijven. Ook voor de fruittelers. Het ging erom de juiste bomen te kiezen.

De kwekers wilden graag een elzenhaag, want die groeide hard. Of je bomen vlak achter de haag had of verder van de haag scheelde toch kilo's. We hebben veel elzenhagen aangeplant. In de Noordoostpolder waren verschillende kwekers nogal gek met die hagen, want daar zaten zangvogeltjes in die zorgden voor het bestrijden van de insecten. Er zaten ook weleens spreeuwen in natuurlijk. Die deden wat anders. En gif spuiten, dat was ook funest. Maar ja, men meende in die tijd dat het niet anders kon. Ook populieren werden op een gegeven moment aangetast door de satijnvlinder. Daar hebben we met een vliegtuigje boven gehangen om te spuiten. We spotten natuurlijk ook alle sluipwespen enzo te barsten, maar dat moet je zien in het licht van die tijd. Men meende dat we met spuiten alles konden redden. Dat weten we nu natuurlijk veel beter.

‘Hier in de polder zeggen ze: ‘Ja, dat is een beetje wezensvreemd. Hier boren geen coniferen.’

De eerste boom was niet meteen de beste. Het bleef zoeken naar de boomsoort die

het meest geschikt was voor de windsingels bij de boomgaarden. Ko Reinhoudt (1940) dacht daarover mee.

We begonnen in de Noordoostpolder met wilg en populier, en dan ook nog sterke populieren. De Populus Vereeken was een hele sterke. Die groeide als kool, dus daar kreeg je heel snel hele grote bomen van. Maar achteraf weten we dat het veel teveel werk kostte. Je moet er veel aan maaïen, hè. En een populier heeft ook niet het eeuwige leven, dus van populier zijn we overgeschakeld naar els, vooral de zwarte els. Daarna kwam de Alnus Cordata. Dat is ook een els, maar daar zitten wat minder insecten in. Die was minder luisgevoelig. Maar achteraf blijkt dat ook weer niet echt nodig te zijn, want in de Alnus Cordata zitten ook goeie insecten. We hebben bijvoorbeeld de roofmijt uit de els gehaald. Dat zijn insecten die andere insecten opeten en die zitten dus ook in de windsingels. Dan hebben we nog een lichte gehad, die dacht dat ze met coniferen de zaak moesten beschutten. Dat is nog veel dichter, gaat ook heel goed, daar is niks tegen. Maar hier in de polder zeggen ze: 'Ja, dat is een beetje wezensvreemd. Hier horen geen coniferen.'

De erfbeplanting toen en nu

Windsingels werden niet alleen rond de erven aangelegd, maar ook langs de wegen. Veel windsingels hebben echter tegenwoordig niet meer de glorie die ze vroeger hadden. Toch blijft de erf- en wegbeplanting de typische uitstraling van het polderlandschap bepalen.

'De windsingels langs de wegen hadden hun bekoring, want daar zaten allemaal dieren in'

Vroeger hadden de wegen ook windsingels. Behalve dat ze de wind tegenbielden, vonden dieren er ook een verblijfplaats. Evert de Boer (1945) mist ze tegenwoordig.

De opzet van de hele beplanting van de polder is natuurlijk heel uniek. Aan de oostkant van de Noordoostpolder, in het luwste deel, staan bijvoorbeeld beuken. Die kunnen heel slecht tegen de wind. In het westen van de polder stond heel andere beplanting dan in het oosten. De windsingels langs de wegen hadden hun bekoring, want daar zaten

allemaal dieren in. Die singels zijn voornamelijk gesneuveld doordat sloten mechanisch schoongemaakt werden. Vroeger werd het met de zeis gedaan. Heel wat van die windsingeltjes zijn heel snel verdwenen nadat de wegen overgenomen zijn door de gemeente Noordoostpolder.

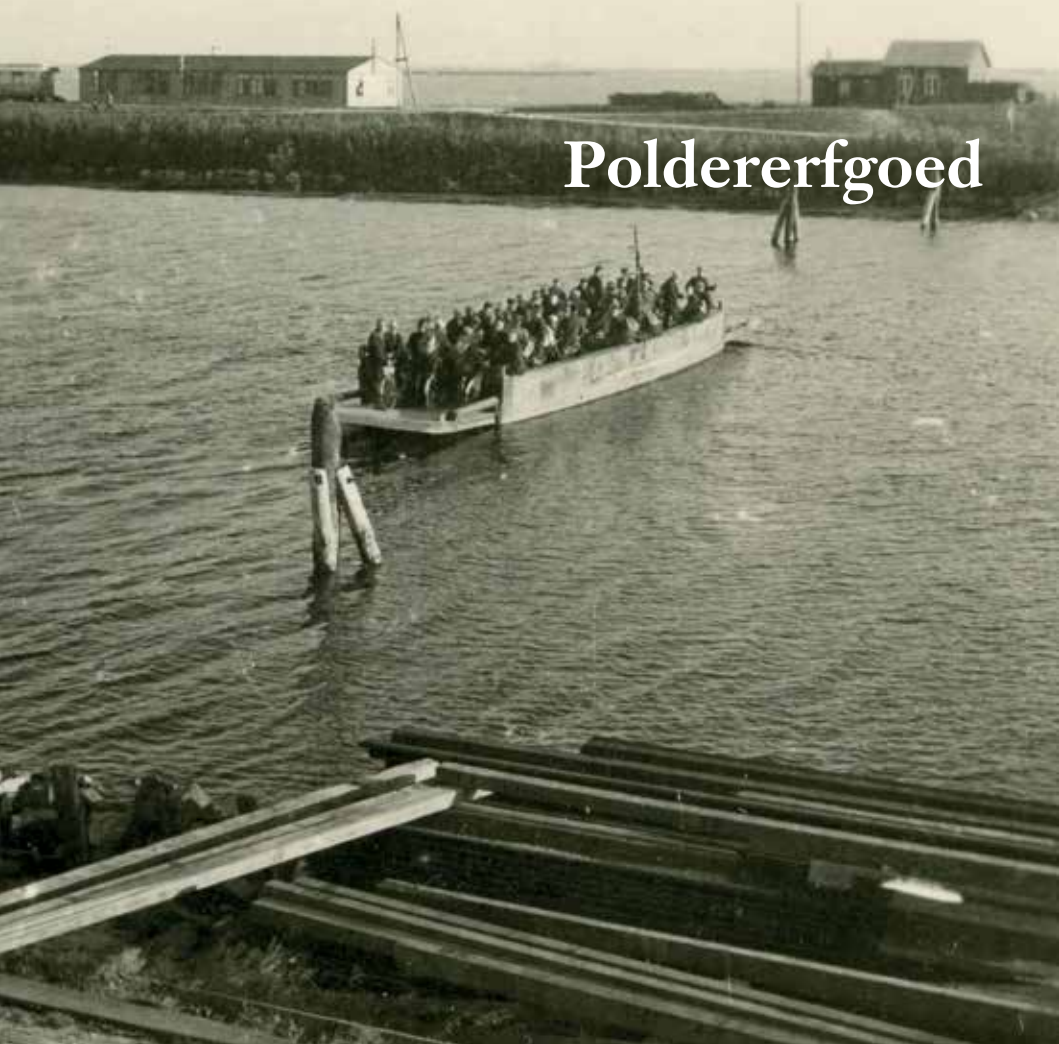
‘Uiteindelijk is de polder, met die erven en de beplanting erom, een fascinerend gezicht’

Piet de Zeeuw (1921-2012) boerde in de Noordoostpolder. Hij is blij met de nieuwe regels voor de erfbeplanting.

In het begin moest de erfbeplanting er in november keurig gespit bij liggen. Zwart gemaakt, daar mocht geen onkruid instaan. Een Domeinopziener* kwam kijken of het wel goed gebeurd was. Was het niet naar zijn zin, dan moest je het verbeteren. Van die controle is men naderhand afgestapt. Dat had tot gevolg dat boeren soms tot de slootkant gingen bouwen en de erfbeplanting werd verwaarloosd. Je ziet nu verschillende boerderijen waar de erfbeplanting minimaal is. Maar dat is gelukkig allemaal veranderd. Als je nu je erf wilt vergroten, moet je je handtekening zetten dat je er ook weer keurig beplanting rond gaat zetten en dat vind ik een goeie zaak. Want uiteindelijk is de polder, met die erven en de beplanting erom, een fascinerend gezicht.

* zie begrippenlijst

Poldererfgoed

Cultureel erfgoed in de polder? Veel mensen schudden ontkennend hun hoofd. Onterecht. Flevoland kent uniek cultureel erfgoed. Qua architectuur, maar ook in de wijze waarop Flevoland rechtstreeks vanaf de tekentafel is ontworpen en aangelegd. Wie van de Noordoostpolder naar Oostelijk Flevoland en vervolgens naar Zuidelijk Flevoland rijdt, maakt een reis door de tijd. Dat is alleen al te zien aan de schaal van het landschap. In de Noordoostpolder liggen de dorpen op fietsafstand van elkaar, terwijl in Oostelijk en Zuidelijk Flevoland de auto nodig is. Ook de architectuur in de Flevolandse polders laat een ontwikkeling zien. Van de typische Delftse School uit de jaren vijftig in de Noordoostpolder tot de hypermoderne gebouwen in Almere. Het Zuiderzeeproject, inclusief Flevoland en de Wieringermeer, wordt daarom wel eens een staalkaart van de 20e eeuwse Nederlandse inrichtingsgeschiedenis genoemd.

Schokland

Schokland heeft een bijzonder verhaal. Het eiland werd, na jarenlange afkalving door de Zuiderzee, in 1942 ingepolderd. Het kwam als een opvallende verhoging in het landschap van de Noordoostpolder te liggen. Door bodeminklinking is Schokland sinds 1942 zo'n anderhalve meter gezakt. De contouren van het eiland blijven echter zichtbaar door bomenrijen. Sinds 1995 prijkt Schokland op de Werelderfgoedlijst, als symbool van de eeuwenlange Nederlandse strijd tegen het water.

‘Op een vrije zondag zijn we met een man of wat door de prut en de bagger naar Schokland gelopen’

Rocus van de Griend (1919) ging met een aantal collega-polderwerkers op expeditie naar het drooggevalLEN en verlaten Schokland.

Begin 1942 zijn we op een vrije zondag met een man of wat door de prut en de bagger van Ramspol naar Schokland gelopen. Er liep een kabel, die kon je hier en daar zien. Als er wat gebeurde kon je je daaraan vasthouden.

↑ Een boerderij met schokbetonnen schuur bij Ramspol, 1954 (RIJP, Potuyt)

↓ Emmeloord en omgeving. De boerderijen met de omringende windsingels zijn duidelijk zichtbaar vanuit de lucht, 1959 (Rijksvoorlichtingsdienst)

We kwamen op Schokland. Er was niks, er woonde niemand. We liepen naar de Zuidpunt. Daar lag een kuil in de grond met allemaal botten. Dat hebben we maar gelaten zoals het was. In die kerk of dat huisje wat er toen stond, hing een telefoon. Eén van die jongens pakt die oude telefoonhaak en begint aan dat ding te draaien. Wat krijgt-ie... telefoon in Kampen! Hoe is het mogelijk, hè. Dat was een telefoonkabel. Die was intact gebleven, maar er belde nooit iemand, want er woonde niemand. Toen zijn we later via diezelfde kabel teruggegaan. Er waren wat oude bomen. We hadden geen oog voor wat er was. Het was kaal en voor de rest niks. Tegenwoordig is het gerestaureerd. Dat was toen natuurlijk niet zo. Er was een houten zeewering en een klein haventje en daarmee was de kous af.

Verbindingen

Met de verbindingen was het in de ontginningsperiode echt behelpen. Wegen lagen er nog niet of waren onverhard. Waar nog geen brug was, lag een trekpontje. Sowieso was het een gedoe om de polders in of uit te komen. Bij Ramspol lag een houten brug waar auto's aan weerszijden nog geen tien centimeter ruimte over hadden. Allemaal perikelen die inmiddels ver achter ons liggen.

'Er waren nog geen wegen, dus dan moest ik door een droge sloot fietsen'

Engelien Wagenaar-Damstra (1929) herinnert zich nog de primitieve verbindingen uit de begintijd van de Noordoostpolder.

Als ik naar de kapper wilde voor permanent, moest ik op de fiets naar Blokzijl. Er waren nog geen wegen, dus dan moest ik door een droge sloot fietsen. Dat was helemaal niet leuk, dat was zwaar. Dat hebben we heel lang gehad. Al vrij gauw konden we in Kampen komen. Er was geen bus. Een voorstuk van een grote vrachtauto met een grote oplegger. Het volk zat in het achterste gedeelte. En dan bij Ramspol over de pont. Dat vond ik niet zo leuk met dat grote ding.

‘Ze waren bang dat ze vast kwamen te zitten en niet weg konden, zo berucht was de polder’

Gerrit de Boer (1929) kwam als chauffeur in de beginjaren regelmatig vanuit Lemmer in de Noordoostpolder. Daar maakte hij het nodige mee.

Het was Oudejaarsdag. We moesten een vracht stro in de polder halen. In de polder legden we pakken stro in de sloot. Dan konden we erover rijden om vlugger bij die bult te komen. Dus over de sloot, stro weer op de wagen en verder. Maar even verderop konden we er toch niet langs. Dus weer terug, stro weer onder de wielen, sloot over, stro weer op de wagen. Zat de vrachtauto weer vast! Ik zei: ‘We laten ’em staan.’ Toen moesten we lopend naar Lemmer, zeventien kilometer. Geen enkel bedrijf wilde op Oudejaarsdag de polder in. Ze waren bang dat ze vast kwamen te zitten en niet weg konden, zo berucht was de polder. Maar mijn baas wilde dat we de auto uit de polder haalden. En waarachtig, om zeven uur kwam er een oude kraanwagen uit Sneek. Mijn baas ging mee. De sneeuwvlokken vlogen je om de kop. In de polder zei ik tegen die kraanwagenchauffeur: ‘Zal ik ’em even over het dammetje heenrijden, want ik weet precies hoe het moet.’ Dat wilde hij niet. En boem, tussen twee pakken in, stond ie met de kop in de sloot. Elke keer als we de kraanwagen rechtop hadden, donderde die weer naar beneden. Dat werd niks. Tot één uur ’s nachts geprobeerd en toen weer lopend naar Lemmer. Om half zes was ik thuis. Mijn vader was aan het melken. Hij zei: ‘Waar kom jij vandaan?’ Ik zei: ‘Uit de polder.’

‘Als de pont een beetje teveel beladen was, ging je met z’n allen kopje onder’

Op de pont naar de overkant, niet zonder gevaar! Jan Leijten (1917) was erbij. Net voor het ziekenhuis in Emmeloord lag een pont. Op de Nagelerweg ook, waar nu die grote brug is. Je had ook van die kleine, platte pontjes. Daar kon zeven, acht man met fietsen op. De ketting was altijd zo lang dat hij op de bodem lag. Dan konden schepen er ook over. Aan die ketting kon je jezelf naar de overkant trekken. Het was altijd een heel gedoe met die dingen. Als de pont een beetje teveel beladen was, ging je met z’n allen kopje onder. Dat is vaak gebeurd.

‘Dokter Janssen heeft ook een keer zijn kleren op zijn rug genomen om de vaart over te zwemmen, want ’s nachts ging de pont niet’

Wie ‘s avonds of ’s nachts op pad moest, had een probleem. Jannie Van der Deen-Koekoek (1919) kan daarover meepraten.

Er waren natuurlijk nog geen bruggen. Je moest met de ponten over. Mijn man kwam een keer heel laat van een directievergadering in Vollenhove, samen met een opzichter die hier woonde. Ze moesten de hele kavel omlopen en door het land baggeren, want de ponten voeren niet meer. Jan Koren is eens voor mijn zoon naar de dokter geweest. Hij moest zelf de pont overtrekken om bij dokter Janssen te komen. Dokter Janssen heeft ook een keer zijn kleren op zijn rug genomen om de vaart over te zwemmen, want ’s nachts ging de pont niet.

Diepvrieshuisjes

In elk dorp in de Noordoostpolder vond je in de jaren vijftig kleine, stenen gebouwtjes: diepvrieshuisjes. Bewoners konden een lade huren om hun vlees en groente in te bewaren in een tijd dat diepvriezers nog geen gemeengoed waren.

‘Als je een slacht had van een varken of een kalf, kon je een gedeelte daarvan mooi in die diepvries bergen’

Lucas Huizinga (1917) huurde, net als vele anderen, een lade in het diepvries-huisje van Marknesse.

Het diepvrieshuisje stond vlak tegenover de Zwolsevaart. Ik schat dat er ongeveer zeventig of tachtig lades inzaten. De lades waren ongeveer vijftig bij dertig centimeter groot. Als je wat vlees inkocht, of je had een slacht gehad van een varken of een kalf, kon je een gedeelte daarvan mooi in die diepvries bergen. Daar had je veel genot van, hoor. Maar je kon er niet heen met een bordje soep, zo van: ik zet het maar even in de diepvries. Zo was het niet, hè.

Er werd wel eens fraude gepleegd. Want je kon de spullen van je buurman van de ene la naar de andere la helpen. Je kon je vingers er amper tussen krijgen, maar dat is wel eens gebeurd. Dat was eigenlijk ook het nadeel weer. Maar het was voor de hoogst nodige diepvriesspullen een mooie

uitkomst. Het diepvrieshuisje was een overbrugging en een heel groot gemak voor de gemeenschap. Maar zo langzamerhand begon men zelf een diepvries te kopen en toen is dat afgezaakt.

Zwaaikommen

Bieten werden in de eerste jaren nog met schepen vervoerd. Om deze schepen te laten draaien, werden er zwaaikommen in de vaarten gemaakt: uitsparingen in het land.

‘Er was een heel gat in het land gemaakt om die schepen te kunnen laten draaien’

Het vervoer van bieten ging in de eerste jaren nog met bietenschepen. Om deze schepen te kunnen laten draaien, werden er zwaaikommen in de vaarten gemaakt. Johan Zorge (1929) heeft de zwaaikommen zien komen en gaan.

Er waren hier achter Tollebeek ook her en der wel zwaaikommen. De boeren waren er niet wild van, maar die kommen kwamen er om bieten te kunnen laden. Op bepaalde punten had je van die haventjes liggen. Uitsparingen. Die schepen moesten toch ook een keer kunnen draaien. Maar voor het land was het natuurlijk moeilijk, want je kreeg ongelijke randen. Er was een heel gat in het land gemaakt om die schepen te kunnen laten draaien. Maar ja, in de loop der jaren is dat allemaal vertrokken. Iedereen heeft geprobeerd ze op te vullen. Er worden ook bijna geen bieten meer geladen, en helemaal niet meer in die kleine scheepjes. Dat is gebeurd.

Schokbetonnen schuren

Typerend voor de boerderijbouw in de Noordoostpolder zijn de schokbetonnen schuren met rood pannendak. Ze werden in een paar dagen opgebouwd dankzij het speciale ontwerp met kant-en-klare betonelementen.

‘Die jongens deden alle dagen een schuur’

Anton Roorda (1939) kwam door de groentezaak van zijn vader in de hele polder.

Ik heb een groot aantal boerderijen in de polder zien opbouwen, van schokbeton. De ene dag stond er niks en de volgende dag stond er in één keer een schuur. Spanten en wat platen eromheen en ze hadden weer een bedrijf. Dat was gewoon doorlopende voorstelling. Het materiaal kwam allemaal uit Kampen, van de firma Schokbeton. Het werd met vrachtauto's aangevoerd, een kraan erbij. Dat was voor die jongens een fluitje van een cent, want die deden alle dagen een schuur, hè.

Je kunt aan de schuren zien hoe groot de bedrijven zijn. Je hebt de twaalf bunder, achttien, vierentwintig, zesendertig en achtenveertig. Er zit ook verschil in de bouwwijze en of het landbouw of veeteelt was. Veeteeltbedrijven hebben namelijk een verbinding tussen woonhuis en schuur. Landbouwbedrijven hebben losstaande woningen.

Viskwekerij

In de jaren zestig werd bij Lelystad een grote viskwekerij aangelegd. Het warme water van de Flevocentrale was geschikt om vis in te kweken. Via een hevelhuisje op de dijk kon het water uit het IJsselmeer naar de kweekvijvers. De aalscholvers uit de nabijgelegen Oostvaardersplassen bleken echter in staat om in een paar dagen de kweekvijvers leeg te eten. De viskwekerij is daarom in de jaren negentig gesloten.

'De paaivijvertjes waren heel bijzonder voor de karperkweek'

Wout Uithoven (1950) hielp zijn vader, die viskweker was, mee op de viskwekerij.

We hadden de grote productievijvers, vijver één tot en met elf, en verschillende hectarevijvers. En dan nog paaivijvertjes. Dat was heel bijzonder voor de karperkweek. Uit alle landen kwamen men daar naar kijken. De labvijver was voor de kas of voor het broedhuis. Het water kon daar bezinken, zodat ze schoon water hadden. Als ze niet wisten of een vis wat had, werd die apart gezet in een labvijver. Later gingen ze dan kijken of het allemaal nog goed ging. Dan lag er ook weleens een dood natuurlijk. De aanvoersloot liep naar het hevelhuisje toe, van de dijk af, zo langs de vijvers. Later zijn er nog forellenvijvers gebouwd, omdat ze met forel

begonnen te kweken.

In het hevelhuisje op de dijk liggen twee buizen van negentig centimeter doorsnede. Die mochten niet door de dijk, want dat was gevaarlijk. En wat doe je? Je hebt wel eens meer dat je ‘fffft’ aan een slang doet. En in dat hevelhuisje staat gewoon ‘fffft’, een pomp die vacuüm zuigt op die buis. Dan ging het vanzelf stromen, een fantastisch systeem. Beneden kon je regelen hoe snel het water naar binnen stroomde. Mijn vader dorst het eigenlijk niet eens helemaal open te zetten, want dan kon het rooster eruit geblazen worden. En ze wilden geen roofvis in die vijvers, want daar zaten zulke broedjes. Als je hem openzette, zag je in het IJsselmeer een kolkje.

Het planten van Sitkasparren bleek geen succes. Op sommige plekken groeiden de sparren slecht, ↑

1949 (RIJP, Klaar)

Het aanplanten van bos in Oostelijk Flevoland, 1959 (Rijksvoorlichtingsdienst) ↓

Bossen

Flevoland heeft een aantal mooie bossen waar mensen graag vertoeven. Toch was recreëren niet het eerste doel waarmee deze bossen werden aangelegd. In de polders was ‘productie’ het toverwoord. Productie van uitstekende landbouwgrond. En op plekken waar de grond niet geschikt was voor landbouw, productie van hout. In de Noordoostpolder kreeg elk dorp een eigen dorpsbos. Langzamerhand kwam er meer aandacht voor de recreatiemogelijkheden van de polderbewoners. In Oostelijk Flevoland werden mede daarom langs de randen en rond Lelystad veel bossen geplant.

Van spriet tot volwassen boom

Het is haast niet voor te stellen, maar de grote bomen in de Flevolandse bossen zijn niet ouder dan zeventig jaar en de meeste zelfs nog veel jonger. Bij het planten waren deze machtige bomen niet meer dan sprietjes van zo’n dertig centimeter hoog. Veel mensen werkten mee aan het ‘maken’ van bossen in de polder. En nog meer mensen zagen de ontwikkeling van boompjes tot bomen met eigen ogen voltrekken.

‘In de Noordoostpolder boren wilg en andere soorten die een beetje water kunnen hebben’

Niet elke boom is geschikt voor elke grondsoort. Landschapsarchitect Piet Kelder (1922) bedacht voor de Noordoostpolder een beplantingsplan.

De samenstelling van de bodem is mijn uitgangspunt geweest. De Noordoostpolder betreft inundatiegebieden. Daar horen wilg en andere soorten die een beetje water kunnen hebben. In het noorden van de polder heb ik iep gekozen, omdat er veel harde wind was. In het hart van de polder heb ik es gebruikt, omdat dat kleigrond, zware grond was. Met eik ben ik wat voorzichtig geweest, want die was nogal windgevoelig.

We dachten dat de Noordoostpolder eenzelfde sfeer had als de Wieringermeer, maar in de Wieringermeer had je heel zoute wind. De wind in de Noordoostpolder was door het IJsselmeer al veel van zijn zout kwijt. We hebben eigenlijk nergens in de polder zoutschade gehad. Een klein beetje in het noorden bij Lemmer en verder niet.

‘Iedere boom in het Voorsterbos en het Kuinderbos hebben we aan moeten kruisen’

Jetske Muller (1930) werkte vanaf 1949 als typiste en ponstypiste op Districtskantoor 6 in Emmeloord.*

Iedere boom die werd aangeplant, moest geregistreerd worden. We hadden allemaal vierkante vakken en daarop moesten we kruisjes, plusjes, minnetjes en andere tekens invullen. Iedere boom had een bepaald teken. Een den was bijvoorbeeld een kruisje, een spar een rondje, een wilg weer wat anders en een populier nog weer anders. Op het laatst waren er zoveel verschillende bomen dat wij de tekens door mekaar moesten tikken, omdat er geen tekens meer waren. Ik heb zo vaak gezegd: ‘Iedere boom in het Voorsterbos en het Kuinderbos hebben we aan moeten kruisen.’

‘Toen kon je nog over het Kuinderbos heen kijken’

Gerrit de Boer (1929) wist niet wat hij zag, toen het Kuinderbos net aangeplant was.

In de polder zag je een paar boerderijen en voor de rest helemaal niks. Wij reden van Lemmer naar de Kuinder. Toen zeiden we: ‘Wat hier aan de rechterkant nou gebeuren moet, ik weet ik niet.’ Allemaal kleine stekjes. Die boompjes waren niet hoger dan zo, toen ze geplant werden. Toen kon je nog over het Kuinderbos heen kijken.

‘Dan moest ik er niet te kort bij komen, want dan was het ‘tjiep’, en dan gingen de boompjes’

Egbert Bergkamp (1934) moest als tiener voor een boer de bospaden van het Voorsterbos maaien. Maar de bomen stelden nog niet zoveel voor.

Toen ik veertien was, werkte ik aan de Leemringweg. De boompjes van het Voorsterbos waren toen dertig centimeter hoog. De boer kon die bospaden er allemaal bij krijgen, dus die gingen we hooien. Ik moest maaien met een paar paarden ervoor. Maar dan moest ik niet te kort bij die bomen komen, want dan was het ‘tjiep’ ‘tjiep’ ‘tjiep’, daar gingen de boompjes. Ik maaide er wel eens één om. Ja, die paden zijn drie keer zo breed geworden. Dat is wel een grote ontdekking in het polderlandschap, die nu onthuld kan worden!

* zie begrippenlijst

Kuinderbos

In de Noordoostpolder werden naast de dorpsbossen nog drie grotere bossen aangeplant: Het Urkerbos, het Kuinderbos en het Voorsterbos. Het Kuinderbos is met 1100 hectare het grootst. Het is met de hand aangeplant tussen 1947 en 1953, op grond die niet geschikt was voor landbouw. Tegenwoordig is het Kuinderbos een afwisselend bos met een gevarieerde vegetatie.

‘Er werd veel wilg en els ingeplant om het water zo snel mogelijk weg te krijgen’

Hans Tiessens (1939) werkte mee aan het inplanten van het Kuinderbos.

Langzamerhand kwamen die boomstammetjes omhoog. Zo ontstond het Kuinderbos. De polder was al redelijk in cultuur gebracht, maar in het bos waren nog vrij grote stukken goed nat. Dan stond je tot je enkels in het water.

Er werd veel wilg en els ingeplant om het water zo snel mogelijk weg te krijgen. Maar op andere plaatsen in het bos, meer richting de Schoterweg, waren grote zandvlaktes. Vooral met die droge oostenwind in het voorjaar had je vaak gigantische zandverstuivingen. Pas gegraven sloten en greppels waaiden volkomen dicht. Dan kon je weer opnieuw beginnen. Om dat zand verstuiven tegen te gaan, werden op hele grote oppervlaktes bosjes stro in het zand gezet. Zo kon je de bodem wat vasthouden.

‘Het Kuinderbos is eigenlijk twee keer opnieuw geplant’

Landschapsarchitect Piet Kelder (1922) werkte van 1948 tot 1962 aan de beplanting in de polders. Hij was het niet eens met de boomkeuze voor het Kuinderbos.

Het Kuinderbos is eigenlijk twee keer opnieuw geplant. Eerst met sitkasparren. Dat mislukte, omdat die sparren altijd in mei een schot maken. Tijdens de jonge vogeltjestijd, dus dan zijn er veel luizen. De sparrenbotluis vrat het schotje op. Niet erg, want dan komt er weer een nieuw schot op. Maar door de nachtvorst in die tijd vriest het kapot. Dus die sparren gingen allemaal dood.

Toen kwam er iemand van het bosbouw proefstation uit Wageningen en

die zei: 'Ik heb eens even gekeken, maar ik heb gezien dat fijnsparren het nogal goed doen.' Dat klopte. Er stonden hier en daar wat fijnsparren op die randjes, maar het probleem zat voornamelijk op die menggrond daartussen. Toen hebben ze het hele drama opnieuw opgevoerd met de fijnspar. Dat is natuurlijk weer precies zo fout gegaan. En toen hadden we het geluk dat er nog eiken onder stonden, dus nu is het Kuinderbos een eikenbos.

Onderhoud

Wel intensief onderhouden, niet intensief onderhouden, de visies op bosonderhoud veranderden door de jaren heen. Henk Braad en Mintje van der Kooi werkten beiden in de Flevolandse bossen. Henk in de Noordoostpolder, Mintje in Oostelijk en later Zuidelijk Flevoland.

'Soms stond het onkruid zo hoog, dat je de boompjes niet meer kon zien'

Henk Braad (1935) werkte vanaf 1963 bij Staatsbosbeheer onder andere aan het onderhoud van de jonge bossen.

Aan de Vormtweg stond een schuurtje. Daar vandaan gingen we altijd naar 't werk. Van half mei tot half november stonden we aan de zeis. De boompjes die geplant waren kwamen zó in het onkruid te staan, die moesten vrij gemaaid worden. Eind mei of juni maaiden we infiltratiesloten en daarna de afvoersloten. Dan had je een weekje vakantie, maar als je terugkwam moest je in augustus weer onkruid maaien tussen de boompjes. Soms waren de stekels en brandnetels twee meter hoog. We hebben wel eens gehad dat we elkaar op drie of vier meter afstand niet konden zien. En de boompjes van tachtig centimeter ook niet. Die moest je uitzoeken. Bij regen gingen die stekels naar beneden hangen. Dan knapten ze de boompjes af of ze waren helemaal verbogen. Meestal was het zo geplant: een rijtje eik bijvoorbeeld, een rijtje els en weer een rijtje eik enzo. Maar die elzen groeiden harder dan de eik of es of wat er maar stond. Dus die elzen moesten tegen de grond gezaagd worden. En die bleven gewoon liggen want dat verrotte dus. Zo dik waren ze nu ook weer niet. Maar anders raakten de eiken en essen beschadigd.

‘Dat onkruid was eigenlijk wel een goeie bodembedekker’

Mintje van der Kooi (1931) was als opzichter in de bosbouw in Oostelijk en later in Zuidelijk Flevoland.

In het bos werd nooit veel aan onkruidbestrijding gedaan. De bomen groeiden harder dan het onkruid. Het onkruid bleef vanzelf een keer onder de bomen. Het was eigenlijk wel een goeie bodembedekker. Ik had ook geen mensen voor onkruidbestrijding, dus daar kon je niet aan beginnen. We hadden ook weleens een stukje sparren en dennen enzo. Die groeien veel langzamer, dus daar moesten we wel wat onkruidbestrijding doen. Maar beuken, elzen en essen groeiden hard genoeg. Die kreeg het onkruid er niet onder. In het bos werkte maar een paar man. Ze hielden de paden bij en deden hier en daar wat. Beetje onkruidbestrijding, gras-maaien over bospaden en de sloten maaien, opruimen van het slootvuil. Als de boom een jaar of drie, vier gestaan had, kwam het eerste snoeiwerk er al aan te pas. De dubbele takken moesten eruit. Het moest één lopende stam wezen. Dus dat deden ze dan.

Wetenschappelijk onderzoek

‘Wageningen deed onderzoek naar verschillende boomsoorten’

Henk Braad (1935) werkte als bosopzichter mee aan het wetenschappelijk onderzoek van de Landbouwwuniversiteit Wageningen.

Bij de Staartweg had je twee kavels. Grasland dat bij de boerderijen aan de Vormtweg hoorde. Toen dat bos werd, hebben ze daar vanuit Wageningen allemaal populieren en wilgen neergezet. Gewoon stokken in de grond gestopt. Ze kwamen met vrachtwagens vol. We moesten er een hek omheen zetten, want de reeën mochten er niet aan schuren. Wageningen deed onderzoek naar verschillende boomsoorten: welk groeit het beste, aan welke hoefde je het minste te snoeien, waar komt goed zaad aan. Dus die wilden een stuk land, waar ze konden inplanten voor proeven. Op dat stuk staan nu verschillende soorten. Wij mochten daar niet op eigen initiatief aan snoeien. Er lag wel eens een briefje in de brievenbus: Als je tijd hebt, snoei dat stukkie even. Het was echt onderzoek en dat hielden ze nauwkeurig bij.

Landschapsbouw en bosbouw

Alles moest nut en opbrengst hebben in de polders, ook de bossen. In de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland werden daarom productiebossen aangeplant. Zo had de overheid ook nog opbrengst van de grond die ongeschikt was voor landbouw. Typerend voor deze bossen waren de lange, rechte bomenrijen en de lage diversiteit aan boomsoorten. Voor de bosbouwers in de jaren vijftig waren deze bossen het ideaal, voor de landschapsarchitecten een gruwel. Zij streefden juist naar diversiteit in boomsoorten. Tegenwoordig zijn de visies van bosbouwers en landschapsarchitecten bij elkaar gekomen in een gezamenlijk streven naar multifunctionele bossen, waarin productie, natuur en recreatie zijn verenigd. Dit neemt niet weg dat je in veel Flevolandse bossen het oorspronkelijke productieboskarakter nog goed kunt herkennen.

‘Wij moesten al die vakken met houtsoorten uitzetten’

Wim Dekker (1934) zette als landmeter de bossen uit in Oostelijk Flevoland.

Het begon bij het Roggebotsebos en later het Abbertbos. De beplanting viel onder de Rijksdienst, niet onder Staatsbosbeheer. De landmeetkundige afdeling moest al het bos uitzetten. Als je in het bos loopt, heb je het niet zo gauw in de gaten, maar dat bos dat bestaat uit allerlei houtsoorten. Wij moesten al die vakken uitzetten. Het ene vak voor sparren, het andere vak voor eiken, een vak voor esdoorn, voor essen, voor wilgen.

‘Ik heb altijd gezegd: een gezond bos is een gemengd bos’

Landschapsarchitect Piet Kelder (1922) wilde zoveel mogelijk gemengd bos.

Dat is niet overal gelukt.

De eeuwige controverse tussen bosbouw en landschapbouw: productie. De bosbouwer zei: productie. Daar werden om de meter dennetjes of sparretjes geplant. Dennen waren goed voor het mijnhout, maar mijnen zijn er niet meer, dus dat speelt niet meer. Ik heb altijd gezegd: een gezond bos is een gemengd bos. In de Noordoostpolder is dat aardig gelukt. Maar in Oostelijk Flevoland moesten bosbouwers mijn werk uitvoeren. Daar zijn veel monoculturen ontstaan op plekken waar ik eigenlijk gemengd bos had willen hebben.

‘Ze maken een beetje de verschuiving naar natuurrecreatie’

Henk Braad (1935) ziet de bossen veranderen. Met name waar het natuurrecreatie en het dunnen van bomen betreft.

Toen liepen we er met een man of acht, tien. Nu kom ik eigenlijk nooit iemand tegen. In het Tollebekerbos hebben ze van het jaar en vorig jaar gedund. Dan grijpen ze in een keer de helft weg. Wij deden daar twee tot drie keer over. Soms ringen ze een hele club bomen bij mekaar, want er moeten spechten in komen. Dat is prima, maar dan is net of er een bus vol met spechten aankomt. Je kunt beter hier en daar een paar bomen doodmaken.

De bossen zijn lekker gegroeid. Ze zeggen wel eens ‘boompje groot, plantertje dood’. In dit geval gaat dat gelukkig niet helemaal op. Ze maken een beetje de verschuiving naar natuurrecreatie. Ik ben gek van de beuk, die kun je zo lekker omarmen. Beuk en eik, stevige bomen. De beuk heeft een mooie bast en groeit lekker, ietsje harder dan de eik. Als je dan zulke bomen afzaagt en laat liggen, vind ik dat toch zonde. Dan moet ik even met de ogen knippen.

Onkruid spuiten met een vernevelboom bij Emmeloord, 1954 (Rijksvoorlichtingsdienst) ↑
Bieten rooien met de hand in de Noordoostpolder, 1951 (RIJP, Hiemstra) ↓

Boeren op nieuw land

Het was voor de meeste boeren een unieke situatie: de kans om op een nieuwe boerderij op nieuwe landbouwgrond te beginnen. Echt nieuw was het land natuurlijk niet. Al in de prehistorie was dit gebied bewoond en in de Middeleeuwen waren er verschillende nederzettingen en zelfs twee burchten bij Kuinre. Waar elders in Nederland deze bewoningssporen verdwenen, bleven ze in Flevoland goed bewaard onder de kleilaag die het water meebracht. Flevolandse boeren kwamen deze sporen tegen toen ze hun akkers gingen bewerken. Ook maakte de eerste generatie boeren de ontwikkeling van handwerk tot mechanisatie mee.

Leven op het erf

De boerenerven waren beschutte eilandjes in de polder, vol leven. Woonhuis en schuur waren nieuw en modern. Het erf bood volop speelgelegenheid voor kinderen met een ongebreidelde fantasie. Veel kinderen hadden in de polder dan ook een jeugd om nooit te vergeten.

‘Het groepje boerderijen en arbeiderswoningen was eigenlijk een gemeenschapje op zich’

Cees Blom (1953) bewaart goede herinneringen aan zijn jeugd als rooms-katholieke boerenzoon uit een gezin van dertien kinderen.

Het groepje boerderijen en arbeiderswoningen was eigenlijk een gemeenschapje op zich. Bij ons op de buurt waren er zeven gezinnen met in totaal dertig kinderen. Het was altijd heel gezellig. We speelden veel ‘blikspuit’ en ‘paaltje verwisselen’.

We hadden ook vaak een volontair, een inwonende landbouwstagiair, net als bijna iedere boer bij ons in de buurt. In drukke zomers had mijn vader naast de vaste knecht soms wel vier, vijf, zes man aan het werk.

Losse arbeiders, meestal uit Friesland.

Er kwamen een melkboer, groenteboer en schoenmaker aan de deur. Een ijzerhandelaar met landbouwgereedschappen en leerwerk en halsters voor koeien en al dat soort spul. De veehandelaren hadden bij mij als kind de hoogste status, want die hadden altijd een hoop gezelligheid en praatjes.

‘Ja, boeren met twaalf kinderen krijgen van mij altijd een tientje extra.’

Ik hoor ze nog praten. Daar kon je wel mee lachen. Zo kwam er altijd een hele stoet serviceverleners op die boerderijen langs.

Boeren op de zeebodem

Voordat de boeren op hun boerderij kwamen, was de grond al bouwrijp gemaakt door de overheid. Dat betekende echter niet dat het boeren meteen vlekkeloos verliep. Het maakte veel verschil op welke grondsoort je boerde. Kleigrond was gewild, zandgrond minder. Later draaide dat om. Toen bleek dat zandgrond heel geschikt was voor bepaalde gewassen.

‘Overal had riet gestaan en dit waren de naweeën’

Bouchien Heukers (1929) boerde vanaf 1956 met haar man op de noordpunt van Schokland. Ze hadden in de beginjaren nog veel pioniersnatuur tussen hun gewassen.

We hadden een gemengd bedrijf met vee, melkkoeien. Dat liep om Schokland en in de oude haven. Op Schokland hadden we akkerbouw. Het was wel mooi wonen, maar het was eigenlijk apeggrond. Haast niet te bewerken. We waren dat wel gewend. In Groningen was het van hetzelfde laken een pak. En dit was kalkrijker, dus beter te bewerken.

Welk onkruid stond er níet in tijdens het bietenhakken. In het begin verschrikkelijk veel riet. Overal had riet gestaan en dit waren de naweeën. Van distels en brandnetels hadden we niet extreem veel last. We hadden ook nog zuring ondanks dat je toch goede grond had. Dat zit in de structuur van de grond. Schokland ligt hoger in het landschap. Vroeger was dat verschil groter, maar het is duidelijk verzaakt. Daar hebben we veel last van gehad. De jongens hebben verschrikkelijk veel grond opgebracht, kiepers vol. Je kon zo onder de fundering van het huis kijken. Er zat om en nabij een meter verschil in. Er zijn ook wel eens kabels en afvoerbuizen geknapt.

‘Dan ging je in één keer haast tot de assen de modder in’

De vader van Cees Blom (1953) had een boerderij bij Rutten. De ondergrond van het landschap was daar duidelijk merkbaar.

Bij Rutten heeft vroeger de monding van een paar riviertjes gelegen. De grond was zavel, een mengeling van zand en klei met her en der wat veenplekken. De kavelgrond van mijn vader was heel wisselend qua grondsamenstelling. Je kon met de trekker over het land rijden en op de ene plek was het hartstikke droog en even verderop kon je soms letterlijk een moeras inrijden – voor je gevoel – en er dan dertig meter verderop weer uitkomen. Dan ging je in één keer haast tot de assen de modder in.

‘Er zijn gewassen gekomen die veel beter gedijen op de pure zandgronden’

Gerrit Marsman (1922) had een bedrijf aan de Uiterdijkenweg, tussen Kuinre en Blokzijl.

Hier zit het fijnste zand van Nederland. Blokzijlerzand. Op het erf zit drie meter zand. Hierachter zat maar een of anderhalve meter. Vandaar dat bij deze bedrijven is gediëpplagd. Dan konden ze klei te pakken krijgen. Maar er zijn gewassen gekomen die veel beter gedijen op de pure zandgronden. Het bleek dat zandgrond voor bloembollen, waspeen en al die dingen veel beter was als zware klei. Nu wordt op die grond vast geen klei meer naar boven geplagd. Dan kunnen ze in de winter ook oogsten natuurlijk.

Van handwerk tot mechanisatie

Vanaf de jaren vijftig mechaniseerde de landbouwsector in hoog tempo. De eerste generatie boeren in de Noordoostpolder maakte de ontwikkeling van handwerk tot steeds meer en steeds grotere machines mee. De verhalen over vlas repelen en bieten steken zijn bewaard gebleven. Ze geven een goed beeld van hoe de landbouw er vóór de mechanisatie uitzag.

‘We kregen een kachel, zodat de aardappels niet bevroren’

Lucas Vredeveld (1939) kwam met zijn ouders in 1956 op een boerderij bij Espel.

Toen wij pas boer werden, kwamen die kachels, brulboeien. Je verkocht aardappels en ze gingen een keer weg als de koopman dat paste. Mijn

vader had de wereld aan aardappelen hier in de schuur zitten en het ging vriezen. De koopman zorgde ervoor dat we een kachel kregen, zodat de aardappels niet bevroren. Het plastic was toen net uitgevonden. Dat ging er overheen. Ik was op de Middelbare Landbouwschool. Ik heb mijn huiswerk bij die kachel gemaakt, want het was niet vertrouwd dat die kachel alleen brandde. Er zijn toen in de omgeving van Espel drie schuren in de brand gevlogen, door ondeskundig gebruik van die kachels. Dat soort dingen blijft je wel bij.

‘Op een repelkam werden de kopjes van het vlas eraf getrokken’

Tinus Klasens (1950) zag als jongen hoe het vlas verwerkt werd in de Noordoostpolder.

In de winter hadden ze vlas. Dat vlas repelen was een heel apart vak. Je had een schoof met vlas. Op een repelkam werden de kopjes van het vlas achter de tanden van die kam, van wel een meter breed, eraf getrokken. Daar kreeg je dan lijnolie van. De steeltjes werd gebruikt voor de laken-industrie. Dat werd naar België gebracht. In die tijd was het allemaal handarbeid. Dat werd gewoon door de arbeiders gedaan. Boeren hielpen trouwens net zo hard mee, want het was over het algemeen toch contractspul. Dat moest afgeleverd worden.

‘Alles was handwerk’

Lucas Vredeveld kent het handwerk nog uit eigen ervaring.

Je was niet anders gewend dan handwerk. Met de hand aardappels poten, met de hand aardappels rooien, met de hand oprapen in kistjes en dan de kistjes leeggooien in kuilen. Alles was handwerk. Sorteren met de hand, een elektromotor was er niet. Ik heb de ontwikkeling meegemaakt van honderd procent handwerk tot nu. En het stopt nog niet. GPS hebben ze het nu al over. Hoe het werkt weet ik niet, maar het werkt.

Wij hadden in 1956 een trekkertje van zeventien pk en een paard, Tana. Het trekkertje deed alles. Het was allemaal zo licht. We hebben veel plezier gehad van de trekker. Later werden ze steeds groter en zwaarder en moesten er meer komen. Het paard is weggegaan na ongeveer vijf jaar boeren hier.

Er waren ook boeren die het lange tijd alleen maar met paarden deden. De bieten naar het schip was een optocht van boerenwagens, soms wel vierhonderd meter lang. Dat ging allemaal op zijn boerenfluitjes, daar zat niet veel haast bij. Het begon steeds meer te wreken, die lange wacht-tijden. Dat is later ook weer achterhaald, doordat ze nu met de vrachtwagens de bieten van het erf halen en rechtstreeks naar de fabriek brengen.

‘We hadden in de Noordoostpolder wel een stuk of vijftien, zestien loswallen’

Arie Zevenbergen (1926) werkte als bietencoördinator voor de Centrale Suiker Maatschappij.

Ik was dagelijks op pad. Ik kende de polder van haver tot gort. Die boeren verbouwden allemaal bieten. Die bieten moesten naar de loswal toe en naar de fabriek gebracht worden. Dat was een hele klus. Op die loswallen stond een giek. Dan kwamen die boeren met hun paard en wagens vol bieten met een net. Dat net werd aan die giek gepikt en die werden zo in dat schip gelost. Op iedere loswal was een nettenaanpikker, een machinist en een monsterweger. Want die bieten moesten gemonsterd worden. We hadden in de Noordoostpolder wel een stuk of vijftien, zestien loswallen en overal zat drie of vier man op. Het was iedere herfst een hele drukte om dat een beetje te organiseren. Eerst kwamen verschillende boeren nog met paarden, maar later kwamen ze met tractors oprijden. Tractors waren in opkomst.

‘De Zeeuwse boeren zijn met uien begonnen’

Volgens Lucas Vredevelde is het bouwplan van de boeren door de jaren heen versimpeld.

In het begin had je alle gewassen die er waren, behalve uien en tulpen. Die waren er niet. In 1962 is Piet de Smit in het westen van de polder begonnen met de tulpenteelt. Dat heeft zich in de loop van de jaren uitgebreid als een olievlek. De Zeeuwse boeren zijn met uien begonnen. Dat oogsten van de uien was een heidens karwei, vooral als het erg droog was. Dat gebeurde met de hand, zere vingers had je er van. Dan gingen ze in de zogenaamde Sisalzakken. Alles deed je zeer.

Gewasbescherming

Bestrijdingsmiddelen maakten vanaf de jaren vijftig opgang in de landbouw. In de jaren vijftig en zestig leken ze het antwoord op veel gewasproblemen. Pas later kwam het bewustzijn dat bestrijdingsmiddelen zeer schadelijk zijn voor het milieu.

‘We draaiden de dop eruit en spoelden dat zo de windsingel in’

Cees Blom (1953) zag als kind hoe de boeren met gif omgingen.

In mijn kinderperceptie was gif het antwoord op alles. Die boeren wisten aanvankelijk niet zo goed wat ze ermee moesten. Ze spoten vaak maar een beetje ruim, want ach, beter iets teveel dan iets te weinig. Ik denk dat mijn broer nu nog geen tiende spuit van wat ze toen spoten. Ook in de hele houding ten opzichte van gif is enorm veel veranderd.

Ik kan me nog herinneren dat we aardappelen aan het ontsmetten waren in een soort kwik. Met een takeltje gingen ze een bad in en uit. Dan waren ze ontsmet. Dan had je daar zo’n bak met een soort kwik. Dan krabde m’n vader zich eens op zijn kale kop en zei: ‘Tsjja, rij er maar mee naar de singel toe en draai de dop er maar uit.’ En dan draaiden we de dop eruit en spoelden we dat zo de windsingel in.

Jaren later stond ik slootkanten te maaïen. Toen zei een boer: ‘Dat is een beetje dom en achterhaald werk.’ Hij zette even de schutjes dicht en mietterde een enorme hoeveelheid herbiciden in die sloot. Liet de sloot twee dagen stil staan en spoelde het water er weer uit. Alles was dood. Mooi, dan hoefde je niet meer te maaïen en had je in één keer de slootkanten op orde. Als kind van een jaar of dertien, veertien dacht ik al: dit kan toch helemaal niet. Waarop hij dan zei: ‘Dat spoelt allemaal de oceaan in, dat zie je nooit meer. Kan best.’ Maar dat doen ze allang niet meer. Verlopen olie wordt ook niet meer weggegooid. Vroeger ging dat ook de windsingels in of het werd opgefikt. Men beseftte niet hoe kwalijk dat eigenlijk was.

‘Wat is vuil? Vuil is een plant die niet in jouw assortiment thuisboort’

Henk Damen (1933) was fruitteler in de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland. Zijn zoon teelt tegenwoordig biologisch.

Men is duidelijk anders gaan denken. Als men vroeger een vuiltje zag, ging men spuiten. Het moest dood. Maar wat is vuil? Vuil is een plant die niet in jouw assortiment thuishoort. Dat noemt men vuil. Er zijn honderdduizenden planten die je kan combineren of kan eten. Ik hoorde van de week nog dat zevenblad een sterk onkruid is, maar je moet het eens proeven. Mijn zoon had het klaargemaakt en het was nog lekker ook. Het ligt kort bij elkaar.

Sociale verhoudingen

De sociale verhoudingen waren in de jaren vijftig en zestig heel anders dan tegenwoordig. Boeren en arbeiders waren verschillende bevolkingsgroepen die niet op gelijke voet stonden. Door de landbouwmechanisatie verdween vanaf de jaren zestig langzamerhand de grote groep arbeiders.

‘De boeren waren volkomen gescheiden van de knechten’

Zelfs op zondag in het café waren de standsverschillen tussen boeren en arbeiders merkbaar; herinnert zich Cees Blom (1953).

’s Zondags na de kerk zat het café in Rutten stampvol. Een stuk of twintig rooms-katholieke boeren rond de tafel. Ik weet nog wel, dan stond er zo’n hele grote kolenkachel te ronken om de boel warm te krijgen. In een enorme wolk sigarenrook zaten die boeren de landbouw te bespreken, wat ze allemaal die week gedaan hadden en wat ze de volgende week gingen doen enzo. Die leerden op die manier natuurlijk veel van elkaar. De boeren waren volkomen gescheiden van de knechten. Die zaten ook wel in het café, maar bij elkaar, niet tussen de boeren in. Dat was onbestaanbaar.

Boeren in de natuur

Een boer kan veel invloed uitoefenen op de natuur, maar soms gebeuren er dingen die zelfs hij niet had voorzien. Zoals een orchidee die na vijf jaar weer gaat bloeien. Of duivekervel dat nooit in de polder voorkwam en ineens massaal in het land staat. Het blijven onverwachte gebeurtenissen die de mens telkens weer versteld doen staan.

‘Ik heb hier op het erf een orchidee staan, die soms vijf, zes jaar niet meer bloeit’

Stofzaad van orchideeën uit de Weerribben komt door de wind in de Noordoostpolder terecht. Evert de Boer (1945) heeft een orchidee op zijn erf die soms vijf jaar lang niet bloeit.

Je zit hemelsbreed niet zo ver van de Weerribben af en orchideeënzaad is buitengewoon fijn. Dat stofzaad komt dus uit de Weerribben. Alleen het probleem is: orchideeën komen hier pas als er een mycorrhiza is, een schimmel. Als die mycorrhiza er niet is, groeit er geen orchidee. Begin zestiger groeiden hier heel veel orchideeën, maar door het afdekken van de grond is dat allemaal verdwenen. Orchideeënknolletjes kunnen wel heel lang in de grond overleven. Een orchidee bloeit ook niet standaard ieder jaar. Ik heb hier op het erf een orchidee staan, die soms vijf, zes jaar niet meer bloeit. En dan, op dezelfde plaats, komt hij terug en dan denk je: hoe kan dit. Dat is waarschijnlijk het wonder der natuur, want dat hebben wij niet in de hand. Maar dat is eigenlijk wel een van de dingen die door de Weerribben ontstaan.

‘Duivekervel heb ik nog nooit in de polder gevonden en dat stond op een gegeven moment massaal bij mij in het land’

Soms komen planten die hier niet boren toch de polder in, constateert Evert de Boer. Als boer ga je daar zo goed mogelijk mee om.

Het introduceren van planten geldt ook voor zaden die men de dieren voert. In zaadbollen voor vogeltjes zit ook nog wel eens wat in waarvan je denkt: dat zou eigenlijk niet moeten. Ik heb zelf ook weleens een plant ontdekt die hier niet hoort. In dit gebied heb je veel tulpenteelt. Als het stro schaars is, wordt dat uit het buitenland gehaald. Daar zitten heel vaak planten in, duivekervel bijvoorbeeld. Dat heb ik nog nooit in de polder gevonden en dat stond op een gegeven moment massaal bij mij in het land. Door het stro uit Duitsland dat op die tulpen lag. In Duitsland komt duivekervel heel veel voor. Dr. Feekes heeft indertijd in de Wieringermeer ontdekt dat een aantal planten losraakte van de grond in de herfst. Die gingen rollen en die kon je later honderden meters volgen, daar waar het zaad uitgespreid is. Dus zo verspreidt het zich: door de wind, maar ook door vogels.

Terugblik op een pioniersleven

Sinds de vorige eeuw is er in Flevoland veel gebeurd. Drooggevallen zeebodem is in cultuur gebracht en het nieuwe land is tot bloei gekomen. ‘In cultuur brengen’ hield noodgedwongen in dat bijzondere natuur ontgonnen werd. Enorme rietvlaktes werden omgeploegd om plaats te maken voor uitgestrekte akkers en boerderijen met windsingels.

Het is haast niet meer voor te stellen dat nog maar veertig tot zeventig jaar geleden Flevoland onbewoonbaar was. De jongens die in 1942 met een schop over de schouder naar de Noordoostpolder kwamen, dachten er niet over na hoe van die kale polder een bewoonbaar gebied gemaakt moest worden. Ze groeven de greppels en konden zich niet voorstellen hoe die kale vlakte ooit een aantrekkelijk werken woongebied moest worden.

‘Je kwam als boerenjongen en in de verte zag je je boerderij staan. Theoretisch dan. En daar hield het mee op’

Rocus van de Griend (1919) kwam op 22-jarige leeftijd op zijn fiets naar de polder. Om te werken in de hoop op een boerderij, meer eigenlijk niet.

Je stapte vanaf de dijk bij Ramspol de prut in. Je was aan het greppels graven en daar hield de zaak mee op. Om daarbij te denken van: hoe zullen we dat eventjes gaan inrichten? Nee, dat kwam niet in ons op. Je kwam als boerenjongen en in de verte zag je je boerderij staan. Theoretisch dan. Hoe je dat financieel en landschappelijk enzo versierde, daar had niemand kijk op, echt niet. Daar werd ook nooit over gepraat. De polder voelde niet zozeer als ‘eigen’. Het was niet: hier ben ik geboren en getogen. Er was niks te geboren en niks te getogen. Het woord Flevoland was er niet, het was toch gewoon de Noordoostpolder.

De jonge mannen en vrouwen van het eerste uur zijn inmiddels oud geworden. Ze hebben een bijzonder leven achter de rug. Op jonge leeftijd bouwden ze een bestaan op in de polder. Het gebied waarin ze gingen wonen en werken moest letterlijk vanaf de grond worden

← *De wolkenvelden boven het polderlandschap van de Noordoostpolder benadrukken het gevoel van weidsheid, 1958 (Rijksvoorlichtingsdienst)*

← *Drukte bij het consultatiebureau in Emmeloord, 1950 (RIJP, Potuyt)*

opgebouwd. Tijdens hun leven zagen ze de polder landschappelijk en economisch tot ontwikkeling komen. En op hun oude dag kunnen de kinderen en kleinkinderen zich haast niet meer voorstellen dat opa of oma zeventig jaar geleden in een woestenij aankwam.

‘Het overkomt je. Op een vreemde plaats komen en dan zeggen: dit is mijn thuis’

Arie Zevenbergen (1926) kwam in 1946 voor het eerst in de Noordoostpolder. De polder heeft hem nooit meer losgelaten.

Ik voel mij hier thuis. Ik ben hier naartoe gekomen en ik heb geen heimwee gehad. Als ik ergens naartoe ging en ik kwam weer bij de Ramspolbrug, dan zei ik: ‘Ik kom thuis.’ Gek is dat. Ik had mijn hart helemaal verpand aan de Noordoostpolder. Het overkomt je. Hoe kun je op een vreemde plaats komen en dan zeggen: ‘Dit is mijn thuis.’ Terwijl je eigen thuis je niet meer trekt. Ik kwam wel bij mijn familie in Klaaswaal voor verjaardagen enzo, maar mijn leven lag hier. De gemeenschap mee helpen opbouwen ging automatisch. Ik ben Nagelees in de Noordoostpolder. Met de rest van Flevoland heb ik niets. Wij horen helemaal niet bij Flevoland. Dat gevoel heb ik, mijn generatie heeft dat gevoel verschrikkelijk.

‘Ik denk wel eens: ze hebben niet door hoe moeilijk het hier in het begin was’

De kinderen van Jannie van der Deen-Koekoek (1919) en haar man hebben het bedrijf van hun ouders overgenomen. De tweede generatie heeft het beter dan de eerste.

Mijn kinderen genieten nu op het bedrijf. Vergeleken bij vroeger zijn ze herenboer. Aan de andere kant waren er natuurlijk heel veel mensen jaloers op ons dat wij zo snel bedrijfsboer waren. Och, het is ook maar een gegeven dat je dat allemaal hebt. Ik denk weleens: ze hebben niet door hoe moeilijk het hier in het begin was. Al die mannen die hier toen werkten. Voor de vrouwen was het erg eenzaam, dat hadden de mannen ook niet door. Ik moest er niet bij m’n man mee aankomen. Dan zei hij: ‘Er zouden er veel wezen, die het graag zouden willen.’

De bevolkingsopbouw in de polders in de eerste jaren was niet bepaald gemiddeld. De polder werd bevolkt door allemaal jonge en gezonde gezinnen met veel kinderen. De dokter had het nog niet zo druk. Oude mensen waren er die eerste jaren bijna niet. Hard werken en optimisme overheersten.

‘Er gaat hier haast nooit iemand dood, want het zijn allemaal jonge mensen’

Trijn Lourens-Luymes (1931) en haar man en kinderen waren in de jaren vijftig één van die vele, jonge gezinnen in de polder.

Het was een kleine gemeenschap. Je bouwde wat en je zag het gewoon vooruit gaan. Ik denk dat iedereen het druk had in Emmeloord. Het waren allemaal jonge gezinnen met kinderen. Het was een snelle tijd. Ik vond het geweldig. Iedereen zei: ‘Wat doe je toch in die kale polder?’ Mijn grootmoeder kwam een keer logeren en zei: ‘Er is hier niks. Er staan helemaal geen overlijdensadvertenties in de krant.’ Ik zei: ‘Er gaat hier haast nooit iemand dood, want het zijn allemaal jonge mensen.’ Er waren veel kinderen. Op het consultatiebureau was het altijd stikdruk.

Niet voor iedereen bracht de polder wat ze ervan verwachtten. Veel mensen die jarenlang met de schop aan het werk waren in de hoop op een boerenbedrijf, kregen er nooit één toegewezen. Omdat ze ook nooit een definitieve afwijzing kregen, bleven deze mensen tot de laatste bedrijfsuitgifte hopen op een toekomst die nooit kwam. Voor veel aspirant-boeren en hun gezinnen werd dat een levenslange teleurstelling.

‘Die polder was nieuw en moest opgebouwd worden’

Albertus Lokhorst (1917) was één van die boerenzonen die nooit een boerderij kreeg toegewezen.

Op een gegeven moment was de verpachting over. De bedrijven waren op en ik was er niet bij. Toen hebben we weleens tegen elkaar gezegd: ‘Wat doen we nou? Blijven we hier of gaan we weg?’ De polder heeft voor mij niet gebracht wat ik ervan had verwacht. Ze hadden mij moeten afwijzen.

Dan hadden we tegen mekaar gezegd: wat doen we? Maar dat is dus niet gebeurd. Je hebt dan altijd nog hoop dat je toch nog een bedrijf zou krijgen.

Totdat je vijftig jaar was, dan was het gebeurd. Dat wist je van tevoren. Maar we hebben een hele mooie tijd gehad en hier met plezier gewoond. Het trok mij. Die polder is nieuw en die moest opgebouwd worden. Je moest er samen aan beginnen.

De boeren die wél een boerderij toegewezen kregen, kwamen op een modern bedrijf terecht. Ze kregen de kans een bestaan op te bouwen in een nieuw gebied met ambitieuze en enthousiaste bewoners. Het harde werken uit de beginperiode heeft zijn vruchten afgeworpen.

‘Ik boer nog steeds met plezier’

Lucas Vredevelt (1939) volgde zijn vader op de boerderij bij Espel op.

Vroeger stonden onze handen naar het werken en tegenwoordig is het gelukkig ook nog wel eens meer dan werken. Daar doen wij dapper aan mee. Buitenlandse reizen maken. Ik boer nog steeds met plezier. Ik hoop dat de zoon het op den duur ook met plezier gaat doen. Ik heb er vertrouwen in dat het hier in ieder geval nog een generatie langer doorgaat. Het Flevolandse landschap is uniek. Bij de inrichting van het landschap werd niets aan het toeval overgelaten. Aan de strakke lijnen van wegen en kavels liggen uitgebreide wetenschappelijke onderzoeken ten grondslag. Flevoland werd op de tekentafel ontworpen en rechtstreeks zo uitgevoerd. Elke weg, elke boom en elke drainagegreppel is grondig overdacht.

Een groot verschil tussen de drie polders is de schaal van het landschap. De Noordoostpolder is kleinschaliger van opzet, terwijl Oostelijk en vervolgens Zuidelijk Flevoland veel ruimtelijker werden ingericht. Het heeft alles te maken met de verschillende perioden waarin deze polders werden aangelegd. De kavels in de Noordoostpolder zijn kleiner dan in de andere polders, omdat er ten tijde van het ontwerpen, de jaren veertig, nog geen sprake was van landbouwmechanisatie. De dorpen in Oostelijk Flevoland liggen verder uit elkaar dan in de

Noordoostpolder, vanwege de opkomst van de auto in de jaren vijftig en zestig. Zuidelijk Flevoland, ingericht in de jaren zeventig en tachtig, heeft zelfs nog maar één dorp: Zeewolde.

Zo weerspiegelt elke polder een andere tijdsgeest. Maar één ding blijft karakteristiek: het gevoel van ruimte dat veel mensen overal in Flevoland ervaren.

‘Je voelt je zo ontzettend klein als je in zo’n weids landschap staat’

Het gevoel van leegte dat Evert de Boer (1945) vroeger ervoer, is er niet meer. Maar de weidsheid van het landschap is nog onverminderd.

Ik heb zelf wel ervaren dat je je zo ontzettend klein voelt als je in zo’n weids landschap staat. Dat was toen zo en dat is nog zo. De rand van de polder, waar wij nu wonen, is vrij kleinschalig met een zicht van ongeveer drie bij drie kilometer. Maar neem je nou de Oosterringweg en de Noorderringweg, dan kijk je richting Emmeloord ongeveer acht bij acht kilometer. Dan merk je dat de polder ruimtelijk is. In het begin was het helemaal ruimtelijk. Ik weet nog dat ik met mijn vader in het Kuinderbos kwam op het brommertje. Daar kon je overheen kijken. Je kunt je niet voorstellen dat het ooit zo geweest is. Ik denk ook niet dat je dat gevoel aan de jeugd van nu kunt overbrengen. Ook het gevoel van die leegte niet. Dat kun je alleen maar ervaren als je het zelf meegemaakt hebt.

De geschiedenis van Flevoland is jong. Veel mensen hebben meegewerkt aan het ontstaan en het opbouwen van de bijzondere provincie, die Flevoland nu is. Het land is nog geen eeuw droog, maar heeft al een ontwikkeling doorgemaakt van drooggevalle zeebodem en bloeiende pioniersnatuur tot productief en hoogwaardig landbouwgebied.

‘Ik hoop dat het besef dat in de polders iets bijzonders is verricht, blijft bestaan’

Frits Muller (1929) kwam in 1945 als kind met zijn ouders naar de polder en is er nooit meer weggegaan.

Ik heb de ontwikkeling van de Noordoostpolder van plas en riet tot wat er nu tot stand is gebracht meegemaakt. Daarom ben ik bijzonder trots

op dit gebied geworden. Ik ben alle hardwerkende pioniers dankbaar voor hun inzet en wilskracht om er echt wat van te maken. De tijden zijn veranderd. Langzaam maar zeker is het pioniersgevoel uit de samenleving verdwenen. Het gebied van de Noordoostpolder is voor menig een gewoon oude land geworden. Ik hoop dat het besef dat in de polders iets bijzonders is verricht, blijft bestaan.

Begrippenlijst

Bamse

Volvo-trekker met rupsaandrijving, waarmee op de drassige poldergrond gereden kon worden.

Cultuurboerderijen

Grote boerderijen die aan het begin van de polderwegen werden gebouwd. Vanuit de cultuurboerderijen werd de grond langs de betreffende wegen in cultuur gebracht.

Directie Wieringermeer

De Directie Wieringermeer werd in 1918 opgericht naar aanleiding van het aannemen van de Wet tot afsluiting van de Zuiderzee. De Directie Wieringermeer (in de volksmond vaak ‘de Directie’ genoemd) was verantwoordelijk voor de gronduitgifte en inrichting van de nieuwe polders. Toen het werk in de Noordoostpolder begon werd de naam uitgebreid tot Directie Wieringermeer (Noordoostpolderwerken). In de jaren zestig ging de Directie Wieringermeer op in de nieuw opgerichte Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

DK6

Districtskantoor 6, het zesde bijkantoor van de Directie, gesitueerd in Emmeloord. Het hoofdkantoor bevond zich in Zwolle. Vanuit de districtskantoren werden alle praktische zaken geregeld.

Domeinopziener

Beheerders van de poldergrond als staatseigendom. Domeinopzieners zagen toe op goed onderhoud van de boerenbedrijven in eigen beheer.

Gerrit van der Heide

Gerrit van der Heide (1915-2006) trad in 1947 in de Noordoostpolder in dienst van de Directie. Hij was tot 1974 beheerder van het scheepsarcheologisch museum in Ketelhaven en conservator van alle archeologische vondsten uit de polder.

Ontginning

Het in cultuur brengen, dus bouwrijp maken, van de grond.

Ramspol

Eén van de toegangswegen tot de Noordoostpolder. Veel polderwerkers kwamen via Ramspol voor het eerst de polder in.

Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders

De Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (kortweg RIJP genoemd) was de Nederlandse overheidsdienst die verantwoordelijk was voor de inrichting van de drooggelegde polders in het IJsselmeer. De voorganger van de RIJP was de Directie Wieringermeer. De RIJP werd in 1989 opgeheven.

Toelichting bij de geïnterviewden

In verband met de hoge leeftijd van de geïnterviewden is het mogelijk dat de overlijdensgegevens niet actueel zijn. Onze welgemeende excuses hiervoor.

Janus van Arendonk (Bavel, 1924) kwam in juli 1945 op 21-jarige leeftijd naar de Noord-oostpolder. Hij werd polderwerker en woonde vijf jaar lang in vier verschillende werkkampen. In 1950 trouwde Janus en ging werken bij een boer aan de Kuinderweg. In 1955 pachtte hij een bedrijf aan de Sluitgatweg in Nagele, waar hij tot 1975 geboerd heeft.

Auke Attema (Hallum, 1922) werkte van 1945 tot 1951 als bodemonderzoeker in de Noordoostpolder. Hij deed veel bodemonderzoek bij Urk en woonde in kamp Ramspol bij Ens. In 1951 kon hij een gemengd boerenbedrijf pachten aan de Wellerzandweg in Bant. In 1964 kreeg Auke de kans een akkerbouwbedrijf te starten aan de Ellerweg in Dronten. Daar heeft hij geboerd tot 1988. Tegenwoordig woont Auke in Dronten.

Nel Baken (Wieringermeer, 1918 - 2011) maakte tweemaal een pioniersperiode mee. Als kind in de Wieringermeer en als jonge vrouw in de Noordoostpolder. Nel verhuisde met haar man Reijer in 1942 naar een akkerbouwbedrijf bij Schokland. Samen verzamelden ze de stenen uit de ijstijd die ze tijdens het grond bewerken vonden. De verzameling werd geschonken aan museum Schokland. Tegenwoordig woont Nel in Putten.

Woutertje Bakker-Van Zuthem (Kampen, 1930) kwam voor het eerst in de polder op 1 juli 1947, toen ze voor busmaatschappij Salland als conductrice ging werken op de busverbinding tussen Kampen, Ens en Emmeloord. In 1948 werd de weg van Emmeloord naar Urk geopend en reed de bus ook naar Urk. Onderweg zag Woutertje veel van het polderlandschap. In 1956 stopte ze met haar werk als conductrice, maar de ontwikkelingen op het 'nieuwe land' volgt ze nog altijd met interesse.

Egbert Bergkamp (Ambt van Vollenhove, 1934) kwam in 1945 als 11-jarige met zijn ouders en broers en zusjes naar de polder. Het gezin woonde op Oud-Kraggenburg. Egberts vader werkte op de proefvelden bij Kraggenburg. Egbert heeft zijn werkzame leven als arbeider bij een boer gewerkt. Tegenwoordig woont hij met zijn vrouw in Vollenhove.

Cees Blom (Rutten, 1953) is het vijfde kind in een rooms-katholiek boerengezin van dertien, maar de eerste die in de polder geboren werd. Zijn vader verhuisde naar de Noord-oostpolder omdat hij daar een mooier bedrijf kon krijgen. Hij was veeboer in hart en nieren en kreeg een gemengd bedrijf bij Rutten. Cees had al vroeg belangstelling voor archeologie en geologie en herinnert zich nog veel van zijn jeugd jaren in de polder.

Evert de Boer (Pingjum, 1945) verhuisde in 1951 met zijn ouders naar de Noordoostpolder. Na de lagere school volgde hij lager en middelbaar landbouwonderwijs in Emmeloord en Marknesse. Evert werkte zestien jaar in de graan- en maïsveredeling en volgde in 1982 zijn vader op als landbouwer/veehouder. Sinds 2002 bedrijft Evert alleen nog akkerbouw op zijn bedrijf aan de Uiterdijkenweg in Luttelgeest. Evert houdt zich actief bezig met de flora en fauna in zijn woonomgeving, met name in de bermen. Sinds 1998 is Evert vrijwilliger en projectmedewerker van Landshipsbeheer Flevoland.

Gerrit de Boer (Hommerts, 1929) woonde vanaf 1947 in Luttelgeest en sinds 1998 in Blokzijl. Als 11-jarige jongen voer hij eens met de boot van Lemmer naar Urk en zag hij

de dijkwerkzaamheden, niet bevroedend dat de Noordoostpolder later zijn werkgebied zou worden. Gerrit zag als vrachtwagenchauffeur de hele Noordoostpolder tot ontwikkeling komen. Hij is voormalig eigenaar van het transportbedrijf De Boer.

Leo van Boheemen (Heerhugowaard, 1922 - 2012) kwam als 12-jarige met zijn ouders naar de Wieringermeer, waar zijn vader één van de eerste vijftien pachters was. In 1946 vertrok Leo naar de Noordoostpolder om daar te werken. Een jaar later trouwde hij en ging met zijn vrouw in een noodwoning in Marknesse wonen. In 1952 pachtte hij een boerderij van 26 hectare aan de Vliegtuigweg.

Henk Braad (Ossenzijl, 1935) hielp vanaf 1949 's winters thuis mee in het riet en tot 1959 's zomers in de landbouw in de Noordoostpolder. In 1963 verhuisde hij naar Nagele en ging voor Staatsbosbeheer in de polder werken. Hij verzorgde aanplant en onderhoud van de A6 in de Noordoostpolder en maakte voor de Domeinen plantschema's voor erfbeplanting en wegbeplanting, die hij ook inplantte. Sinds 1965 woont Henk in Tollebeek.

Jaap Bremer (Kuinre, 1923) ging in 1941 bij de Directie Wieringermeer werken als administrateur. Tot 1947 verzorgden Jaap en zijn collega's handmatig de loonadministratie van alle polderwerkers. Daarna werkte hij voor de commissie Indrogende Gronden en de afdeling Beplantingen, waar hij in 1963 hoofd van werd. Tegenwoordig woont Jaap in Aalsmeer.

Siem Brunia (Kimsward, 1917 - 2012) kwam in 1942 naar de Noordoostpolder als polderwerker. Hij werd vervolgens ploegbaas en kreeg in 1948 een gemengd boerenbedrijf van 36 ha aan de Zwartemeerweg bij Kraggenburg toegewezen. Brunia is 28 jaar lang boer geweest en heeft zich ontwikkeld tot autoriteit op het gebied van aardappels kweken.

Coby Bulk-Oosting (Noordlaren, 1930) vertrok als 24-jarige vrouw met haar kersverse man Chris Bulk naar de Noordoostpolder om te gaan boeren. Het kale land sprak haar aan; Coby zag het als een uitdaging. Ze miste in het begin vooral de bomen van het oude land. Samen met haar man heeft ze geboerd aan de Vliegtuigweg bij Nagele. Ze wonen nog steeds op de boerderij.

Riek Colenbrander-Schieven (Comschate, 1924) kwam in 1949 met haar man naar de Noordoostpolder. Ze pachtten een boerderij aan de Zwartemeerweg, waar haar man tot zijn overlijden in 1972 heeft geboerd. Tegenwoordig woont Riek in Kraggenburg.

Henk Damen (Terheijden, 1933) vertrok in 1963 op 30-jarige leeftijd met zijn vrouw Liza naar de Noordoostpolder om op een fruitteeltbedrijf te werken. Na drie jaar verhuisde hij naar Oostelijk Flevoland, waar hij een eigen fruitteeltbedrijf kon pachten. Tien jaar later pachtte hij bij Dronten een groter perceel, waar tegenwoordig zijn zoon biologisch teelt.

Jannie van der Deen-Koekoek (Vries, 1919 - 2013) verhuisde in 1935 met haar ouders naar de Wieringermeer, waar haar ouders een boerderij konden pachten. Daar ontmoette ze haar man Emmo van der Deen, met wie ze in 1942 naar de Noordoostpolder vertrok. Van 1942 tot 1948 werkte haar echtgenoot als ontginningsmedewerker. In 1948 kregen ze een boerderij van 48 ha toegewezen aan de Lindeweg in Luttelgeest. Daar hebben ze tot 1980 geboerd.

Wim Dekker (Zwolle, 1934) werkte vanaf 1956 als tekenaar bij de Directie Wieringermeer. In 1960 ging hij de buitendienst in als landmeter. Wim werkte mee aan het uitmeten van de infrastructuur voor landbouwgrond, bouwgrond en bosgrond. Toen de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders werd opgeheven, heeft hij met twee collega's de werkzaamheden

van landmeetkundige dienst afgerond. Tegenwoordig woont Wim in Dronten.

Rocus van de Griend (Strijen, 1919) vertrok als volontair naar de Wieringermeer, waar hij zijn vrouw leerde kennen. In 1941 kwam Rocus naar de Noordoostpolder als polderwerker. Van 1948 tot zijn pensioen in 1981 was Rocus bedrijfsleider op een proefboerderij aan de Marknesserweg, de H.D. Louweshoeve. Tegenwoordig woont hij in Emmeloord.

Hendrik Grootentraast (Raalte, 1919), een boerenzoon uit Raalte, vertrok in 1941 naar de Noordoostpolder in de hoop op een boerderij. Hij trouwde in 1942. In het weekend fietste hij twee keer tachtig kilometer vanuit de polder naar Wesepe om bij zijn gezin te kunnen zijn. In 1953 kreeg hij een boerderij van 12 ha in Creil toegewezen, waar hij tot 1980 heeft geboerd.

Ties Hanssens (Urk, 1939) verhuisde in 1948 met zijn ouders en broertje van Urk naar kamp Luttelgeest II in de Noordoostpolder. Zijn vader was jachtopziener en schoot de eerste vos in de Noordoostpolder. Ties zelf begon in 1956 als plantjongen en heeft het Kuinderbos helpen inplanten. Vanaf de jaren zeventig tot zijn pensionering in 1996 was Ties boswachter.

Bouchien Heukers-van Hemmen (Noorddijk, 1929) en haar man kregen in 1956 een boerderij toegewezen op de noordpunt van Schokland. Daar boerden ze tot 1980. Tegenwoordig woont Bouchien in Emmeloord.

Ytje Hoekstra-Bosch (Achlum, 1920) kwam in 1943 met haar man in de polder wonen en maakte de ontginning van dichtbij mee, omdat haar man ontginningswerker was. Ze woonden in een woonark bij Marknesse. Eind 1949 verhuisden Ytje en haar man naar een woonbarak bij Espel. In 1950 konden ze een gemengd bedrijf pachten bij Bant, waar ze tot 1987 boerden. Tegenwoordig woont Ytje in Emmeloord.

Lucas Huizinga (Greonterp, 1917 - 2012) vertrok op 24-jarige leeftijd met zijn broer Huite naar de Noordoostpolder in de hoop daar een toekomst te kunnen opbouwen. Ze werden beide polderwerker en woonden in een kamp. Na een aantal jaren pionierswerk kreeg Lucas een boerderij, die later is overgenomen door één van zijn zoons.

Hendrik Jager (Lemmer, 1923) groeide op in Lemmer in een tijd dat de Afsluitdijk er nog niet was. Hij volgde technische opleidingen en ging werken in het installatiebedrijf van zijn ouders. Hendrik ontwikkelde zich tot een succesvolle zelfstandig ondernemer en was betrokken bij verschillende ontwikkelingen in de Noordoostpolder. Sinds 1952 woont hij in Marknesse.

Kees Jonker (Bruinisse, 1926) kwam vanwege de ruilverkaveling in Schouwen-Duiveland in 1955 met zijn vrouw en kind naar de Noordoostpolder. Een kaal landschap was hij gewend door de inundatie van zijn eiland tijdens de Tweede Wereldoorlog en de verwoesting door de watersnoodramp van 1953. Hij pachtte een boerderij aan de Schokkeringweg bij Nagele en woont tegenwoordig in het dorp Nagele.

Abraham de Keijzer (Vlaardinger-Ambacht, 1940) kwam in 1969 met zijn vrouw vanuit de Randstad in Lelystad wonen in verband met zijn werk voor de RIJP. Hij werkte als administrateur mee aan het ontwikkelen van recreatiemogelijkheden in Oostelijk Flevoland. Abraham trok met een kladblok de polder in om wandelpaden te beschrijven. Hij woont nog steeds in Lelystad.

Piet Kelder (Oost Knollendam, 1922) kwam in 1949 in Emmeloord wonen. Van 1948 tot 1962 werkte hij als landschapsarchitect mee aan de inrichting van de Noordoostpolder. Piet maakte ontwerpen voor de wegbeplanting en de erfbeplantingen van boerderijen. Vanwege zijn plantensociologische achtergrond heeft hij veel kennis van het groen in de polders.

Maria Keur-de Jong (Rotterdam, 1922) kwam met haar man Jaap Keur en drie kinderen in 1958 naar de Noordoostpolder. Ze kregen een akkerbouwbedrijf van 48 ha toegewezen aan de Zuidwesterringweg, nadat ze vanwege het Botlekplan moesten vertrekken van hun boerderij in Rozenburg. In 1974 is de boerderij door hun zoon overgenomen.

Tinus Klasens (Klijndijk, 1950) arriveerde in 1956 met zijn familie als één van de eerste bewoners in Nagele. Tot 1964 beleefde hij in Nagele en omgeving een jeugd om nooit te vergeten. De polder in aanbouw was een prachtig speelterrein. Tegenwoordig woont Tinus in Assen.

Mintje van der Kooi (Anjum, 1931) meldde zich in 1950 met zijn twee broers aan om te werken in de polder. Op zijn militaire dienstperiode na heeft Mintje van 1950 tot 1991 bij de Directie Wieringermeer en later de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders gewerkt. Hij klom op van grondwerker tot algemeen opzichter en heeft bossen aangeplant en onderhouden.

Rein Koopstra (Nijeholtpade, 1931) kwam na de MULO en de Landbouwwinterschool in 1953 in dienst bij de Directie Wieringermeer als karteerder en opzichter bodemkunde. Hij deed onderzoek naar de afkalving van de bodem rond Schokland en werkte mee aan de onderwaterkarteringen voor de drooglegging van Oostelijk Flevoland. Tegenwoordig woont hij in Wolvega.

Rutger Kuiper (Nieuw Buinen, 1942) kwam in de winter van 1950-1951 met zijn ouders naar Marknesse. Zijn vader pachtte in 1952 een boerderij in de Noordoostpolder. Rutger ging werken bij de Rijksdienst, eerst als landarbeider en grondwerker, later als landbouwkundig opzichter. Aan de schop had hij nooit een hekel, want hij was geïnteresseerd in de geschiedenis van de polderbodem en zag bij elke schep de grondlagen.

Alie Lagerburg (1937, Amsterdam) groeide op als schipperskind. Haar ouders hadden een vrachtschip waarmee zij onder andere vracht vervoerden van en naar de Noordoostpolder. Alie herinnert zich nog dat ze voeren over wat nu Almere is. In 1956 gingen haar ouders aan wal wonen. Alie trouwde met een schipper en ging na een periode aan wal opnieuw varen, nu met haar man.

Jan Leijten (Fijnaarts Heinsen, 1917 - 2012) kwam in 1945 vanwege de inundatie van de Wieringermeer naar de Noordoostpolder. Hij ging werken bij de Directie. In 1953 trouwde de Jan en solliciteerde naar een boerderij in de Noordoostpolder. In 1956 kreeg hij een boerderij toegewezen. Tegenwoordig woont Jan met zijn vrouw in Emmeloord.

Albertus Lokhorst (Renswoude, 1917), een boerenzoon uit de buurt van Arnhem, vertrok tijdens de oorlog naar de Noordoostpolder met het uiteindelijke doel er een boerderij te pachten. Het idee om samen elkaar te werken aan een nieuwe samenleving trok hem aan. Tot zijn spijt kreeg hij nooit een boerderij toegewezen.

Trijn Lourens-Luymes (Delfzijl, 1931) werkte vanaf 1952 op de boekhouding van Garagebedrijf Gorter in Emmeloord. Na haar huwelijk ging Trijn cursussen volgen en gaf vervolgens jarenlang les in machineschrijven op de Christelijke Scholengemeenschap (nu

Emelwerda College). Ook gaf ze typeles aan huis. Trijn had in Emmeloord met haar man een winkel in huishoudelijke en cadeauartikelen.

Gerrit Marsman (Daarle, 1922) kwam in 1951 als polderwerker naar de Noordoostpolder. Van 1956 tot 1983 was hij bedrijfsleider op een veebedrijf aan de Uiterdijkerweg. Na 27 jaar kon hij een boerderij pachten. Op die boerderij boert zijn zoon tegenwoordig biologisch. Gerrit woont in Marknesse.

Lies van der Merk-Hamstra (Drogeham, 1914 - 2012) kwam in 1945, direct na de oorlog, vanuit Friesland naar de Noordoostpolder. Haar man woonde toen al in kamp Vollenhove, van waaruit hij werkte als pionier. Lies heeft de beginjaren in de polder, waarin alles opgebouwd moest worden, als positief ervaren.

Wim Meuleman (Kampen, 1929) was van 1952 tot 1954 machinist op het gemaal Vissering bij Urk. Hij zat tot 1954 in een kosthuis op Urk en groeide door tot hoofdmachinist. Van 1961 tot zijn pensioen was Wim Meuleman machinist op het gemaal Wortman in Lelystad Haven. Daar woont hij nog steeds met zijn vrouw.

Frits Muller (Makkum, 1929) kwam in 1945 met zijn ouders naar de Noordoostpolder. Frits' vader werkte in de centrale werkplaats van de Directie. Frits woonde als kind in verschillende kampen en vanaf 1952 in Emmeloord. Frits begon in 1947 als administratief medewerker bij de Directie en werkte tot zijn pensionering bij de gemeente Noordoostpolder. Tegenwoordig woont hij met zijn vrouw Jetske Muller-Scharinga in Emmeloord.

Jetske Muller-Scharinga (Dongjum, 1930) verhuisde met haar ouders in 1941 vanuit de Wieringermeer naar de werkhaven bij Lemmer. In 1943 verhuisde het gezin naar een gezinsbarak bij Kuinre en vervolgens naar Kuinderbrug aan de Oosterringweg (kamp Luttelgeest II). Vanaf haar zestiende tot haar huwelijk in 1956 met Frits Muller werkte Jetske voor de Directie Wieringermeer als typiste en onstypiste. Tegenwoordig woont ze met haar echtgenoot in Emmeloord.

Jan Muller (Hattem, 1926) kwam in 1953 naar de Noordoostpolder als ontginningswerker. Tot 1992 was hij in dienst bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Na het ontginningswerk werkte Jan in Oostelijk en Zuidelijk Flevoland aan de bodemkartering. Op de afdeling Biologie hield hij zich bezig met vis- en vogelonderzoek in de Oostvaardersplassen. Tegenwoordig woont Jan in Lelystad.

Akkenien Muller-Schouwstra (Dubbeldam, 1941) kwam in 1943 met haar ouders naar de Noordoostpolder. Haar vader werkte als bouwkundige voor de Directie. Het gezin kwam als zesde in de Zeeasterstraat in Emmeloord wonen. Akkenien heeft fijne herinneringen aan haar jeugd in een polder in opbouw.

Jan Olieman (Stompwijk, 1935) trouwde in 1955 met Annie Vos uit Rotterdam en werd met zijn kersverse vrouw door zijn ouders in een autootje naar de polder gebracht. Ze woonden tot 1959 in een houten keet in Roggebotsluis. Jan werkte zich op tot landbouwkundig opzichter en kon in 1963 een bedrijf pachten aan de Hondweg in Dronten. Inmiddels heeft Jan Olieman het bedrijf niet meer, maar woont hij nog wel met zijn vrouw aan de Hondweg.

Ko Reinhoudt (Wolfaartsdijk, 1940) werkte vanaf 1962 als bedrijfsvoorlichter bij de fruitteeltproeftuin van de RIJP in Kraggenburg. Van daaruit werd de beplanting van het net drooggevalen Oostelijk Flevoland voorbereid. Ko reisde tijdens zijn loopbaan de hele

wereld over om te vertellen hoe de fruitteelt in de polders werd aangepakt. Tegenwoordig woont hij in Swifterbant.

Anton Roorda (Kampen, 1939) verhuisde na de oorlog met zijn ouders naar Emmeloord, die daar een groentewinkel openden. Hij werkte vanaf 1958 met zijn vader in de groentezaak en begon later voor zichzelf met een diepvriesthuisdienst. Vanaf 1985 tot zijn pensioen was Anton werkzaam bij Scheidegger. Hij is altijd in Emmeloord blijven wonen.

Afra Ruyter (Wochnum, 1925 - 2010) kwam in 1951 met haar man naar de Noordoostpolder om een veebedrijf te pachten op lichte grond. Ze heeft als boerin goede herinneringen aan de eerste jaren van opbouw. Tegenwoordig woont Afra in Ens.

Willem van der Sar ('s-Gravenzande, 1924 - 2013) werd geboren als zoon van een veehouder/tuinder. In 1943 vertrok Willem naar de Noordoostpolder om uit handen van de bezetter te blijven én om kans te maken op een boerderij. De ruimte in de polder sprak hem aan. In 1959 kon hij een boerderij van 12 ha pachten aan de Prof. Brandsmaweg in Nagele. Daar woonde en werkte hij met plezier. Vanaf 1964 werkte hij twintig jaar lang bij de weegbrug van de Suikerunie in Emmeloord. Tegenwoordig woont Willem in Nagele.

Annie Smit-Keurentjes (Zelhem, 1919) trouwde in 1945 met Jan Smit. Samen boerden ze negen jaar in Wichmond. In 1952 vertrokken ze naar de Noordoostpolder waar ze een boerderij bij Rutten pachtten. Na dertig jaar boeren in de polder overleed haar man. Annie woonde daarna nog zes jaar op de boerderij. Tegenwoordig woont Annie in Emmeloord.

Stan Steijaert (Graauw, 1942) kwam in 1966 naar Oostelijk Flevoland om een loopbaan in de nieuwe polders te beginnen. Hij werkte eerst als domeinopziener, regelde daarna de uitgifte van landbouwbedrijven in Oostelijk Flevoland, werkte bij Recreatieve Vestigingen en gaf leiding aan de landbouwkundige afdeling. Tegenwoordig woont Stan in Lelystad.

Klaas Stienstra (Hallum, 1913) werd geboren op een boerderij in Friesland. In 1937 ging hij een half jaar als volontair naar Montpellier in Frankrijk. Daarna werd hij assistent-bedrijfsleider en later bedrijfsleider op akkerbouwbedrijven op Rozenburg, Texel en in de Wieringermeer. In 1951 kreeg hij een boerderij toegewezen aan de Klutenweg in Bant. In 1979 nam zijn zoon dit bedrijf over. Tegenwoordig woont Klaas in Emmeloord.

Piet Travaille (Oosterbierum, 1932 - 2013) kwam in 1962 met zijn gezin naar Dronten. Hij werkte mee aan de ontginning en exploitatie van Oostelijk Flevoland als shovelmachinist bij de afdeling recreatie. Ook was hij instructeur voor machines en werktuigen. Van 1962 tot 1980 woonde de familie Travaille aan de Lijzijde in Dronten en sinds 1980 in Lelystad.

Wout Uithoven (Nieuw Vennep, 1950) kwam in 1962 met zijn ouders in Dronten wonen. Twee jaar later verhuisde het gezin naar de Visvijverweg in Lelystad. Wouts vader was viskweker op de viskwekerij bij Lelystad. De alomanezige natuur in de beginperiode staat Wout nog steeds bij. Tegenwoordig woont hij in Lelystad.

Lippe Veenstra (Heerenveen, 1918) kwam in 1940 naar de Noordoostpolder als ontginningsmedewerker. Van 1941 tot 1966 werkte hij als bedrijfsleider en boer in Groningen. In 1966 kon hij een akkerbouwbedrijf pachten aan de Kokkelweg in Biddinghuizen. Tegenwoordig woont Lippe in het dorp Biddinghuizen. Zijn zoon heeft het bedrijf overgenomen.

Henk Veringa (Klazienaveen, 1944) kwam als 10-jarig jongetje met zijn ouders naar de Noordoostpolder. Hij volgde de LTS in Emmeloord, trouwde in 1964 en werkte achter-

eenvolgens in de voeding, de metaalsector en de uitzendbranche. Henks jeugdherinneringen aan de polder zijn vol van de overweldigende natuur en rijkdom aan flora en fauna. Henk woont nog steeds in Emmeloord.

Job Vis (Haarlem, 1940) beheerde van 1967 tot 1995 alle bossen aan de oostkant van Oostelijk Flevoland. Hij zag de polders als een gebied waar op bosbouwkundig vlak alles mogelijk was door de goede grond. Als jonge man sprak het hem erg aan dat het land nog ontwikkeld moest worden en dat er zoveel mogelijkheden waren. Met veel plezier heeft Job aan de ontwikkeling van de bossen meegewerkt. Tegenwoordig woont hij in Kampen.

Debora de Visser (Klundert, 1930) kwam in 1952 vanuit Brabant naar de Noordoostpolder. Als kraamverpleegster kwam ze bij veel gezinnen thuis en maakte ze van dichtbij het ontstaan van een nieuwe samenleving mee. Later runde ze met haar man een loonbedrijf in Nagele. Daar woont Debora nog steeds.

Jan de Visser (Emmeloord, 1947) is de zoon van een pionier. Zijn vader kwam in 1941 naar de polder en werd ploegbaas op een ontginningsboerderij. Vanaf 1951 groeide Jan op aan de Kuinderweg. Jan trouwde met Toos van Staveren (Emmeloord, 1948) en nam de boerderij van zijn vader over aan de Kuinderweg. Daar boert hij nog steeds.

Lucas Vredeveld (Elp, 1939) verhuisde in 1947 met zijn moeder en zusje naar een noodwoning in Marknesse. Zijn vader woonde daar al sinds 1946 in verband met zijn werk voor de Directie Wieringermeer, later bij de Nederlandse Aardappel Keuringdienst (NAK). In 1956 pachtte Lucas' vader een boerderij aan het Onderduikerspad bij Espel. Lucas nam in 1970 het akkerbouwbedrijf van zijn vader over en boert daar nog steeds.

Geert de Vries (Nieuwediep, 1924) werkte vanaf 1947 bij de Directie Wieringermeer als landbouwkundig assistent. Eerst op het kantoor in Kampen en later als karteerder en voorlichter. In 1956 pachtte hij een boerderij van 14 ha aan de Pilotenweg bij Espel. In 1979 begon Geert met het telen van witlof. Tegenwoordig boert zijn zoon op de boerderij.

Engelien Wagenaar-Damstra (Sneek, 1929) kwam in 1943 naar Emmeloord, samen met haar ouders en zusjes. Het gezin was één van de eerste in Emmeloord. Haar vader ging eerst bij Bouwbedrijf Kingma werken en begon later een klein aannemersbedrijf. Dit bedrijfje is overgenomen en uitgebreid door Engelien en haar man. Engelien woont nog steeds in Emmeloord.

Klaas (Norg, 1923) **en Gees** (Urk, 1928) **van der Wal** kwamen na hun huwelijk in Emmeloord wonen. Klaas werkte als loonadministrateur voor de arbeiders in de kampen. Gees was een Urkse (Gees van Nanning). De eerste jaren woonden ze in een woonboot, daarna kregen ze een huis in Emmeloord. Tegenwoordig wonen Klaas en Gees in Wageningen.

Rinus van der Wee (Colijnsplaat, 1922) vertrok in 1943 vanwege de oorlog naar de Noordoostpolder. Hij ontwikkelde zich van grondwerker via ploegbaas tot landbouwkundig opzichter. Van 1953 tot 2009 was hij boer op zijn eigen akkerbouwbedrijf. Tegenwoordig woont Rinus in Emmeloord.

Jan Wester (Nieuw Beerta, 1924) kwam in 1943 als 18-jarige met zijn ouders naar de Noordoostpolder. Hij werkte mee aan de eerste oogst. Later werkte hij als trekkerchauffeur. Hij ploegde vaak als eerste nieuw land. Ook heeft hij veel riet gemaaid in de polder. In 1955 pachtte Jan met zijn vrouw een boerderij. Tegenwoordig woont hij in Emmeloord.

Hennie van de Wetering (Kampen, 1930) werkte van 1945 tot 1951 als grondwerker voor de Directie in de buurt van Ens. Hennie heeft nog puin geruimd op het drooggevalen Schokland. Samen met enkele andere mannen uit Kampen gingen ze elke dag liftend of met de fiets richting de polder en weer terug. Hennie woont nog steeds in Kampen.

Piet de Zeeuw (Axel, 1921 - 2012) kwam als 19-jarige in 1941 naar de Noordoostpolder. Hij hielp als pionier mee bij de ontginning in de hoop in aanmerking te komen voor een boerderij. Dat lukte. Piet boerde van 1954 tot 1985 op een bedrijf aan de Sluisgatweg in Nagele.

Arie Zevenbergen (Klaaswaal, 1926) is feitelijk twee keer naar de Noordoostpolder gekomen. In 1946 vertrok hij op de bonnefooi naar de polder om er een half jaar te werken. In 1951 kwam hij voor de tweede keer naar de polder, nu als bietencoördinator voor de Centrale Suiker Maatschappij. Tegenwoordig woont Arie in Nagele.

Johan Zorge (Dreischor, 1929) kwam in 1958 naar de polder om als uitvoerder kavelsloten met draglines te graven. In 1959 begon hij met drainagewerken, eerst in de Noordoostpolder en later in Oostelijk Flevoland. Tegenwoordig woont hij met zijn vrouw in Tollebeek.

Lijst vrijwilligers

Interviews

Kees Bolle
Leenette Boltjes
Gees Brouwer
Gerard de Bruin
John Dirven
Ineke Flokstra
Janny Haagsma
Irene Haalboom
Willy Heukers
Anneke Jansen
Hillie de Jong
Nico de Jong
Tity Kuiken
Twan van Meijel
Dicky Meijer
Carine Nieuwenhuis
Ina Sweep
Cecile Wedershoven
Thea Wiersma
Anke van Zwoll

Video

Johan Dijkstra
Huub Kempeneers
André Koolwijk
Honza Hak
Janfrans de Hartog
Alida Mulder
Huib Steenkuijl
Freek Warger

Redactie

Gerard Aalbersberg